

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาของการวิจัย

ตามมติที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้เห็นชอบข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. ๒๕๕๒ - ๒๕๖๑) โดยมีเป้าหมายหลัก ๓ ประการ คือ ๑) *คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย* โอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษาแหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม หลักสูตรและเนื้อหา พัฒนาวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า สามารถดึงดูดคนเก่งดีและมีใจรักมาเป็นครูคนจากรุ่นได้อย่างยั่งยืน ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ๒) *เพิ่มโอกาสการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ* เพื่อให้ประชาชนทุกคน ทุกเพศ ทุกวัยมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ๓) *ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม* ในการบริหารและจัดการศึกษา โดยเพิ่มบทบาทของผู้ที่อยู่ภายนอกกระบวนการศึกษา ด้วยการปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้เน้นการมีส่วนร่วมของทุกหน่วยงานและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อปฏิรูปการศึกษาโดยเน้นเรื่องการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเอง และระบบสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาคณะรัฐมนตรีแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙)

การที่จะสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้หรือสังคมฐานความรู้ นั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมจะต้องสร้างลักษณะนิสัยรักการเรียนรู้ ผู้คนในสังคมต้องตระหนักว่าการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ และสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นการเรียนรู้ที่มีความสำคัญที่ทุกคนสามารถกระทำได้ในทุกช่วงวัยของชีวิตและเรียนรู้ได้ในทุกสถานที่ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการเรียนรู้ที่ครอบคลุมการศึกษาทุกรูปแบบ โดยทุกคนมีความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษา และมีวิธีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต รวมทั้งสาระการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง ทุกคนมีอิสระในการเลือกที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการจะเรียนรู้ และเลือกวิธีการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับความสามารถของตนในการที่จะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องให้เต็มตามศักยภาพของแต่ละบุคคล มีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ รวมทั้งทักษะในการแสวงหาความรู้หรือมีเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกต่อไป (สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, ๒๕๕๑: ๙๘)

การเรียนรู้ตลอดชีวิต มีเป้าหมายหลักเพื่อให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษา ซึ่งการศึกษาจะทำให้เกิดทักษะทางการเรียนรู้ที่ถูกต้องและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และเป็นการเรียนรู้ที่ผสมกลมกลืนไปกับวิถีการดำเนินชีวิต ทำให้บุคคลเกิดการพัฒนาในทุกด้านทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ในทุกช่วงวัย ให้เป็นผู้ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขตามศักยภาพของตน มีคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม

ในการดำรงชีวิต ทั้งนี้เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานที่เพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ หรือแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม มีความสามารถในการแสวงหา และเพิ่มพูนความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง เลือกรับความรู้ข้อมูลข่าวสารและนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ปรับตัว ดูแลสุขภาพที่ถูกต้อง พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้ในทุกช่วงชีวิต และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตอีกประการหนึ่ง คือ การให้ความสำคัญกับการกระจายโอกาส ในการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน การขยายโอกาสทางการศึกษาเพียงอย่างเดียวไม่ช่วยลดความแตกต่างของ อัตราการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในสังคม ดังนั้นการเรียนรู้จึงมีหลายรูปแบบและเกิดขึ้นได้หลายวิธี ทั้ง จากหลักสูตรที่เป็นทางการ เช่น ในโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษา ไปจนถึงไม่เป็นทางการ เช่น ใน ครอบครัว ชุมชน และที่ทำงาน

กระทรวงวัฒนธรรม เป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีภารกิจในด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ระบบและ การเรียนรู้ตลอดชีวิต และมีหน่วยงานที่พัฒนาการเรียนการสอนเด็กที่มีความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรม ได้แก่ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ รวมถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้ของศิลปินแห่งชาติ ศิลปินพื้นบ้าน ประชาชน ชาวบ้าน และผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาต่างๆ ดังนั้นจึงควรมีงานวิจัยที่รองรับภารกิจดังกล่าวเพื่อพัฒนาระบบ การเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบ โดยเน้นเรื่องการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเอง และระบบสนับสนุน การเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่นและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ปัจจุบันองค์กรระดับนานาชาติหลายแห่ง เช่น องค์กรการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) องค์กรทรัพย์สินทางปัญญาโลก ล้วนให้ความสำคัญกับการปกป้องคุ้มครอง มรดกภูมิปัญญาของชาติ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นองค์ความรู้หรือผลงานที่เกิดจากบุคคลหรือ กลุ่มชนที่ได้มีการสร้างสรรค์ พัฒนา สังคม สืบทอดและประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตมาอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้น ๆ เช่น ผลงานสร้างสรรค์ทาง สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม หัตถกรรม ศิลปะพื้นบ้าน ความรู้ ความสามารถ ทักษะ วิธีการ ปฏิบัติซึ่งแสดงออก ทางภาษา ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม อาหาร เป็นต้น โดยที่สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวได้ส่งผ่านและสืบทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่นเป็นแนวทางปฏิบัติหรือในบางเรื่องเป็น เสมือนจิตวิญญาณที่ยึดถือ ร่วมกันของคนในสังคม รวมทั้งในบางเรื่องยังคงมีความงดงามและมีคุณค่าทาง ศิลปะสูงยิ่ง การทำวิจัยเพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และการหาแนวทางใน การสร้างโอกาสเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อุทิศชีวิตของคนในชุมชนและคนรุ่นต่อมาในเรื่องดังกล่าวจึงเป็น เรื่องที่สำคัญ

โครงการวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน และ แนวทางในการสร้างโอกาสการเรียนรู้อุทิศชีวิตเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อเตรียมความ พร้อมของคนในชุมชนทั้งด้านการทำความเข้าใจและการรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาทักษะการประพฤติปฏิบัติ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม และที่สำคัญ คือ ความ ภาคภูมิใจและการยอมรับในอัตลักษณ์ของตน

๒. คำถามหลักในการวิจัย

๒.๑) สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการเรียนรู้ของชุมชนมีอะไรบ้าง และอยู่ในลักษณะใด

๒.๒) แนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนควรทำอย่างไร

๓. วัตถุประสงค์

๓.๑) เพื่อศึกษาสภาพมรดกภูมิปัญญาและการเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชน

๓.๒) เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

๔. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้กำหนดขอบเขตในการศึกษา โดยแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ขอบเขตด้านเนื้อหาและขอบเขตด้านประชากร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษา สภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน และแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร ได้แก่ ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นทางภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวไทยที่มีเชื้อสายชาติพันธุ์ลาวครั้ง โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย ผู้ร่วมวิจัยที่เป็นผู้แทนจากชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน และกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ได้แก่ คนในชุมชน ผู้นำในชุมชน ผู้รู้ด้านภูมิปัญญา นักการศึกษาในชุมชนท้องถิ่น ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม นักการศึกษาด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้รู้ในชุมชนและผู้แทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

๕. นิยามศัพท์

โอกาสทางการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการหรือช่องทางในการเข้าถึงการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านการทำความเข้าใจและการรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาทักษะ การประพฤติปฏิบัติ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ความภาคภูมิใจและการยอมรับในอัตลักษณ์ของตน

การเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง การเรียนรู้ทุกรูปแบบทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ในทุกช่วงเวลาของชีวิต โดยมีวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคลและแต่ละพื้นที่

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง องค์ความรู้หรือผลงานที่เกิดจากบุคคล/กลุ่มชนที่ได้มีการสร้างสรรค์ พัฒนา ส่งเสริม สืบทอดและประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตมาอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของแต่ละกลุ่มชน อันแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ได้ส่งผ่านและสืบทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่น เป็นแนวทางปฏิบัติหรือในบางเรื่องเป็นเสมือนจิตวิญญาณที่ยึดถือร่วมกันของคนในสังคม รวมทั้งในบางเรื่องยังคงมีความงดงามและมีคุณค่าทางศิลปะสูงยิ่ง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวตน เคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ๒๕๕๓) จำแนกออกเป็น ๖ สาขา คือ สาขาศิลปะการแสดง สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล และสาขาความรู้และแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

สาขาศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก และเรื่องราวต่าง ๆ โดยมีผู้แสดงเป็นสื่อผ่านทางเสียง ได้แก่ การขับร้อง หรือการเล่นดนตรีและทางร่างกาย ได้แก่ การรำ การเชิด การเต้น การแสดงท่าทาง ฯลฯ

สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน

สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยครอบคลุมวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่าและที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร

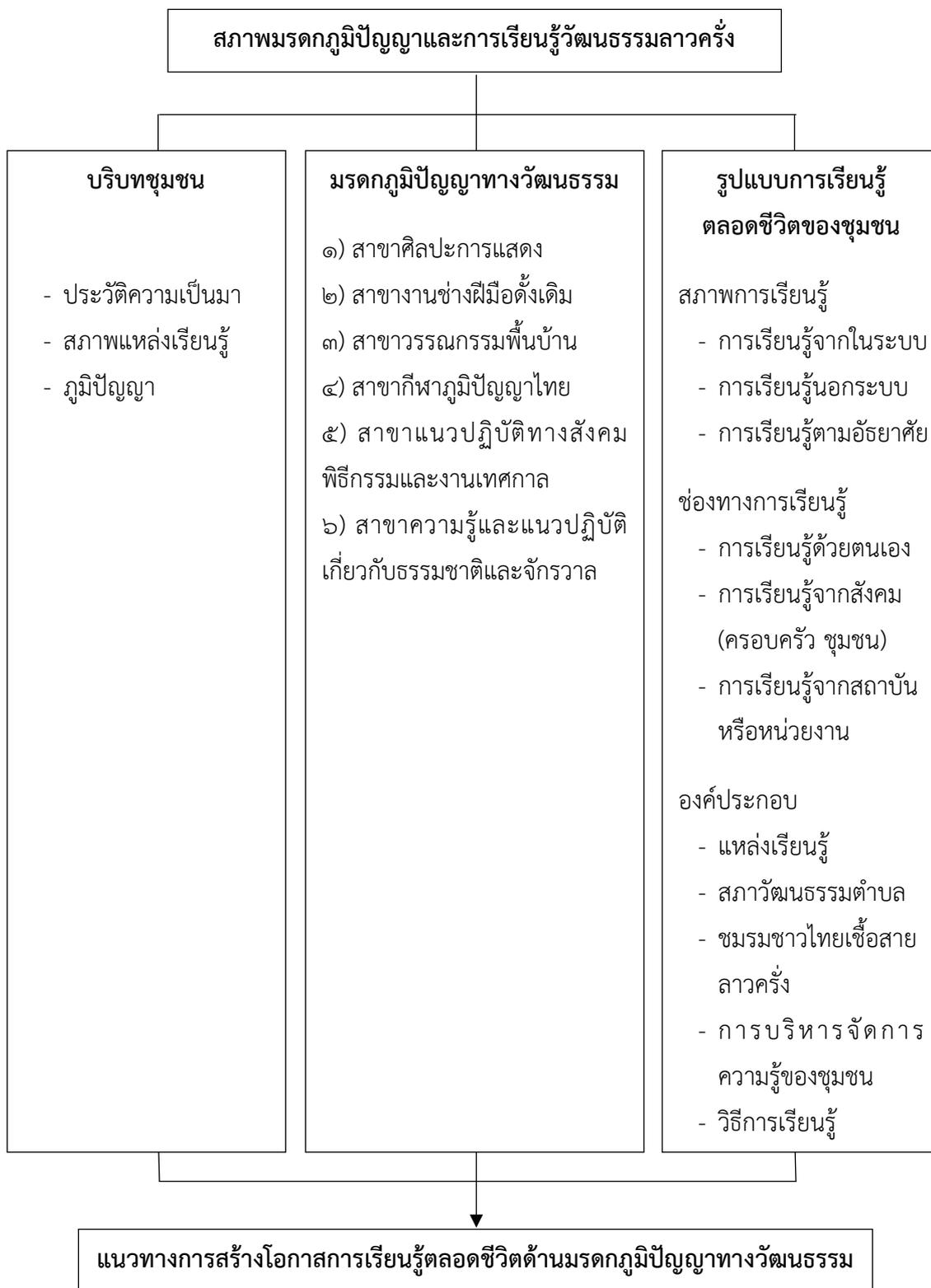
สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย หมายถึง การเล่น การกีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่มีปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย

สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล หมายถึง การประเพณีปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมงคลวิธี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ

สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวทางปฏิบัติและการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ

วิถีชีวิต หมายถึง การดำรงชีวิตของชาวบ้าน เช่น การทำมาหากิน การกินอยู่ การแต่งกาย ความเชื่ออาถรรพณ์ขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ ความเคารพนับถือกัน

๖. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๗. ประโยชน์ที่ได้รับ

๗.๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวางนโยบายด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา ฯลฯ สามารถนำผลที่ได้จากงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการวางนโยบายหรือแนวปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน การทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม การร่วมมือร่วมใจของแต่ละท้องถิ่นและของคนในชุมชน

๗.๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวางนโยบายด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา ฯลฯ ได้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างโอกาสทางการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อเตรียมความพร้อมของคนในชุมชนทั้งด้านการทำความเข้าใจและรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาทักษะการประพุดิปฏิบัติ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม และที่สำคัญ คือ ความภาคภูมิใจและการยอมรับในอัตลักษณ์ของตน

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในงานวิจัย เรื่อง แนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน มีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องดังนี้ ๑) การเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒) การเรียนรู้ของชุมชน ๓) มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ๔) การวิจัยแบบมีส่วนร่วม และ ๕) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. การเรียนรู้ตลอดชีวิต

คณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ (International Commission on Education for the Twenty-first Century) ของยูเนสโก ได้กำหนดภาระด้านการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ว่าจะต้องประกอบด้วยสี่เสาหลักที่เป็นรากฐานสำคัญของการเรียนรู้ คือ การเรียนเพื่อรู้ (Learning to know) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติ (Learning to do) การเรียนรู้เพื่อชีวิต (Learning to be) และการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน (Learning to live together) (<http://www.unesco.org/delors/fourpil.htm>) ดังนี้

การเรียนรู้เพื่อรู้ (Learning to know) เป็นการเรียนรู้ที่เน้นการรวมความรู้สำคัญเข้าด้วยกัน มีการศึกษาลงลึกในบางวิชา ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการวางรากฐานที่มั่นคงสำหรับให้คนที่ชอบแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลา

การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติ (Learning to do) เป็นการเรียนรู้ที่เน้นการพัฒนาทักษะและศักยภาพของผู้เรียน ช่วยสร้างความสามารถในการดำรงชีพอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ทดลองและพัฒนาความสามารถของตน โดยมีส่วนร่วมในโครงการประสบการณ์ในงานอาชีพหรืองานทางสังคม

การเรียนรู้เพื่อชีวิต (Learning to be) เป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตทุกด้านและสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีความสุข

การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน (Learning to live together) เป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ มีความรักและเคารพซึ่งกันและกัน สร้างความรู้ความเข้าใจในผู้อื่นทั้งแง่ประวัติศาสตร์ ธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมทางจิตใจ

สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ (<http://dnfe&nfe.go.th/ilp/liciti/front.htm>) กล่าวถึง การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ว่า หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตายจากบุคคลหรือสถาบันใดๆ โดยสามารถ จะเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจหรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้สามารถทำให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาตนเอง และอธิบาย การศึกษา

ตลอดชีวิต (Lifelong Education) ว่าหมายถึง การจัดการกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non - Formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self - directed Learning) มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาตนเอง และปรับตนเองให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองและเศรษฐกิจของโลก

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยระบุว่า การศึกษา คือกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อีกทั้งยังระบุว่า การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕: ๒) การปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมาจึงให้ความสำคัญต่อการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพิ่มขึ้น เป็นการเสนอทางเลือกใหม่ให้ทุกคนมีทางเลือกในการเรียนมากขึ้นกว่าการเรียนอยู่ในระบบโรงเรียนเท่านั้น และแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ และยุคสังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายและสามารถตอบสนองความต้องการการเรียนรู้อันไม่จำกัดของมนุษย์ เพื่อให้เป็นเครื่องมือที่จะพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้กำหนดหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนไทยไว้ดังนี้

- ๑) สร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตและมีวัฒนธรรมการเรียนรู้
- ๒) การเรียนรู้ตลอดชีวิตเกิดขึ้นและมีความต่อเนื่องตลอดเวลาตลอดช่วงอายุของผู้เรียน
- ๓) คนไทยทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- ๔) ผู้เรียนและการเรียนรู้มีความสำคัญและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่มีความสุข
- ๕) ผู้เรียนมีโอกาสและมีทางเลือกในการเรียนรู้ด้วยรูปแบบและวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายมีคุณภาพและยืดหยุ่นตามความต้องการของผู้เรียน
- ๖) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
- ๗) ทุกแห่งในสังคมคือแหล่งการเรียนรู้ของทุกคน
- ๘) ทุกฝ่ายในสังคมต้องร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษาและอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ประชาชน

๙) การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการบูรณาการการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเข้าด้วยกัน

๑๐) คุณภาพของการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้เรียนและผู้ที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาว่า ต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ (มาตรา ๒๒) โดยรัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ (มาตรา ๒๕) และมาตรา ๒๙ ระบุว่าสถานศึกษาจะต้องร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนาระหว่างชุมชน

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (๒๕๕๑: ๙๘-๙๙) เสนอว่า การจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องมีมุมมองแบบองค์รวม (Comprehensive View) ที่ครอบคลุมกิจกรรมการเรียนรู้ทุกด้าน โดยมีเป้าหมายที่จะปรับปรุงความรู้และความสามารถในการแข่งขันของบุคคลที่ปรารถนาเข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีคุณลักษณะ ๕ ประการ ดังนี้

๑) มีมุมมองอย่างเป็นระบบคือคุณลักษณะที่สำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต กรอบแนวคิด การเรียนรู้ตลอดชีวิต โอกาสการเรียนรู้ที่เป็นระบบที่มีความเชื่อมโยงกัน ครอบคลุมวงจรชีวิตทั้งหมด และ

๒) ประกอบด้วยรูปแบบต่างๆ ของการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

๓) มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จัดกระบวนการเรียนรู้ เน้นความต้องการของผู้เรียน

๔) มีแรงจูงใจที่จะเรียน มุ่งเน้นการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยการพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้ที่ตนเองเป็นผู้ชี้นำ

๕) มีวัตถุประสงค์ของนโยบายการศึกษาที่หลากหลายที่ให้ความสำคัญกับเป้าหมาย การศึกษาที่หลากหลายครบวงจรชีวิต อาทิ การพัฒนาบุคลิกภาพ การพัฒนาความรู้ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงชีวิต

สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ (<http://dnfe&nfe.go.th/ilp/liciti/front.htm>) เสนอแนวปฏิบัติเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิตไว้ดังนี้

๑) การศึกษาในระบบโรงเรียนจะต้องไม่สิ้นสุดเพียงเมื่ออยู่ในโรงเรียนแต่จะต้อง จัดให้บุคคลเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนไปแล้วสามารถเข้ามาเรียนได้อีก กล่าวคือ โรงเรียนจะต้องทำหน้าที่

เป็นผู้เตรียมความพร้อมด้านความรู้ความสามารถ และปลูกฝังแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตแก่นักเรียนเพื่อให้ นักเรียนสามารถมีทัศนคติ แรงจูงใจที่เข้าใจรู้ และสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองหลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนแล้ว

๒) ทุกหน่วยงานในสังคมมีบทบาทในการจัดการศึกษา อาทิ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ สโมสร ศาลาประชาคม วัด ที่ทำงาน เป็นต้น อันเป็นการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของสถาบันการศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชน เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน เช่น บริการข่าวสารข้อมูลต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งความรู้ให้ผู้เรียนสามารถศึกษาค้นคว้าได้ด้วยตนเอง

๓) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียน ควรจะจัดหลักสูตรในลักษณะของการบูรณาการสอดคล้องกับวิถีชีวิตและประสบการณ์ของผู้เรียน เพื่อเสริมทักษะ ความรู้ และพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน โดยให้ถือการงานหรือชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้

๔) หลักสูตรการศึกษาตลอดชีวิตจะต้องครอบคลุมบทบาทของมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ชีวิตส่วนบุคคล ครอบครัว การงาน การพักผ่อน สังคม การเมือง เศรษฐกิจ ฉะนั้นจะต้องพัฒนาให้มีเครื่องมือที่จะเรียนรู้ สามารถใช้แหล่งวิทยาการ มีแรงจูงใจที่จะคิดศึกษาหาความรู้ไปตลอดชีวิต

๕) การศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยจะต้องเกื้อกูลกัน สังคมจะต้องส่งเสริมให้มีแหล่งวิชาที่ทุกคนมีโอกาสใช้สื่อทุกประเภท และศึกษาหาความรู้จากแหล่งต่างๆ อาทิ ห้องสมุด วิทยุ โทรทัศน์ พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตได้นำไปใช้โดยจัดการศึกษาตลอดช่วงอายุของบุคคล ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งนี้ต้องปรับโครงสร้างขององค์กรที่จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายหลักการศึกษาตลอดชีวิตโดยยึดการบูรณาการ ความเสมอภาค ความเป็นประชาธิปไตย และความสอดคล้องกับวิถีชีวิต

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ (๒๕๔๕) ได้กล่าวถึง หลักการพื้นฐานของการใช้แหล่งเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนี้

- ๑) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้กับทุกคนในทุกสถานที่ทุกเวลา
- ๒) แหล่งเรียนรู้ของชุมชนมีมากมาย ทั้งที่เป็นองค์กรจัดตั้ง สถาบันในชุมชน วิถีชีวิตการทำมาหากิน ประเพณี พิธีกรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
- ๓) การเรียนรู้ที่ดีเกิดขึ้นจากการที่ทุกฝ่ายสร้างเครือข่ายของการเชื่อมโยงประสบการณ์ เกิดสังคมการเรียนรู้และสังคมคุณธรรม
- ๔) การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ เป็นกระบวนการที่มีความสร้างสรรค์ ความคิดและประสบการณ์ชีวิตที่มีคุณค่า

ประพนธ์ ผาสุขยืด (๒๕๔๘) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกิจกรรมของบุคคลซึ่งเรียนรู้ อาจจะเป็นการเรียนรู้ด้วยความตั้งใจหรือโดยบังเอิญ การเรียนอาจเกี่ยวข้องกับการหาข้อมูลหรือทักษะทัศนคติใหม่ ๆ ความเข้าใจหรือค่านิยม การเรียนรู้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและเป็นสิ่งที่อาจ

เกิดขึ้นตลอดชีวิต การเรียนรู้จึงเป็นทั้งกระบวนการ (process) และผลลัพธ์ (outcome) การจัดการเรียนรู้ โดยทั่วไปประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบ คือ

๑) ทิศทางการจัดการเรียนรู้ (Knowledge vision) หมายถึง วิสัยทัศน์หรือทิศทางของการจัดการเรียนรู้คือ ก่อนที่จะเริ่มจัดการเรียนรู้จะต้องตอบให้ได้ก่อนว่า เรากำลังจะมุ่งหน้าไปทางไหน หรือทำไปเพื่ออะไร การจัดการเรียนรู้ไม่ใช่ตัวเป้าหมายแต่เป็นกระบวนการที่ทำให้งานบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามต้องการ บทบาทหน้าที่ของการจัดการเรียนรู้เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่จุดหมายโดยที่การจัดการเรียนรู้ไม่ได้เป็นตัวเป้าหมาย คือ

- ๑) การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถภาพสู่ความเป็นเลิศ
- ๒) การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพและได้รับการรับรองมาตรฐาน
- ๓) การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาขีดความสามารถการบริหารงานแบบบูรณาการ
- ๔) การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเครือข่ายการถ่ายโอนความรู้

๒) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge Sharing) หมายถึง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถือเป็นหัวใจและเป็นส่วนที่ยากที่สุดในกระบวนการจัดการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้คนมีใจให้แกกัน ในเรื่องการจัดการเรียนรู้เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างกันค่อนข้างมากคำว่า จัดการในที่นี้มีความหมายว่า เป็นการจัดการที่ทำให้เกิดเหตุปัจจัยและสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมให้คนพร้อมที่จะแบ่งปันและเรียนรู้ร่วมกัน

๓) คลังความรู้ (Knowledge Assets) หมายถึง ความรู้ที่สะสมไว้เป็นคลังความรู้หรือขุมความรู้ ในการจัดการความรู้นั้นคลังความรู้ที่ดีจะต้องไม่ใหญ่โตจนเกินไป คลังความรู้ที่ดีจะต้องมีการออกแบบวางโครงสร้างไว้อย่างเหมาะสม มีการจัดแบ่งหมวดหมู่หัวข้อต่างๆ ไว้อย่างเป็นระบบเพื่อความสะดวกนอกจากระบบการจัดเก็บแล้ว ระบบจัดแตงเนื้อหาความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (๒๕๔๒) กล่าวถึง หลักการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ไว้ดังนี้

๑) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ควรเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา ดังนั้นผู้เรียนควรมีบทบาทรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน

๒) การเรียนรู้เกิดขึ้นจากแหล่งต่าง ๆ กันมิใช่จากแหล่งใดแหล่งหนึ่งเพียงแหล่งเดียว ประสบการณ์ความรู้สึกริ่กนึกคิดของแต่ละบุคคลถือว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ

๓) การเรียนรู้ที่ดีจะต้องเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากความเข้าใจซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนจดจำ และสามารถใช้การเรียนรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ได้ การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นผู้ค้นพบด้วยตนเองมีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งและจดจำได้ดี

๔) การเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้นั้นมีความสำคัญ หากผู้เรียนเข้าใจและมีทักษะจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ และคำตอบต่าง ๆ ที่ตนต้องการ

๕) การเรียนรู้ที่มีความหมาย คือ การเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๒. การเรียนรู้ของชุมชน

การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความสามารถในการแสดงพฤติกรรม ทักษะ ทักษะ แนวคิด ความรู้ ความเข้าใจ ทั้งที่มีรูปแบบและไม่มีรูปแบบ ซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์ การฝึกปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่ดีขึ้น สอดคล้องกับ อารี พันธุ์มณี (๒๕๔๖: ๑๗๖) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเดิมสู่พฤติกรรมใหม่ที่ค่อนข้างถาวรและเป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกฝน มิใช่เป็นผลจากการตอบสนองตามธรรมชาติ สัญชาตญาณ วุฒิภาวะ หรือความบังเอิญ เช่นเดียวกับ ศุภรา จิตภักดีรัตน์ (๒๕๔๗: ๑๑) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้คือการที่บุคคลได้รับความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ และทักษะซึ่งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่โดยกระบวนการที่เกิดขึ้น สามารถเกิดได้ทั้งที่มีรูปแบบและไม่มีรูปแบบ การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่ดีขึ้น

ทั้งนี้ โรเจอร์ส (Rogers, A. ๑๙๙๖: ๖๒) เชื่อว่ามนุษย์นั้นเป็นผู้มีศักยภาพในด้านดีต้องมีเอกลักษณ์ของตนเอง มีแรงขับหรือพลังผลักดันให้เรียนรู้และแสวงหาประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมายต่อตนเอง มีความเต็มใจที่จะรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง และความสำเร็จของการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความเต็มใจของผู้เรียนในการเรียนรู้ ได้เสนอลักษณะสำคัญในการจัดการเรียนรู้ว่าควรคำนึงถึงประเด็น การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องด้วยเป็นส่วนตัว การริเริ่มด้วยตนเอง การประเมินตนเองโดยผู้เรียน ความหมายของการเรียนรู้ คือสาระสำคัญของการเรียน และการขยายความรู้ไปสู่สิ่งอื่นได้ นอกจากนี้ โรเจอร์สกล่าวว่า ผู้สอนต้องให้โอกาสผู้เรียนได้มีการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยผู้สอนเป็นเพียงผู้จัดประสบการณ์ต่าง ๆ หรือเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เท่านั้น

ชลดา รานอก (๒๕๔๒ : ๑๑-๑๒) กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

๑. ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน ผู้เรียนเป็นผู้เรียนรู้บทบาท ผู้สอนคือผู้สนับสนุน (Support) และเป็นแหล่งเรียนรู้ (Resource Person) ของผู้เรียน ผู้เรียนจะต้องรับผิดชอบต่อตั้งแต่เลือกและวางแผนสิ่งที่ตนจะเรียนหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการเลือก และจะเริ่มต้นการเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยการศึกษาค้นคว้ารับผิดชอบการเรียน ตลอดจนประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

๒. เนื้อหาวิชามีความสำคัญและมีความหมายต่อการเรียนรู้ ในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ปัจจัยที่สำคัญที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบด้วย เนื้อหาวิชา ประสบการณ์เดิม และความต้องการของผู้เรียน การเรียนรู้ที่สำคัญและมีความหมายจึงขึ้นอยู่กับ “สิ่งที่สอน (เนื้อหา) และวิธีที่ใช้สอน (เทคนิคการสอน)”

๓. การเรียนรู้จะประสบผลสำเร็จหากผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม การเรียนรู้จะได้รับความสนุกจากการเรียนหากได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ ได้ค้นพบข้อคำถามและคำตอบใหม่ ๆ สิ่งใหม่ ๆ ประเด็นที่ทำทหายและความสามารถในเรื่องใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งการบรรลุผลสำเร็จของงานที่พวกเขาเริ่มด้วยตนเอง

๔. สัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้เรียน การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มจะช่วยส่งเสริมความเจริญงอกงาม ความพัฒนาความเป็นผู้ใหญ่ การปรับปรุงการทำงานและการจัดการกับชีวิตของแต่ละบุคคล สัมพันธภาพที่เท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของผู้เรียน

๕. ผู้สอน คือ ผู้อำนวยการความสะอาดและเป็นแหล่งเรียนรู้ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้สอนจะต้องมีความสามารถค้นพบความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าของผู้เรียน และสามารถค้นคว้าหาสื่อวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับผู้เรียน สิ่งที่สำคัญที่สุดคือความเต็มใจของผู้สอนที่จะช่วยเหลือโดยไม่มีเงื่อนไข ผู้สอนจะต้องให้ทุกอย่างแก่ผู้เรียนไม่ว่าจะเป็นความเชี่ยวชาญ ความรู้ เจตคติและการฝึกฝน โดยผู้เรียนมีอิสระที่จะรับหรือไม่รับการให้ นั่นได้

๖. ผู้เรียนมีโอกาสเห็นตนเองในแง่มุมที่แตกต่างจากเดิม การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมุ่งให้ผู้เรียนมองเห็นตนเองที่แตกต่างออกไป ผู้มีความมั่นใจในตนเองและควบคุมตนเองได้มากขึ้น สามารถเป็นในสิ่งที่อยากเป็นวุฒิภาวะสูงมากขึ้น

๗. การศึกษา คือ การพัฒนาประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนหลายๆ ด้านพร้อมกันไปกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาผู้เรียนหลายๆ ด้าน คุณลักษณะด้านความรู้ความคิด ด้านการปฏิบัติ และด้านอารมณ์ความรู้สึกจะได้รับการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน

การเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเสริมสร้างความรู้ให้กับชุมชนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคนและนำสังคมให้เกิดการพัฒนาต่อไป ในอดีตครอบครัวและชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน ทั้งการอบรมปลูกฝังวินัยและพฤติกรรมที่พึงปรารถนาให้แก่เด็กและเยาวชน และการถ่ายทอดวิชาความรู้ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ที่เรียกว่าการถ่ายทอดวัฒนธรรม (เสนห์ จามริก, ๒๕๔๑: ๓๐ อ้างถึงใน สหัชยา พลปัดพี, ๒๕๔๘: ๑๖) แต่เมื่อการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนได้รับความนิยมมากขึ้น ประกอบกับการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าโรงเรียนจะทำหน้าที่ตอบสนองการพัฒนาอาชีพและปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้ ครอบครัวและชุมชนจึงค่อย ๆ ลดบทบาทในการสร้างเสริมการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนลง ในการปฏิรูปการศึกษาซึ่งมุ่งเน้นการแก้ปัญหาความทุกข์ยากให้แก่คนส่วนใหญ่ของประเทศ ได้กระจายการเรียนรู้ออกจากสถานศึกษาไปสู่ชุมชน หรือคืนการศึกษาให้ชุมชน เพื่อให้การเรียนรู้ตอบสนองความต้องการของชุมชนและทำให้เกิดการสะสมองค์ความรู้ในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็พื้นฐานสำหรับการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

ลักษณะของการเรียนรู้ในชุมชน ที่สำคัญมี ๔ ประการ (สีลาภรณ์ นาครทรรพ, ๒๕๓๙: ๖๑-๖๔X) ได้แก่

๑. มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละบุคคลจะเกิดขึ้นในกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และหาข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน กระบวนการกลุ่มนี้เป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน

ก่อให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง และทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ นอกจากนี้คนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชนย่อมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและชุมชน รวมทั้งได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่างๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชนจึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกันเพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

๒. เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้วสมาชิกในชุมชนก็จะนำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้ เมื่อได้ทดลองทำตามแนวทางที่ได้ตกลงกันไว้ในกลุ่มแล้ว ผลที่ได้รับเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อหาทางแก้ไขต่อไป การเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวนวิเคราะห์-ทำ (plan-do-check-act) ที่หมุนวนกันไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่มและชุมชน

๓. เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงเป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้อยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้อยู่แล้วย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า การที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

๔. เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย โดยเครือข่ายมักเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวดิ่งและมีลักษณะค่อนข้างหลวม ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอ ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายมักได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายกัน การมีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนคือ กลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง

ครอส (Cross, ๑๙๙๖ อ้างถึงใน สมคิด อิศระวัฒน์, ๒๕๔๓: ๘๓) เสนอว่า การเรียนรู้อาจเกิดจาก ๓ วิธี ดังนี้

๑. การเรียนรู้จากกิจกรรมการเรียนที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานต่างๆ การเรียนรู้ในกลุ่มนี้อาจจัดขึ้นเพื่อให้ได้หน่วยกิต ประกาศนียบัตร หรืออาจไม่มีการให้หน่วยกิต ผู้จัดได้แก่ หน่วยงานในท้องถิ่น

วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ หลักสูตรที่จัดขึ้นเพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถให้กับบุคคล

๒. การเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้ใหญ่ซึ่งสมัครใจมีความพยายามที่จะเรียนรู้ คนเหล่านี้มีแนวโน้มจะเป็นคนซึ่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ลักษณะของคนกลุ่มนี้จะเป็นคนซึ่งสนใจขวนขวายตลอดเวลา

๓. การเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา ผู้เรียนจะเข้าเรียนในสถาบันการศึกษาซึ่งมีหลักสูตรวิธีการวัดผล มีข้อกำหนดต่างๆ ซึ่งผู้เรียนต้องปฏิบัติตาม

นอกจากนี้ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (๒๕๔๘: ๑๘๗-๑๙๐) สรุปบทเรียนจากการจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมของงานวิจัยสนาม ในสาขาองค์ความรู้การจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อมและในสาขาย่อยของการศึกษาชุมชนและการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดของชุมชนในทำนองว่า เป็นวิธีการที่ชุมชนเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันทั้งระหว่างสมาชิกชุมชนและบุคคลภายนอกที่อาศัยสื่อและวิธีการหลากหลาย ไม่แยกขาดจากความสำนึกสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนที่จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความรับผิดชอบ การยอมรับผูกพัน โดยอาจจำแนกองค์ประกอบได้ ดังนี้

๑. ตัวบุคคล กลุ่มคน และชุมชนในลักษณะของภาพรวมที่เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น จำแนกเป็น ๒ กลุ่มสำคัญ คือ ผู้ถ่ายทอดและผู้รับข้อมูลที่น่าไปสังเคราะห์จนกลายเป็นความรู้ที่บุคคลในชุมชนหรือจากภายนอกชุมชนต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนรู้จากการรับการถ่ายทอดความรู้

๒. เนื้อหาความรู้ที่อาจจะจำแนกตามประเภทขององค์ความรู้หลัก องค์ความรู้ย่อย หรือประเภทกลุ่มวิชาความรู้และประเด็น ซึ่งความรู้เหล่านี้มีอยู่จริงในท้องถิ่นและได้รับการถ่ายทอดข้ามวัฒนธรรม ข้ามชุมชน และห้วงเวลา จนกลายเป็นความรู้ใหม่ของชุมชน ทั้งที่กำลังถูกกล่าวถึงหรือที่สูญหายไป เนื้อหาความรู้นี้อาจทำเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือนอกระบบโรงเรียน แต่โดยธรรมชาติแล้วเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต จึงอาจเรียกได้ว่าเนื้อหาความรู้ที่ชุมชนเรียนรู้เป็นส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวันคือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตภายใต้บริบทของสิ่งแวดล้อมดังที่กล่าวมาแล้ว

๓. เป้าหมายของการถ่ายทอดควรเป็นไปตามที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดและตัดสินใจเลือกสรรเองมากกว่าเป็นการยึดเหนี่ยวให้จากบุคคลภายนอกชุมชน เว้นแต่เป็นกรณีสำคัญที่องค์กรหรือรัฐเห็นความจำเป็นในการกำหนดเป้าหมายการถ่ายทอดตามโครงการที่วางไว้

๔. วิธีการถ่ายทอดและการเรียนรู้เป็นไปตามธรรมชาติที่ชุมชนถนัด ทั้งเวลาและความไม่เป็นทางการ โดยใช้ภาษาและความเข้าใจของชุมชนแทนการกำหนดโดยบุคคลอื่นที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชน เช่น การจัดเวทีการเรียนรู้ การอภิปรายกลุ่มย่อย หรือการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม อาจจะใช้ไม่ค่อยได้ผลและเป็นที่น่าเบื่อหน่าย ถ้าชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีนี้อย่างซ้ำซากจาก

บุคคลภายนอกที่มองชุมชนเป็นผู้เรียนรู้มากกว่าผู้ถ่ายทอดเสมอไป การศึกษาดูงานและรับฟังสิ่งที่อีกชุมชนหนึ่งประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวจากการศึกษาดูงานอีกชุมชนหนึ่งเล่าให้ฟังด้วยการใช้ภาษาและวิธีการถ่ายทอดอย่างเรียบง่ายอาจได้ผลดีกว่าวิธีอื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และเนื้อหาการเรียนรู้ ส่วนการเรียนรู้ในความรู้ที่มีอยู่จริงในท้องถิ่นมักเป็นวิธีการหล่อหลอมกลมกล่อมเกลาทางสังคมที่ไม่จำกัดด้วยเวลา วิธีการ จำนวนผู้เรียน และการใช้สื่อ แต่เป็นการถ่ายทอดความรู้เชิงวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ จากภายในในกลุ่มเครือญาติ กลุ่มอาชีพท้องถิ่น และกลุ่มชุมชนทางวัฒนธรรมตามความสะดวกของเวลาและโอกาสที่ยืดหยุ่น

๕. บทบาทหน้าที่ของเนื้อหาความรู้ที่มีการถ่ายทอดในชุมชน ทำหน้าที่เป็นกลไกการเชื่อมโยงสัมพันธ์ภาพของสมาชิกชุมชนและเครือญาติในทางบวกหรือลบ และปรับระบบการประกอบอาชีพ การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในด้านต่าง ๆ สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของชุมชน

๖. การมองเชิงกระบวนการและองค์รวม ซึ่งอาจมีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาบริบทชุมชนและบริบทย่อยตามประเด็นย่อยภายใต้วัตถุประสงค์หลักที่ผู้เรียนตั้งใจจะเรียนรู้จากผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อให้เห็นสภาพแวดล้อมกับปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังเรียนรู้ในแต่ละช่วงเวลาและสถานการณ์

๒) กำหนดประเด็นหลัก ประเด็นย่อย คำถามง่ายแต่สัมพันธ์กันภายใต้ลักษณะองค์ความรู้ที่กำหนดไว้เพื่อให้ผู้ถ่ายทอดและรับการเรียนรู้เข้าใจตรงกัน

๓) วิเคราะห์และตีความจากข้อมูลที่เก็บได้จากภาคสนามทันทีเท่าที่ทำได้ ถ้าข้อมูลไม่ชัดเจน ผู้เรียนรู้โดนเฉพาะคนนอกคงต้องเก็บซ้ำและตีความซ้ำจนเกิดความมั่นใจและตรวจสอบได้จากต่างบุคคลในช่วงเวลาและสถานการณ์ที่ต่างกัน

๔) เชื่อมโยงข้อมูลที่วิเคราะห์และตีความแล้วเข้าด้วยกัน ถ้าผู้เรียนรู้เป็นนักวิจัยที่เป็นคนนอกชุมชนควรต้องนำเอากรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ในข้อเสนอการวิจัยมาอธิบายความเชื่อมโยงของตัวแปรต่างๆ ภายใต้ปรากฏการณ์และบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อมที่นักวิจัยในฐานะผู้เรียนได้กำหนดไว้ และที่สำคัญควรมีแนวคิดหรือทฤษฎีมาประกอบการเรียนรู้และตีความด้วยการเชื่อมโยงในลักษณะองค์รวม ให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดมุมมองที่เข้าใจบริบทสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่มีระบบความเชื่อและบรรทัดฐานทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นศึกษา

๓. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ ชุมชนที่ดำรงอยู่มาเป็นเวลาช้านานย่อมมีวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เช่น การทำมาหากิน การกินอยู่ การแต่งกาย ความเอื้ออาทร ขนบธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติ ความเคารพนับถือกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้สืบทอดผ่านภูมิปัญญาในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น กลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนก็อาจมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป มีลักษณะเป็นอัตลักษณ์ของตนเองในหลาย ๆ ชุมชนก็มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาที่สะสมมาจากการปฏิบัติจริงและถ่ายทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน ความรู้ทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีค่ายิ่งนัก เป็นมรดกทางปัญญาของมนุษย์ ซึ่งระบบการศึกษาควรเห็นความสำคัญและไม่ละเลยเพื่อรักษามรดกทางปัญญานี้ไว้ นอกจากนี้ในการจัดการศึกษายังควรคำนึงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและนำมาใช้ในการพัฒนาการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลมาจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม มนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น ๓ ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุมีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลผลิตทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมอันควรค่าแก่การวิจัยอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาถ่ายทอด ส่งเสริม เสริมสร้างเอตทัคคะ และแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างเสริมคุณภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีสันติภาพ สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๑: ๓-๔)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๕๑) กล่าวว่า เรื่องของสังคมและวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เปรียบเสมือนเหรียญเงินที่มีด้านหน้าและด้านหลัง สังคมนั้นหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่รวมกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่งมาช้านาน จนมีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน และมีภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีทางในการดำรงชีวิตร่วมกันเป็นแบบอย่างเดียวกัน วัฒนธรรมนั้นหมายถึง บรรดาขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา และทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในสังคมนั้นสร้างขึ้นมา เพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีสังคมก็ไม่มีวัฒนธรรม ทั้งสองอย่างจึงเป็นของคู่กันอย่างแยกไม่ออก

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๑: ๕-๖) ได้ชี้ให้เห็นว่า ถ้าเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรมแล้ว จะสามารถสรุปคุณลักษณะของวัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้นำเสนอไว้บางประการ ดังนี้

๑) มีความหลากหลายและกระจายอำนาจ วัฒนธรรมมีลักษณะหลากหลายไปตามชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ถ้าเห็นคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรมต้องส่งเสริมความเป็นตัวเองทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เท่ากับเป็นการกระจายอำนาจและส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย การเห็นคุณค่าและส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย

๒) ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรมคือภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีราก ย้อนไปไกล ถ้าเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นย่อมมีศักดิ์ศรี ถ้าชุมชนท้องถิ่นมีศักดิ์ศรีคนทั้ง ประเทศก็จะมีเกียรติ มีความสุข เป็นการเปิดทางเลือกกว้างขวางให้ผู้คนลดความเครียดและความขัดแย้ง ในสังคมลง

๓) มีความเป็นบูรณาการ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเชื่อมโยงอย่างเป็นบูรณาการทุกมิติ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนทั้งหมดในชุมชนหรือสังคมที่มีความเชื่อและระบบคุณค่าและการปฏิบัติร่วมกัน เป็นทั้งเรื่องของเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม พร้อมกันไปหมดเป็นเรื่องเดียวกัน

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิบัติการแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจน เครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้นซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือใน บางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่าง สม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและ ประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภาคภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่อง ก่อให้เกิด ความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ๒๕๕๓) จำแนกออกเป็น ๖ สาขา ดังนี้

๑. สาขาศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก และเรื่องราวต่างๆ โดยมีผู้แสดงเป็นสื่อผ่านทางเสียง ได้แก่ การขับร้อง หรือการเล่นดนตรีและทางร่างกาย ได้แก่ การรำร่าย การเชิด การเต้น การแสดงท่าทาง ฯลฯ โดยแบ่งเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑) ดนตรี หมายถึง เสียงที่ประกอบกันเป็นทำนองเพลงและ/หรือลีลาจังหวะ ทำให้ รู้สึกเพลิดเพลิน หรือเกิดอารมณ์รัก โศก หรือ รื่นเริง เป็นต้น ดนตรีมีบทบาทหน้าที่ในการบรรเลงเพื่อการ ขับกล่อม ความบันเทิงประกอบพิธีกรรม และการประกอบการแสดง

๒) การแสดง หมายถึง การแสดงออกกิริยาของการเต้น การรำ การเคลื่อนไหว ทำ เต้น ท่ารำ การแสดงกิริยาของการเต้น การรำ การเชิด ฯลฯ ซึ่งแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึกและเรื่องราว การแสดงอาจแสดงร่วมกับดนตรีและขับร้องหรือไม่ก็ได้

๓) ดนตรีและแสดงในพิธีกรรม หมายถึง การผสมผสานระหว่างการแสดง การร้อง การ รำร่าย และดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

๔) เพลงร้องพื้นบ้าน หมายถึง บทเพลงที่เกิดจากคนในท้องถิ่นนั้นๆที่คิดเป็นรูปแบบ การร้อง การเล่น เป็นบทเพลงที่มีท่วงทำนอง ภาษาที่เรียบง่าย มุ่งความสนุกสนานเพลิดเพลินในโอกาส ต่าง ๆ หรือการร่วมแรงร่วมใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในการประกอบอาชีพ

๒. สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน แบ่งเป็น ๑๐ ประเภท ได้แก่

๑) ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า หมายถึง ผลผลิตที่เกิดจากการทอ ย้อม ถัก ปัก ตีเกลียว ยก จก มัดหมี่ พิมพ์ลาย ขิด เกาะ/ล้วง เพื่อใช้เป็นเครื่องห่ม และแสดงสถานภาพทางสังคม

๒) เครื่องจักสาน หมายถึง ภาชนะเครื่องใช้ประจำบ้านที่ทำจากวัตถุดิบในท้องถิ่น เช่น ไม้ หวาย กระจูด ลำเจียก โดยนำมาจักและสานจึงเรียกว่า เครื่องจักสาน กลวิธีในการทำเครื่องจักสาน ได้แก่ การถัก ผูก รัก มัด ร้อย โดยใช้ตอก หวาย เพื่อให้เครื่องจักสานคงทนและคงรูปอยู่ได้ตามความต้องการ

๓) เครื่องรัก หมายถึง หัตถกรรมที่ใช้รักเป็นวัสดุสำคัญในการสร้างผลงาน เช่น ปิดทองรดน้ำ ภาพกำมะลอ ประดับมุก ประดับกระจกลี ปั้นกระแหนะ และเขิน รักหรือยางรัก มีคุณลักษณะเป็นยางเหนียว สามารถเกาะจับพื้นของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ประสงค์จะทาหรือเคลือบผิวได้ดี ทำให้ผิวมัน ภายหลังรักแห้งสนิท มีคุณภาพคงทนต่อความร้อน ความชื้น กรดหรือด่างอ่อน ๆ และยังเป็นวัสดุที่ใช้เชื่อมสมุกหรือสีเข้าด้วยกัน

๔) เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง หัตถกรรมที่ใช้ดินเหนียวเป็นวัตถุดิบหลักในการผลิต มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ โดยที่เนื้อดินเหนียวต้องมีส่วนผสมของทรายแม่น้ำที่เป็นทรายเนื้อละเอียด และช่วยให้เนื้อดินแห้งสนิทไม่แตกร้าว ดินเหนียวที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาจากที่ต่าง ๆ ให้แตกต่างกัน

๕) เครื่องโลหะ หมายถึง สิ่งที่มีวัสดุหลักเป็นเหล็ก ทองเหลืองหรือทองแดง เครื่องโลหะที่ทำจากเหล็ก นิยมทำโดยการเผาให้อ่อนตัวและตีเหล็กเป็นรูปทรงต่างๆ เครื่องโลหะที่ทำจากทองเหลือง นิยมทำทองเหลืองมาเผาจนหลอมเหลวแล้วจึงนำไปเทลงในแบบตามลักษณะที่ต้องการเสร็จแล้วนำมาตกแต่ง ส่วนเครื่องโลหะที่ทำจากทองแดง มีการนำทองแดงมาใช้เป็นโลหะเจือหลักสำหรับผลิตตัวเรือนของเครื่องประดับโลหะเงินเจือ

๖) เครื่องไม้ หมายถึง งานฝีมือช่างที่ทำจากไม้ซุงหรือไม้แปรรูป เป็นท่อน เป็นแผ่น เพื่อใช้ในงานช่างก่อสร้างประเภทเครื่องสับ เครื่องเรือน เครื่องบูชา เครื่องตั้ง เครื่องประดับ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องศาสตรา เครื่องดนตรี เครื่องเล่น และยานพาหนะ โดยอาศัยเทคนิควิธีการแกะ สลัก สับ ขุด เจาะ กลึง ถาก ขุด และขัด

๗) เครื่องหนัง หมายถึง งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำมาจากหนังสัตว์โดยผ่านกระบวนการหมักและฟอกหนังเพื่อไม่ให้เน่าเปื่อย และให้เกิดความนิ่มนวลสามารถบึงอได้ตามที่ต้องการ เครื่องหนังนิยมนำไปใช้ในงานด้านศิลปะการแสดง รวมถึงอุปกรณ์อื่นๆที่มีหนังเป็นส่วนประกอบ

๘) เครื่องประดับ หมายถึง งานช่างฝีมือที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการตกแต่งให้เกิดความงดงาม เริ่มต้นจากการใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น นำมาผลิตและพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ โดยใช้ภูมิปัญญาและโลหะมีค่าต่าง ๆ

๙) งานศิลปกรรมพื้นบ้าน หมายถึง งานที่มีการแสดงออกทางอารมณ์สะท้อนออกทางฝีมือทางการช่างให้เห็นประจักษ์เป็นรูปธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการยังชีพและความต้องการด้านคุณค่าความงาม เช่น งานเขียน งานปั้น งานแกะสลัก งานหล่อ เป็นต้น

๑๐) ผลิตภัณฑ์อย่างอื่น หมายถึง งานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ไม่สามารถจัดอยู่ใน ๙ ประเภทแรก ซึ่งอาจเป็นงานช่างฝีมือประดิษฐ์หรือผลิตขึ้นมาจากวัสดุในท้องถิ่นหรือจากวัสดุเหลือใช้ เป็นต้น

๓. สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยครอบคลุมวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่าและที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรแบ่งเป็น ๗ ประเภท ได้แก่

๑) นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าที่สืบทอดต่อกันมา ประกอบด้วยนิทานเทพปกรณัม ตำนาน นิทานศาสนา นิทานคติ นิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต นิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุ นิทานเรื่องสัตว์ นิทานเรื่องผี มุขตลกหรือเรื่องไม้ นิทานเข้าแบบของไทย

๒) ประวัติศาสตร์บอกเล่า หมายถึง เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐาน การอพยพความเป็นมา และบุคคลสำคัญของชุมชน

๓) บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม หมายถึง คำสวดที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมต่างๆ เช่น บททำขวัญ คำบูชา คำสมา คำเวหนาน บทสวดสรภัญญ์ คาถาบทอาณิสสส์ บทประกอบการรักษาโรคพื้นบ้าน คำให้พร คำอธิษฐาน ฯลฯ

๔) บทร้องพื้นบ้าน หมายถึง คำร้องที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาในโอกาสต่างๆ เช่น บทกล่อมเด็ก บทร้องเล่น บทเกี่ยวพาราสี บทจ้อย คำเข็ง ฯลฯ

๕) สำนวนและภาษิต หมายถึง คำพูดหรือกล่าวที่สืบทอดกันมามีสัมผัสคล้องจองกัน เช่น โวหาร คำคม คำพังเพย คำอุปมาอุปไมย คำขวัญ คติพจน์ คำสวดสาบาน คำสาปแช่ง คำชม ฯลฯ

๖) ปริศนาคำทาย หมายถึง คำหรือข้อความที่ตั้งเป็นคำถาม คำตอบที่สืบทอดกันมาเพื่อให้ผู้ตอบได้ทายหรือตอบปัญหา เช่น คำทาย ปัญหาเขาวرنั ผะหมี

๗) ตำรา หมายถึง องค์ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกในเอกสารโบราณ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราคุณลักษณะคนและสัตว์ ตำรายา ฯลฯ

๔. สาขากีฬากฎมปัญญาไทย หมายถึง การเล่น การกีฬา และศิลปะ การต่อสู้ป้องกันตัวที่มีปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทย และมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย แบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑) การเล่นพื้นบ้าน หมายถึง การเล่นของคนไทยในแต่ละวัยที่มีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันออกไป โดยมีผลลัพธ์สุดท้าย คือความรัก ความสามัคคี และความสนุกสนานเพลิดเพลิน

๒) กีฬาพื้นบ้าน หมายถึง การเล่นและการแข่งขันของคนไทยในแต่ละวัย โดยมีอุปกรณ์และกฎกติกาที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่น

๓) ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายถึง วิธีการหรือรูปแบบการต่อสู้ที่ใช้ร่างกายหรืออุปกรณ์โดยได้รับการฝึกฝนตามวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา

๕. แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล หมายถึง การประเพณีปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมรดกวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ แบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

- ๑) มารยาท หมายถึง การประเพณีปฏิบัติที่ตึงงามต่อผู้อื่น
- ๑) ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง การประเพณีปฏิบัติและการกระทำกิจกรรมที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในวิถีชีวิตและสังคมของชุมชนนั้นๆ
- ๒) งานเทศกาล หมายถึง กิจกรรมที่กระทำตามกำหนดเวลาในรอบปี

๖. สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวทางปฏิบัติและการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ แบ่งเป็น ๖ ประเภท ได้แก่

- ๑) อาหารและโภชนาการ
- ๒) การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน
- ๓) โหราศาสตร์และดาราศาสตร์
- ๔) การจัดทรัพยากรธรรมชาติ เพื่ออนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
- ๕) ชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน

๔. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บำเพ็ญ เขียวหวาน (๒๕๔๔: ๑๒๖ - ๑๒๗) อธิบายว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา เป็นการวิจัยที่ดำเนินได้ด้วยความร่วมมือของประชาชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการทำงานร่วมกัน ต้องอาศัยการค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหา เมื่อใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องก็จะก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างน้อย ๓ ประการ ได้แก่ ประชาชนได้รับการเรียนรู้มากขึ้น ประชาชนมีการกระทำมากขึ้น และประชาชนมีการรวมพลังกันมากขึ้น กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงไม่ใช่การศึกษาปัญหาและแก้ปัญหาเท่านั้น แต่เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนมีการกระทำต่อปัญหาเหล่านั้น ผลสุดท้ายประชาชนมิได้เพียงเรียนรู้การแก้ปัญหา แต่ได้เพิ่มพูนความรู้ไปพร้อมเผชิญกับปัญหา

ลักษณะเด่นของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อาจกล่าวโดยสรุปได้ (บำเพ็ญ เขียวหวาน ๒๕๕๒) ดังนี้

๑. คำถามวิจัยเกิดจากปัญหาในกลุ่ม ชุมชน องค์กร (ที่จะร่วมกันกำหนดคำถามวิจัย เพื่อศึกษาปฏิบัติ และแก้ปัญหา ซึ่งคำถามอาจมีการปรับเปลี่ยนระหว่างดำเนินการ)

๒. การเก็บข้อมูลสามเส้า มีลักษณะสหวิทยาการ (ผู้รู้หลายด้าน) ข้อมูลหลายแหล่ง (หลายกลุ่มคน/หลายเหตุการณ์/หลายสถานที่) หลากหลายเทคนิค (การสนทนา การสังเกต การเล่าเรื่อง การสัมภาษณ์ การสำรวจ ฯลฯ)

๓. มีการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันในพื้นที่ในสนามทันที ไม่ใช่สถิติซับซ้อน อาจใช้การจัดลำดับ แผนผัง แผนภูมิความสัมพันธ์เชิงเหตุผล ฯลฯ ในการวิเคราะห์

๔. มีการนำเสนอผลและตรวจสอบร่วมกันไม่เสนอเพียงรายงาน แต่อาจมีการเสนอผลหลายรูปแบบโดยทุกฝ่ายร่วมเสนอ ตีติง ทบทวน วิพากษ์ และให้ข้อเสนอแนะต่อผลงานวิจัย

๕. บทบาทนักวิจัยภายนอกและภายในจะมีการประสานร่วมมือกัน โดยนักวิจัยภายในพื้นที่/องค์กร/กลุ่ม เป็นผู้เผชิญสถานการณ์ เป็นผู้จัดการและปฏิบัติ ส่วนคนนอกชุมชนมีบทบาทในการประสาน สนับสนุน กระตุ้น ร่วมวิเคราะห์ สรุป

๖. ความเที่ยงตรงของงานวิจัย PAR พิจารณาได้โดยวิธีการต่างๆ ได้แก่ เทคนิคสามเส้า การวิพากษ์ตนเองของผู้ร่วมงานวิจัย และกลุ่มช่วยในการวิพากษ์ วิเคราะห์ ทำให้เกิดการตรวจสอบทบทวน บทสรุปงานวิจัย และเป็นการตีความเรื่องตนเอง ศึกษาเรื่องของตนเองจึงมีความเข้าใจ ความถูกต้องดีกว่าผู้อื่นมาตีความหรืออธิบาย เป็นต้น

ธนพรรณ ธานี (๒๕๔๐: ๕๗) ได้อธิบายการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นยุทธวิธีที่จะช่วยให้พลังประชาชนสามารถรวมตัวกันขึ้นมาในรูปขององค์กรประชาชน และสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความแข็งแกร่งทั้งทางโครงสร้างและการดำเนินงาน โดยอาศัยเงื่อนไขของการเพิ่มขีดความสามารถของประชาชน สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและทำการพัฒนาต่อไปได้ ประชาชนจะเกิดความสามารถได้ต้องอาศัยการฝึกฝนประชาชนให้ทำวิจัยเป็น โดยการสร้างทีมงานวิจัยท้องถิ่นหรือนักวิจัยท้องถิ่นขึ้นมา

ขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอาจแบ่งได้เป็น ๕ ขั้นตอนสำคัญ คือ

๑. ระยะก่อนทำการวิจัย (pre - research phase)

- การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
- การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
- การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- การแพร่แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแก่ชุมชน

๒. ระยะของการทำวิจัย

- การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
- การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
- การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและกำหนดแนวทางแก้ไข
- การออกแบบการวิจัยและการเก็บข้อมูล
- การวิเคราะห์ข้อมูล
- การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

๓. ระยะการจัดทำแผน

- การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
- การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
- การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานสนับสนุน
- การวางแผนเพื่อติดตามประเมินผล

๔. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ

- การกำหนดทีมปฏิบัติงานอาสาสมัคร
- การอบรมทีมปฏิบัติงานอาสาสมัคร

๕. ระยะติดตามและประเมินผล และสรุปบทเรียนในการปฏิบัติงาน

กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมตามแนวคิดของเคมมิสและวิลคินสัน (Kemmis and Wilkinson, ๑๙๙๘ อ้างถึงใน อุทัยทิพย์ เจียวิวรรธน์กุล, ๒๕๕๓: ๗๖-๗๗) แบ่งกระบวนการออกเป็น ๔ ขั้นตอนที่เป็นวงจรต่อเนื่อง หมุนเป็นเกลียวต่อเนื่องกันไปได้หลายวงจร คือ

๑. การวางแผน ประกอบด้วยการศึกษาชุมชน กลุ่มเป้าหมาย สภาพปัญหาของชุมชนและปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับปัญหาเหล่านั้น การกำหนดโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนและร่วมกันคิดหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ภายใต้การวิเคราะห์บริบทชุมชน ศักยภาพทุน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับประเด็นปัญหาอย่างรอบด้านเพื่อจัดทำแผนงาน/โครงการเพื่อแก้ไขปัญหา

๒. การปฏิบัติ เป็นการสื่อสารแผนงาน/โครงการ การทำความเข้าใจร่วมกันของทุกฝ่ายและลงมือดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ โดยทุกฝ่ายมีส่วนร่วมอย่าเท่าเทียมภายใต้บทบาทและศักยภาพที่เหมาะสมของแต่ละฝ่าย และมีการวิเคราะห์บทวนการปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่องตลอดการดำเนินงาน โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้เหมาะสมตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

๓. การสังเกตการณ์ ในทุกระบวนการวิจัยจะต้องมีการสังเกตการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่ไปด้วย และเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพไว้ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลายรูปแบบ โดยข้อมูลที่สำคัญควรครอบคลุมทั้งในด้านการกระบวนการทำงาน ผลการปฏิบัติตามแผนงาน บริบทสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อจำกัดของการปฏิบัติตามแผน

๔. การสะท้อนปฏิบัติ เป็นกระบวนการที่จัดให้ทุกฝ่ายร่วมกันวิเคราะห์ อภิปรายผล และประเมินผลการปฏิบัติตามแนวที่กำหนดไว้ โดยนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาร่วมกันสะท้อนระหว่างนักวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย เน้นที่การพิจารณาใคร่ครวญ ประเมิน และวิพากษ์ตนเองและกลุ่มอย่างลึกซึ้ง การสะท้อนปฏิบัติควรครอบคลุมการสะท้อนถึงบรรยากาศ ข้อค้นพบที่เกิดขึ้น การอธิบายข้อค้นพบ การค้นหาข้อเสนอเพื่อการปรับปรุงแนวทางปฏิบัติ โดยผลการสะท้อนการปฏิบัติที่ลุ่มลึกจะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติงาน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นการดำเนินการที่มีพัฒนาการต่อเนื่องจากวงจรที่ ๑ ที่ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนข้างต้นนี้ สามารถนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงในวงจรที่ ๒ ที่ ๓ ต่อไปเรื่อย ๆ เพื่อแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่องยั่งยืน

บทบาทของผู้เกี่ยวข้องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม บำเพ็ญ เขียนหวาน (๒๕๕๒) กล่าวในทำนองว่า การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการมีส่วนร่วมของบุคคลหลายฝ่าย เช่น ในงานพัฒนาทั่วไป อาจประกอบด้วยทีมนักวิจัยจากส่วนกลาง นักพัฒนาในพื้นที่ และประชาชนในชุมชน ซึ่งเดิมต่างฝ่ายต่างมีโลกทัศน์ วิธีคิด วิธีปฏิบัติ อาจจะแตกต่างกันไป แต่ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโลกทัศน์และการปฏิบัติของฝ่ายต่าง ๆ จะมีจุดร่วมและประสานงานมากขึ้น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญหรือเป็นรากฐานของงานพัฒนา บทบาทของฝ่ายต่าง ๆ จะทำงานอย่างบูรณาการ และสอดประสานกันมากขึ้น ขณะเดียวกันกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทำให้งานด้านการวิจัยหรือการสร้างความรู้ งานด้านการเรียนรู้ งานด้านการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาถูกบูรณาการเข้าด้วยกันเช่นเดียวกัน เพราะกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดการแก้ปัญหาของกลุ่ม ชุมชน และองค์กร ทำให้เกิดการแสวงหาความรู้หรือสร้างความรู้ใหม่ที่เกิดจากการปฏิบัติการ

ทั้งนี้ การจะทำให้เกิดการบูรณาการบุคคล ๓ กลุ่ม และเนื้อหา ๓ ด้านในการพัฒนานั้น ผู้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงควรมีบทบาทร่วมกันในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. เรียนรู้ร่วมกันโดยการแลกเปลี่ยนข้อมูล
๒. สร้างเงื่อนไขการเรียนรู้ทุกฝ่าย โดยการเสวนา ประชุม พุดคุย พบปะ เยี่ยมเยียน
๓. จำแนกบทบาทตามคุณสมบัติของแต่ละบุคคล เช่น ความถนัด คุณสมบัติเด่น เป็นต้น
๔. ร่วมในกระบวนการทุกขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมการ ดำเนินการ สรุป ประเมินผล กิจกรรม และสรุปผลการวิจัย
๕. ร่วมสรุปบทเรียนและเผยแพร่บทสรุปเหล่านั้นต่อกลุ่มชุมชนและลักษณะในวงกว้าง

๖. ร่วมกันขยายผล ขยายเครือข่าย แสวงหาความร่วมมือทั้งในระหว่างการศึกษา การวิจัย และการขยายผลระยะต่อไป

๕. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิริกุล กิติธรากุล (๒๕๓๘: บทคัดย่อ) ศึกษาการเลือกใช้ศัพท์ภาษาลาวครั้งและศัพท์ที่ยืมมาจากภาษาไทยมาตรฐานของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้งที่อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านหนองกระพี้ ตำบลบ้านหลวง อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม จากการศึกษาพบว่า กลุ่มที่มีอายุน้อยหรือกลุ่มวัยรุ่นมีการเลือกใช้ศัพท์ภาษาลาวครั้งน้อยกว่ากลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้สูงอายุมีความใกล้ชิดกับชุมชนมากกว่ากลุ่มคนที่มีอายุน้อย เนื่องจากว่ากลุ่มคนที่มีอายุน้อยเป็นกลุ่มที่ต้องไปเรียนภายนอกชุมชนสำหรับ การเลือกใช้ศัพท์ที่ยืมมาจากภาษาไทยมาตรฐานนั้นพบว่า กลุ่มที่เรียนในระดับชั้น ม.ปลายมีการเลือกใช้ศัพท์ที่ยืมมาจากภาษาไทยฉบับมาตรฐานมากกว่ากลุ่มที่ เรียนต่ำกว่าชั้น ป.๕ และกลุ่มที่เรียนระหว่างชั้น ป.๕-ม.๓ เนื่องจากว่ากลุ่มที่เรียนในระดับชั้น ม.ปลายได้ติดต่อกับชุมชนภายนอกและไปเรียนภายนอกชุมชนมากกว่ากลุ่มอื่นๆ นอกจากนี้ได้กล่าวถึงบรรพบุรุษของคนไทยเชื้อสายลาวที่อยู่ในจังหวัดนครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี สมุทรสาคร และอื่น ๆ ว่าอพยพมาจากประเทศลาวเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลังจากที่ไทยยกทัพไปทำสงครามกับลาวและได้กวาด ต้อนคนลาวหลายกลุ่มเข้ามาในประเทศไทย ในการอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้ย้ายเข้ามาแบ่งเป็น ๓ ครั้ง คือ ในสมัยพระเจ้าตากสิน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งกลุ่มคนลาวที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยยังไม่ทราบหลักฐานอย่างชัดเจนว่าอพยพมาจากเมืองใดแต่ส่วนใหญ่จะเรียกว่า ลาวเวียงจันทน์ ซึ่งคาดว่าน่าจะหมายถึงคนลาวที่ย้ายครอบครัวมาจากเวียงจันทน์และเมืองสำคัญต่างๆ ในช่วงที่ไทยยกทัพไปทำสงครามกับลาวเมื่อครั้งอดีต

มยุรี ถาวรพัฒน์ และเอมอร เชาวส์วน (๒๕๔๘) กล่าวว่า ลาวครั้งเป็นชื่อของภาษาและกลุ่มผู้มีเชื้อสายลาวกลุ่มหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย เช่น จังหวัดนครปฐม จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี ลาวครั้งมักเรียกตนเองว่าลาว หรือลาวซี้คั้ง หรือลาวคั้ง ความหมายของคำว่า ซี้คั้งหรือคั้งนั้นไม่ทราบความหมายที่ชัดเจน บางท่านสันนิษฐานว่ามาจากคำว่า ภูซัง หรือ ภูครั้ง ซึ่งเป็นชื่อภูเขาที่มีลักษณะคล้ายระฆังอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอันเป็นดินแดนเดิมของลาวครั้ง บางท่านให้ความเห็นว่า คั้งหรือซี้คั้ง คือ ครั้งที่ใช้ฝึกตรา เนื่องจากภาษานี้ไม่มีพยัญชนะควบกล้ำจึงออกเสียงครั้งเป็นคั้ง และบางท่านให้ความเห็นว่าคนกลุ่มนี้ใช้ครั้งเป็นของสงส่วยให้กับรัฐบาลไทย ในสมัยที่มีการสงส่วยคู่กับลาวซี้ไต (ลาวใต้) ลาวอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งใช้ไตหรือซี้ไตเป็นของสงส่วยจึงได้ชื่อว่า ลาวซี้คั้ง และลาวซี้ไต ลาวครั้งที่อยู่นครสวรรค์ บางคนเรียกว่า ลาวเต่าเหลือง เพราะนิสัยของลาวครั้งที่นี่ชอบบออาศัยอยู่ตามป่าเขาเหมือนเต่าที่มีกระดองสีเหลือง ส่วนคนในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอด่านช้าง จังหวัด

สุพรรณบุรี ซึ่งมีเสียงพูดเหมือนคนลาวครั้งก็ถูกเรียกว่า ลาวต่าน หรือบางครั้งก็จะมีชื่อตามสถานที่อยู่ เช่น ลาวโนนปอแดง (อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์) หรือบางคนก็เรียกชื่อทำนองล้อเลียนเสียงพูด (คำลงท้าย) ของลาวครั้ง โดยเรียกลาวครั้งว่า ลาวก๊ะละ หรือลาวล่อเก้อ

สมทรง บุรุษพัฒน์ (๒๕๕๔) กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งว่ามีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น ลาวซี้คั้ง ลาวคั้ง หรือลาวครั้ง ที่มาของคำว่า “คั้งหรือครั้ง” มีข้อสันนิษฐาน ๓ ประการ คือ

๑) มาจากคำว่า “ภูซัง หรือ ภูครั้ง” ซึ่งเป็นชื่อภูเขาที่มีลักษณะคล้ายระฆังอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของหลวงพระบางในประเทศลาว ซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของ ลาวครั้ง

๒) “คั้ง หรือ ซี้คั้ง” คือ ครั้งที่ใช้ฝนึกตรา และมาออกเสียงว่า “คั้ง” ในภาษาลาวครั้ง เพราะในภาษานี้ไม่มีเสียงพยัญชนะควบกล้ำ

๓) ลาวครั้งนิยมเลี้ยงครั้งและใช้ครั้งย้อมผ้า จึงใช้ครั้งเป็นของส่งส่วยให้กับรัฐบาลไทย จึงได้ชื่อว่าลาวซี้คั้ง

นิตยา กนกมงคล และคณะ (๒๕๔๘ อ้างถึงใน สุนิษา ฝึกฝน, ๒๕๕๕) ศึกษารวบรวมข้อมูลด้านชาติพันธุ์วิทยาในประเทศ โดยนำภาษามาใช้เพื่อแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากการศึกษาของนักมานุษยวิทยาเห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่มีภาษาเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม ซึ่งชาติพันธุ์ครั้งถูกจัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไทหรือไต ได้แก่ ไทยยวน พวน ไทยทรงดำ ครั้ง ไทยเวียง ไทยเงี้ยว เป็นต้น ชาวไทยครั้งอาศัยอยู่กระจัดกระจายตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วภาคกลาง ได้แก่ อุทัยธานี นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิษณุโลก สุโขทัย สุพรรณบุรี นครปฐม และกาญจนบุรี ในตะวันตกเฉียงใต้จะมีคำศัพท์เรียกสิ่งของที่ต่างจากภาษาไทยกลางและภาษาลาวทั่วไป เช่น บักซี้ดา (ฝรั่ง) บักกอ (มะละกอ) พมอด (เมื่อกิน) มือจ้าว (มือเข้า) ฟ้าว(ริบ) สำหรับตัวอักษรจะใช้ตัวไทยน้อย ตัวไทยอีสาน บาลี และขอม ที่มักปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิล สมุดไทยขาว ชาวไทยครั้งจะมีวิถีชีวิตที่รักความอิสระ มีความอดทนที่เป็นลักษณะนิสัยเฉพาะเนื่องจากถิ่นฐานเดิมอยู่บนภูเขานิยมสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือแยกไปอยู่อย่างสันโดษ ดำรงชีวิตด้วยการทำไร่ ถั่วสัตรี หางของป่า เมื่อชุมชนขยายใหญ่มากขึ้นก็อพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในป่าเขาอื่น ๆ มักตำพริกเกลือใส่เกลือและเสื้อผ้าใส่ห่อเตรียมไว้เนื่องจากการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ชาวไทยครั้งนิยมแต่งงานกันในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างจากสายโลหิตมากกว่าคนนอก โดยฝ่ายชายจะต้องย้ายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงเพื่อเป็นแรงงานให้ครอบครัวของฝ่ายหญิง ส่วนการปกครองชาวไทยครั้งจะมีผู้นำกลุ่มเป็นผู้จัดระเบียบสังคมที่มีตำแหน่งตามระบบเรียกว่า “กองลาว” ด้านความเชื่อชาวไทยครั้งนับถือพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนับถือผี มีความเชื่อเรื่องผีว่ามี ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายเจ้านายและฝ่ายเทวดา ในชุมชนจึงถูกแบ่งออกเป็นฝ่ายที่นับถือผี ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่นับถือผีเจ้านาย และฝ่ายที่นับถือผีเทวดา โดยฝ่ายที่นับถือผีเทวดาจะมีการสร้างศาลประจำหมู่บ้านและอัญเชิญผีเจ้านายให้มาสถิตในศาลเรียกว่า “หอเจ้านาย” ความเชื่อเรื่องผีเจ้านายถูกนำมาใช้จัดระเบียบสังคมด้วยการมีข้อห้ามเรื่อง “ผิดผี” โดยเฉพาะเรื่องเพศ หากผิดผีจะต้องมีการเซ่นไหว้ขอขมาผี ส่วนฝ่ายที่นับถือผีเทวดา จะมีหิ้งที่เรียกว่า “หิ้ง

เทวดา” ตั้งอยู่ในบ้านของคนต้นเรียกว่า “นางบิน” หึ่งเป็นที่สถิตของเทวดาและมีข้อห้ามต่าง ๆ ซึ่งแฝงเรื่องการประพาดิตนตามแบบจารีตไว้เช่นกัน

ประเพณีพิธีกรรมของชาวไทยครึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ประเพณีในรอบปี และประเพณีตามความเชื่อของกลุ่มคนที่นับถือผีเจ้านาย โดยประเพณีในรอบปี ได้แก่ งานแห่งธงสงกรานต์ พิธีกรรมในการสร้างบ้านใหม่ พิธีบวชนาค พิธีแหกนา พิธีเลี้ยงมารข้าว พิธีทำขวัญข้าวหรือสู่ขวัญข้าว พิธีทำบุญสารทเดือนสิบ และพิธีปิดบ้านในเดือน ๖ (พฤษภาคม) ส่วนประเพณีตามความเชื่อของกลุ่มคนที่นับถือผีเจ้านาย ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีเจ้านาย พิธีบนบานศาลกล่าว พิธีแปลงผีด พิธีการเกิด พิธีบวช พิธีแต่งงาน และพิธีศพ ชาวไทยครึ่งมีผ้าทอเป็นเอกลักษณ์ คือ ใช้ครั้งย้อมสีแดง มักใช้สีโทนร้อนที่เป็นสีคู่ตรงข้ามที่ตัดกันรุนแรงในการย้อม ลวดลายจะมีลักษณะนูนหนาเนื่องจากการใช้วิธีทอเส้นใยฝ้ายหรือไหมแบบเส้นพุ่งพิเศษ มีเทคนิคในการทอผ้าแบบขิด จก และมัดหมี่ นิยมใช้มือจก ลวดลาย ทอแบบคว่ำลาย คือ ทอให้ลายลงข้างล่าง แล้วกลับด้านหลังผ้าขึ้นเพื่อเก็บปมเส้นพุ่งพิเศษด้านบนจกด้วยการผูก และเพิ่มเทคนิคพิเศษด้วยการเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษผ่านเส้นด้ายเป็นช่วง ๆ อย่างมีสีสันทลอดหน้ากว้างของผ้า

ผ้ามีความเกี่ยวข้องกับประเพณีและวิถีชีวิต ได้แก่ ผ้าหม่ม มุ้ง ผ้าห่มลาย ผ้าหม่มขาว ผ้าถุงหรือถุงผ้าขาวม้าที่มีลวดลายต่างกัน ได้แก่ ผ้าขาวม้าตามะกอก (ตามหารุก) นิยมทำเป็นสีคู่สองสี ผ้าขาวม้าตาเล็ก ๆ มีหลายสี ผ้าขาวม้าลายไส้ปลาไหลหรือตาสะแคง ผ้าจะแคบกว่าผ้าขาวม้าทั่วไปทอลายเป็นริ้วตามทางยาวสลับลี ผ้าขาวม้าตาหมู่ทอ ลวดลายผสมระหว่างลายไส้ปลาและลายตามะกอก สำหรับผ้าอื่น ๆ ได้แก่ มุ้ง หมอน ผ้าห่ม ผ้ารองพานบวช ผ้าคลุมศีรษะนาค ผ้าหม่มคลุมโลงศพ ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าปูอาสนะหรือผ้ารองนั่งของพระสงฆ์ ผ้ากั้นหรือผ้าม่าน หมอนเท้า หมอนน้อย รุงหรือธง ผ้าขึ้น ผ้าถุง ชุดแต่งงาน ลายจกในผ้าขึ้นของชาวไทยครึ่งมี ๒ ลักษณะ คือ ลวดลายที่มีโครงสร้างรูปเลขาคณิต และลวดลายที่มีโครงสร้างเป็นรูปหยักฟันปลา โดยลายที่สืบทอดจนเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของไทยครึ่ง ได้แก่ ลายกาบ ลายขอชื่อ ลายขอเก่า ลายขออีไฉ่ ลายขอระฆัง ลายช่อ ลายดอกน้อย ลายดอกแก้ว ลายหงส์ ลายนาค ลายเต่า ลายนก ลายขาเป๋ และลายประกอบ ๑ ลาย ซึ่งลายต่าง ๆ จะมีที่มาและแฝงไปด้วยความเชื่อต่าง ๆ

สารوخ เผือกบัวขาว (๒๕๕๒: ๓-๙) ศึกษากระบวนการสืบทอดดนตรีในพิธีกรรมของชุมชนไทดำในตำบลหนองปรุง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ผลการวิจัยนำเสนอแนะว่า ชุมชนไทดำต้องช่วยกันปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สอดคล้องกับลักษณะทางสังคมและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และภาครัฐต้องช่วยสนับสนุนผู้มีความรู้มาช่วยในกระบวนการสืบทอด เพื่อให้คนรุ่นใหม่เกิดแรงจูงใจที่จะเข้ามาเรียนรู้ และประการสำคัญภาครัฐจะต้องเร่งดำเนินการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน และเร่งผลักดันให้ศูนย์การศึกษาในท้องถิ่นจัดหลักสูตรประเพณีพื้นบ้านไว้ในการเรียนการสอน

พิทยา พิณสาร (๒๕๕๓: บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนชาวเขาใน ๓ ด้าน ได้แก่ วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการสร้างบ้านเรือน และวัฒนธรรมการบริโภค สรุปได้ว่าชาวเขามีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไปทั้งสามด้าน

รัตนพร เศรษฐกุล และคณะ (๒๕๕๖: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง สถานการณ์ของชุมชนชาวเขาใน โลกสมัยใหม่ พบว่า สถานการณ์ของชุมชนชาวเขาในปัจจุบันต้องเปลี่ยนแปลงไปจากชุมชนดั้งเดิมสู่ความ ทันสมัย กระบวนการสงเคราะห์และพัฒนาชาวเขาของรัฐนั้นมองปัญหาของชาวเขาคือปัญหาความมั่นคง และปัญหาเสพติด และรัฐได้ตั้งสมมติฐานการพัฒนาชาวเขาว่าต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเพื่อมิให้ชาวเขา ตัดไม้ทำลายป่า และปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นทดแทนการปลูกฝิ่น โดยรัฐมีเป้าหมายให้ชาวเขาเป็นพลเมืองไทย ที่มีคุณภาพ สามารถช่วยเหลือตนเองได้

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และคณะ (๒๕๕๖: บทคัดย่อ) ศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ชุมชนปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม โดยศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลาย พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ และการใช้สมุนไพรของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ กระบวนการเรียนรู้ และ ศักยภาพของชุมชน และมีการพัฒนากิจกรรมเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ โดยร่วมกับกลุ่มโรงเรียนใน ชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ ปัจจัยด้านความเป็นผู้นำบุคคลด้าน ต่าง ๆ ในชุมชน อายุ ภูมิปัญญาเดิม โรงเรียน ครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สมุนไพร ในชุมชน สื่อมวลชน ความสนใจของคนนอกชุมชน การศึกษาดูงาน กระแสการรณรงค์เรื่องสุขภาพและการ ใช้สมุนไพรที่มีอย่างกว้างขวางในสังคมไทย และงบประมาณ ส่วนเงื่อนไขที่มีผลต่อกระบวนการเรียนรู้เรื่อง สมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย ได้แก่ การรวมกลุ่มและความร่วมมือของโรงเรียน ความตั้งใจและการมี นโยบายที่ชัดเจนของผู้บริหารโรงเรียนที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุน ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความร่วมมือของผู้ปกครองและคนในชุมชน ความหลากหลายและน่าสนใจของกิจกรรมและการตอบสนอง ต่อกลุ่มเป้าหมาย นโยบายการศึกษา นโยบายด้านสาธารณสุข ความต่อเนื่องในการนิเทศติดตามงาน การ ส่งเสริมความรู้อย่างต่อเนื่อง ความพร้อมของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ความคาดหวังของสังคมภายนอกผ่าน การประชาสัมพันธ์ การจัดเวทีให้มีการเผยแพร่กิจกรรมการเรียนรู้ และความสนใจของครู นักเรียนในเรื่อง เกี่ยวกับสมุนไพร

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และมาเรียม นิลพันธุ์ (๒๕๕๗: บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง โครงการสืบค้น ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น: การเรียนรู้กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอรือใหญ่ และอำเภอนางรอง จังหวัดมุกดาหาร พบว่านักวิจัยชุมชนมีศักยภาพในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ท้องถิ่น สามารถเก็บรวบรวม วิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลได้ โดยใช้รูปแบบการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจ โดยใช้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านงานบุญ งานประเพณีต่างๆของชุมชนเป็นรูปแบบอย่างไม่ เป็นทางการ แต่บูรณาการผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมในลักษณะของการประสานงานแบบปากต่อปาก และผ่านการรื้อฟื้นความเป็นวัฒนธรรมชุมชน มีนักวิจัยชุมชนหลายกลุ่ม ต่างวัย ต่างอาชีพ ร่วมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ คณะผู้วิจัยเป็นเพียงผู้เสริมศักยภาพให้แก่ักวิจัยชุมชนโดยการประสานงานระหว่างนักวิจัยชุมชน จัดเวทีระดมความคิด ร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมกับชุมชน ให้คำปรึกษา ร่วมตรวจสอบข้อมูล ร่วม วิพากษ์วิจารณ์ เพื่อหาข้อสรุปหรือที่ชุมชนเรียกว่า การไต่หรือการไต่ การถกเถียงเชิงวิชาการในรูปแบบของ ชาวบ้าน ผลการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของทั้งสองชุมชนเป็นประเด็นตามความสนใจของ

เจ้าของวัฒนธรรมในแต่ละชุมชน ชุมชนห้วนใหญ่เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพชุมชน ประวัติความเป็นมา ภาษา การละเล่นพื้นเมือง เครื่องดนตรี เครื่องจับสัตว์น้ำ สุขภาพอนามัย ยารักษาโรค ยาสมุนไพร และระบบเครือญาติ ส่วนชุมชนบ้านภูเก็บรวบรวมข้อมูลสภาพชุมชน ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณีในรอบปี พิธีกรรม อาหารการกิน เพลง การรำ ดนตรี การทอผ้า การแต่งกาย ภาษา และความเชื่อ และจากข้อสรุปส่งท้ายของงานวิจัยพบว่าศักยภาพของนักวิจัยในชุมชนมีอยู่แล้ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับที่จะนำออกมาใช้หรือไม่ และการได้มีโอกาสมองเห็น เข้าใจ ตรวจสอบตนเองและแสดงออก ทำให้พลังที่มีอยู่เดิมเติมเต็มเพิ่มทวีคูณ ปรากฏเป็นความเข้มแข็ง กองรวมรวมทั้งก่อให้เกิดสติปัญญาที่พร้อมจะเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาชุมชนของตนเองได้อย่างยั่งยืนตลอดไป

วรวิมล สุภาพ (๒๕๔๗: บทคัดย่อ) ทำการศึกษากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมกลองปฐาในจังหวัดลำปางจากอดีตสู่ปัจจุบัน ผลการศึกษามีดังนี้ กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมกลองปฐาในอดีตมีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำรงชีวิต และใช้ในพิธีกรรมของสังคมผู้ถ่ายทอด คือ พระสงฆ์และครูชาวบ้าน และต้องเป็นชายที่รับรู้ถึงทำนองและอาณัติสัญญาณที่ใช้ในชุมชน ทำการถ่ายทอดให้กับชายที่มีความสนใจศึกษาเรื่องกลองปฐาอย่างจริงจัง องค์ความรู้ที่ถ่ายทอด คือ การบรรเลงกลองปฐา และคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับกลองปฐา โดยถ่ายทอดในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย ในขณะที่กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมกลองปฐาในปัจจุบันเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมกลองปฐาในชุมชน ผู้ถ่ายทอด คือวิทยากรที่มีโอกาสศึกษา ค้นคว้าวิจัยและเรียนรู้วิธีการตีกลองปฐา ถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจในการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมกลองปฐา โดยเฉพาะองค์ความรู้ในเรื่องการบรรเลงเป็นหลัก เพื่อนำไปใช้ในการแสดงและการแข่งขันตีกลองเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมกลองปฐา กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมกลองปฐาจากในอดีตจนถึงปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะจุดมุ่งหมายหลักของกลองปฐา คือการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมในชุมชนได้สูญหายไป สำหรับการศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมกลองปฐาที่มีต่อชุมชนนั้น เป็นคุณค่าที่เกิดจากบทบาทหน้าที่ของกลองปฐาในชุมชน ในอดีตพบว่า ประกอบด้วยคุณค่าทางด้านจิตใจ ศาสนา ประวัติศาสตร์และสุนทรียศิลป์ เป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงวิถีชีวิตและคติความเชื่อที่ดำรงอยู่ในสังคมล้านนา ถือเป็นกลองศักดิ์สิทธิ์และเป็นสัญญาณเสียงส่วนรวมของคนในชุมชน มีบทบาทในสังคมสำหรับการสื่อสารภายในชุมชน ทำหน้าที่เหมือนกระบอกเสียงของชุมชน และการสื่อสารในทางศาสนาและพิธีกรรม ในฐานะเครื่องมือในการประกอบศาสนกิจในทางพุทธศาสนา ปัจจุบันพบว่าคุณค่าของวัฒนธรรมกลองปฐายังคงความเป็นกลองที่ดำรงเอกลักษณ์ของวิถีชีวิต คติความเชื่อของคนในสังคมล้านนาในทุกด้าน แต่ปรากฏคุณค่าด้านเศรษฐกิจเพิ่มเติมขึ้นมา อันมาจากการผลิตกลองปฐาเพื่อจำหน่ายและรายได้จากการแสดงการบรรเลงกลองปฐาในงานต่างๆ ปัจจุบันคุณค่าวัฒนธรรมกลองปฐาในชุมชนจึงเน้นคุณค่าในเชิงปริมาณ โดยคุณค่าในเชิงจิตวิญญาณความเป็นท้องถิ่น คุณค่าทางศาสนาและพิธีกรรมได้ขาดหายไป ข้อเสนอแนะแนวทางในการนำวัฒนธรรมกลองปฐามาถ่ายทอดในโรงเรียนต้องนำองค์ความรู้ทั้งสองด้านมาเป็นหลักในการถ่ายทอด โดยบูรณาการวัฒนธรรมกลองปฐาเข้ากับสาระการเรียนรู้ทั้ง ๘ กลุ่ม โดยต้องเป็น

กระบวนการจัดการศึกษาที่ใช้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและอาศัยความร่วมมือจากชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้รู้
ปราชญ์ ชาวบ้านและแหล่งความรู้อื่นๆ ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมกลองปฐา

ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (๒๕๔๗: บทคัดย่อ) ได้ดำเนินโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์
ท้องถิ่น โดยการสำรวจพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย ในช่วงเวลาจาก ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ถึง ต้นปี พ.ศ.
๒๕๔๗ เพื่อเข้าใจกระบวนการทางสังคมที่ทำให้เกิดการก่อตัวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย สภาพ
ของพิพิธภัณฑ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และความต้องการของพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งเพื่อรู้จักตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับ
การจัดตั้ง และดำเนินการพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง ผลการวิจัย พบว่าพิพิธภัณฑ์ในสังคมไทย ถือกำเนิดขึ้นใน
ช่วงแรกในราชสำนักเพื่อจัดแสดงสิ่งของส่วนพระองค์นานาชนิดอันเป็นเครื่องบรรณาการที่มีผู้นำมาถวาย
พระมหากษัตริย์ต่อมาเมื่อพิพิธภัณฑ์เป็นหน่วยงานหนึ่งของรัฐบาล พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้กลายมา
เป็นสถานที่ที่สื่อถึงความเจริญก้าวหน้าทางศิลปวิทยาการของชาติไทย โดยการรวบรวมโบราณวัตถุ และ
ศิลปวัตถุต่าง ๆ มาจัดแสดง ตามกรอบความคิดเพื่อสร้างให้ประชาชนเกิดสำนึกเชิดชูประวัติศาสตร์ของ
ชาติ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นคำและกระบวนการที่เกิดขึ้นในยุคหลัง พิพิธภัณฑ์เหล่านี้ อาจจะมีชื่อเรียก
เฉพาะแตกต่างกันออกไปนั้น การเกิดขึ้นนั้นส่วนหนึ่งเป็นนโยบายของรัฐและการเปลี่ยนแปลงในระดับ
มหภาค กล่าวคือตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา รัฐบาลมีนโยบายให้เกิดหน่วยงานทางวัฒนธรรมใน
ระดับท้องถิ่น โดยมีกลไกของรัฐหลายหน่วยงานเป็นผู้ตั้งชื่ออย่างเป็นทางการ ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์บาง
ศูนย์วัฒนธรรมบ้าง และใช้พื้นที่ของวัด โรงเรียน หรือสถานที่ราชการเป็นที่ตั้ง ในราว พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็น
ต้นมา กระแสความคิดเรื่องความหลากหลายของท้องถิ่น และการผลักดันให้เกิดสำนักท้องถิ่น เพื่อเป็น
ปราการต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ ได้เผยแพร่อย่างกว้างขวาง กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวของกลุ่มคนหรือ
ชุมชน ต้องการมีบทบาทและอำนาจสูงขึ้น ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง จาก
กรณีตัวอย่างหลายแห่ง พบว่านโยบายและกระแสในระดับมหภาคเหล่านี้ ได้รับการสนองตอบด้วย
กระบวนการ ความเคลื่อนไหว และพลังภายในท้องถิ่นที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งทำให้พิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่ที่
มีความหมายเฉพาะต่อคนในท้องถิ่นแตกต่างจากความหมายที่เป็นทางการ คือ (๑) พิพิธภัณฑ์บางกลุ่ม มี
ความหมายเป็นอนุสาวรีย์ รำลึกถึงผู้นำในทางธรรม ผู้เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งมักจะได้แก่
พระภิกษุผู้เป็นที่เคารพศรัทธาอย่างสูง (๒) พิพิธภัณฑ์บางกลุ่ม เป็นสถานที่ที่จารีกวีตชีวิตที่ล่วงเลยไปแล้ว
อย่างไม่มีวันกลับ เช่น วิถีชีวิตชาวนา ชีวิตแบบเกษตร หรือแสดงถึงความรู้สึกหวงแหนสิ่งมีค่าที่ได้สูญเสี
ไปแล้ว เช่น โบราณสถานที่ถูกทำลาย หรือโบราณวัตถุที่ถูกเปลี่ยนมือออกไปอยู่นอกท้องถิ่น
(๓) พิพิธภัณฑ์บางกลุ่ม สื่อสารถึงความต้องการที่จะแสดงตัวตนที่มีประสบการณ์เฉพาะ หรือความแตกต่าง
ไม่เหมือนคนอื่น หรือไม่เหมือนคนกลุ่มใหญ่ และใช้การทำพิพิธภัณฑ์เป็นกระบวนการในการย้ำ หรือสร้าง
ให้เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน ได้แก่พิพิธภัณฑ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หรือ
พิพิธภัณฑ์ที่แสดงประสบการณ์ชีวิตส่วนบุคคล

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง แนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยคณะผู้วิจัยดำเนินการศึกษาร่วมกับคนในชุมชน มีระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

๑. พื้นที่ดำเนินการและประชากร

พื้นที่ดำเนินการ การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดนครปฐม ๑ ตำบล คือ ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม เนื่องจากเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความโดดเด่นทางภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวไทยที่มีเชื้อสายชาติพันธุ์ลาวครั้ง ทั้งที่เป็นชุมชนซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากอำเภอเมืองมากนัก แต่ยังคงสืบทอดภาษา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ เป็นที่ตั้งของชมรมชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งอำเภอดอนตูม จนเป็นที่รู้จักในกลุ่มผู้สนใจศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ลาวครั้ง ซึ่งมีสิ่งปลูกสร้างที่สามารถเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บ่งชี้ว่าชุมชนแห่งนี้มีการตั้งรกรากมาไม่น้อยไปกว่า ๒๐๐ ปี และเมื่อราวปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ด้วยความร่วมมือของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วนและชาวชุมชนตำบลห้วยด้วน รวมทั้งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ได้ร่วมกันระดมทรัพยากรและก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งขึ้นที่วัดทุ่งผักกูด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งจัดเก็บรวบรวมสิ่งของมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้ลูกหลานเกิดความภาคภูมิใจ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และเพื่อเป็นแหล่งรวมจิตใจของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง และผู้คนในอำเภอดอนตูม ตลอดจนเพิ่มแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดนครปฐม ที่ส่งเสริมการมีรายได้ และการมีงานทำของคนในชุมชน

ขณะเดียวกันผู้นำชุมชนคือ อาจารย์ภัททียา สามงามยา กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม และอาจารย์บุญเรือง ปาแสนกุล ประธานชมรมชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งอำเภอดอนตูม มีความสนใจและพร้อมที่จะร่วมทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้ เพื่อค้นหาแนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของลูกหลานในตำบลร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง โดยทำการวิจัยในพื้นที่ ๗ หมู่บ้านของตำบลห้วยด้วน คือ หมู่ที่ ๑ บ้านทุ่งผักกูด หมู่ที่ ๒ บ้านทุ่งผักกูด หมู่ที่ ๓ บ้านดอนแกะแร หมู่ที่ ๔ บ้านห้วยด้วน หมู่ที่ ๕ บ้านกงลาด หมู่ที่ ๖ บ้านกงลาด และหมู่ที่ ๗ บ้านห้วยด้วน

ประชากร ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

๑) ผู้ร่วมวิจัยที่เป็นผู้แทนจากชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน เป็นผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชน จำนวน ๒ คน คือ อาจารย์ภัททิยา สามงามยา กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม และอาจารย์บุญเรือง ปาแสนกุล ประธานชมรมชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งอำเภอดอนตูม

๒) ประชากรที่ให้สัมภาษณ์ ร่วมสนทนากลุ่ม เสนอแนวทางการสร้างโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ คนในชุมชน โดยมีความหลากหลายของช่วงอายุ เพศ และอาชีพ ผู้นำในชุมชน รวมทั้งผู้รู้ด้านภูมิปัญญา

๓) ประชากรที่เข้าร่วมประชุมตรวจสอบแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม นักการศึกษาด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้รู้ในชุมชน และผู้แทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

๒. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๒.๑) วิธีการสำคัญในการวิจัย มีดังนี้

๒.๑.๑) การศึกษาเอกสาร บทความทางวิชาการ รายงาน สื่อ สิ่งพิมพ์ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่อไปนี้ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษา ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง การเรียนรู้ตลอดชีวิต การเรียนรู้ของชุมชน วิธีการและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน และแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

๒.๑.๒) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับกลุ่มเป้าหมายในประเด็น สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษา และสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

๒.๑.๓) การประชุมจัดเวทีสนทนาและการระดมสมองกลุ่มย่อยกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อระดมความคิดเห็นในประเด็น แนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน และการตรวจสอบแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒.๒) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๒.๒.๑) ประเด็นศึกษาบริบทชุมชนและสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒.๒.๒) ประเด็นสนทนาเพื่อพัฒนาแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

๓. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ด้วยการจัดหมวดหมู่ข้อมูล การเปรียบเทียบหาประเด็นร่วมประเด็นต่าง การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยง และการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง โดยมีการนำข้อมูลคืนชุมชนเป็นระยะเพื่อทบทวนและตรวจสอบข้อมูลร่วมกัน

๔. ขั้นตอนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง เพื่อประโยชน์ต่อการสร้างศักยภาพของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้มีความสามารถในการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาได้ ด้วยการศึกษากำหนดแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวตำบลห้วยด้วนร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ นั่นคือ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดทุ่งผักกูด ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

พื้นที่ดำเนินการในการวิจัยครั้งนี้ คือ ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักในการดำเนินการวิจัย คือ เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน ครูจากโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด ผู้รู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และเยาวชนในชุมชน ประกอบกับการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการศึกษาที่กลุ่มเป้าหมายจะมีส่วนร่วมในการดำเนินการศึกษา โดยมีผู้แทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน ผู้รู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และเยาวชนในชุมชนอาสาเป็นนักวิจัยชาวบ้าน

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการตามแนวคิดของ เคมมิส และวิลคินสัน (Kemmis and Wilkinson, ๑๙๙๘ อ้างถึงใน อุทัยทิพย์ เจียวิวรรธน์กุล, ๒๕๕๓: ๗๖-๗๗) ที่แบ่งกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน ซึ่งเป็นวงจรต่อเนื่อง หมุนเป็นเกลียวต่อเนื่องกันไปได้หลายวงจร คือ ๑) การวางแผน ๒) การปฏิบัติ ๓) การสังเกตการณ์ และ ๔) การสะท้อนปฏิบัติ โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเป็น ๔ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ เตรียมการวิจัยและกำหนดแนวทางการวิจัยร่วมกัน

- ๑) ศึกษาแนวคิดและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- ๒) เตรียมพื้นที่ องค์กร ภาคี และทีมวิจัยชาวบ้าน
- ๓) เตรียมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- ๔) กำหนดแนวทางและประเด็นสำคัญในการวิจัยร่วมกัน

ระยะที่ ๒ ศึกษาบริบทชุมชน สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ๑) ออกแบบกระบวนการ กิจกรรม และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยร่วมกัน
- ๒) เรียนรู้และทำความเข้าใจถึงเครื่องมือในการศึกษาชุมชนร่วมกัน
- ๓) ศึกษาบริบทชุมชน สภาพการเรียนรู้ และสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- ๔) ร่วมกันทบทวน ตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน สภาพการเรียนรู้ และสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- ๕) นำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมในหมู่บ้าน
- ๖) ศึกษาความเป็นไปได้ ระบุทรัพยากร และกำหนดแนวคิด รูปแบบกิจกรรมการพัฒนา
- ๗) กำหนดโครงการที่เสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

ระยะที่ ๓ ปฏิบัติการ

- ๑) ปฏิบัติการตามโครงการที่กำหนดไว้
- ๒) จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมวิจัยและชุมชน

ระยะที่ ๔ สรุป ประเมิน และจัดทำรายงานผลการวิจัย

- ๑) จัดเวทีสรุปบทเรียนและประเมินผลการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้
- ๒) สรุปองค์ความรู้และจัดทำร่างแนวทางสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน
- ๓) จัดเวทีสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อตรวจสอบและให้ข้อคิดเห็นต่อแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตในด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- ๔) สรุปผลการวิจัย และจัดทำรายงานการวิจัย
- ๕) สรุปคืนข้อมูลสู่ชุมชน

ซึ่งมีรายละเอียดของขั้นตอนการดำเนินการวิจัยแต่ละระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ วางแผนเตรียมการวิจัยและกำหนดแนวทางการวิจัยร่วมกัน

๑.๑) ศึกษาแนวคิดและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน โดยศึกษาและวิเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งในจังหวัดนครปฐม แนวคิดเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม การเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน และการสร้างโอกาสทางการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งพบว่าตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูมเป็นพื้นที่ที่ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยที่มีเชื้อสายลาวครั้งและเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง

๑.๒) เตรียมพื้นที่ องค์กร ภาคี และทีมวิจัยชาวบ้าน ในการเตรียมพื้นที่วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้านได้มีการสนทนากับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลและรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล

ห้วยด้วน เพื่อชี้แจงโครงการวิจัย สอบถามข้อมูลเบื้องต้น และคัดเลือกผู้ร่วมวิจัยในพื้นที่ ซึ่งมีผู้ร่วมวิจัยหลักจากชุมชน ๒ คน คือ อาจารย์ภัททียา สามงามยา อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด ณ ช่วงเวลาเริ่มโครงการวิจัยดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน และปัจจุบันเป็นกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม และอาจารย์บุญเรือง ปาแสนกุล ประธานชมรมชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งอำเภอดอนตูม ซึ่งเป็นผู้สนใจรวบรวมและบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง และเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่สำคัญของตำบลห้วยด้วน

ทั้งนี้ อาจารย์ภัททียา สามงามยา ได้เสนอว่า ก่อนจะจัดเวทีเพื่อชี้แจงและทำความเข้าใจกับชาวบ้านในชุมชนเกี่ยวกับการวิจัยครั้งนี้ ควรจะมีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนเกี่ยวกับบริบททั่วไปของชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ จึงมีการออกแบบกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือวิจัยร่วมกันระหว่างผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วย โดยประเด็นหลักในการศึกษาร่วมกันมีดังนี้

- ข้อมูลบริบทของชุมชนเกี่ยวกับแผนผัง ความเป็นมาของชุมชน สถานที่สำคัญต่าง ๆ ทั้งทางการศึกษา ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม
- สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งด้านเนื้อหา ผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูล รายละเอียดสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถานภาพของภูมิปัญญานั้น ๆ ว่ายังคงเป็นที่รู้จัก ยอมรับ เข้าใจ นำไปใช้ประโยชน์ ปฏิบัติตามโดยคนในชุมชนมากน้อยเพียงใด คนในชุมชนมีความคิดเห็นต่อภูมิปัญญาดังกล่าวอย่างไร เช่น กำลังจะสูญหาย กำลังรื้อฟื้น กำลังอนุรักษ์ มีการปรับเปลี่ยน หรือประยุกต์ไปจากเดิม

ข้อสังเกตสำคัญที่เกิดขึ้นจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนพบว่า หมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลห้วยด้วนมีองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย แต่สิ่งที่สะท้อนความเป็นชาติพันธุ์ลาวครั้งมีแนวโน้มที่จะค่อย ๆ หายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความสามารถในการย้อมและทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของลาวครั้ง หรือภาษาที่พบว่าเยาวชนเด็กรุ่นใหม่เริ่มพูดภาษาลาวครั้งน้อยลง แต่พบว่าชาวบ้านมีความภาคภูมิใจกับพิธีกรรมที่เพิ่งมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการไปเมื่อต้นเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยพิธีกรรมดังกล่าวคาดว่าจะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนต่อไป

ภาพที่ ๓.๑ อาจารย์ภัททียา สามงามยา (ซ้าย) และอาจารย์บุญเรือง ปาแสนกุล (ขวา)

๑.๓) เตรียมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยจัดเวทีประชุมและเชิญชาวบ้านตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ครู นักเรียนจากโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด ผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถาน ฯลฯ เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และประชุมชี้แจงและทำความเข้าใจร่วมกันถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและความหมายของคำว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวตำบลห้วยด้วน รวมทั้งกำหนดแนวทางในการศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนร่วมกัน เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ โรงเรียนวัดทุ่งผักกูด

๑.๔) กำหนดแนวทางและประเด็นสำคัญในการวิจัยร่วมกัน โดยใช้วิธีการจัดสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นร่วมกันถึงประเด็นเกี่ยวกับความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวตำบลห้วยด้วน และใช้การสนทนากลุ่มย่อยเพื่อสอบถามสภาพภูมิปัญญาที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันว่ามีอะไรบ้าง และความรู้หรือภูมิปัญญาที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานมีอะไรบ้าง โดยแบ่งเป็น ๔ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ชาย กลุ่มผู้ใหญ่ที่เป็นผู้หญิง กลุ่มเด็กผู้ชาย และกลุ่มเด็กผู้หญิง รวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการศึกษาบริบทชุมชน สภาพการเรียนรู้ และสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จะดำเนินการร่วมกัน ซึ่งในเวทีดังกล่าวมีข้อเสนอแนะว่า ควรเป็นเด็ก ๆ ในชุมชนเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการดำเนินการศึกษา โดยมีเด็กที่พร้อมและผู้ปกครองอนุญาต

ระยะที่ ๒ ศึกษาบริบทชุมชน สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒.๑) ออกแบบกระบวนการ กิจกรรม และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยร่วมกัน โดยวางแผนทางศึกษาบริบทชุมชน สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนร่วมกัน ระหว่างคณะผู้วิจัยกับผู้รู้ในชุมชน และระหว่างเด็ก ๆ ในตำบลห้วยด้วนกับนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรในช่วงวันที่ ๔ - ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ และ ๒๓ - ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร จำนวน ๑๐ คน และเด็ก ๆ ในตำบลห้วยด้วน ๕ คน โดยมีคุณครูโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด ๓ ท่าน และทีมวิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร ช่วยอำนวยความสะดวกในการประสานงานและวางแผนการศึกษาร่วมกัน

๒.๒) เรียนรู้และทำความเข้าใจถึงประเด็นในการศึกษาชุมชนร่วมกัน

๒.๓) ศึกษาบริบทชุมชน สภาพการเรียนรู้ และสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒.๔) ร่วมกันทบทวน ตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน สภาพการเรียนรู้ และสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒.๕) นำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมในหมู่บ้าน หลังจากการศึกษาข้อมูลคณะผู้วิจัยได้จัดประชุมหมู่บ้านขึ้นในวันเสาร์ที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาภูมิปัญญาวัฒนธรรมและการเรียนรู้ของชาวลาวครั้งตำบลห้วยด้วน และวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อกำหนดแนวทางจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒.๖) ศึกษาความเป็นไปได้ ระดมทรัพยากร และกำหนดแนวคิด รูปแบบกิจกรรม โดย

๒.๖.๑) ใช้สื่อวีดิทัศน์เพื่อสื่อสารกับนักวิจัยชุมชนให้เห็นศักยภาพของตนเองและเข้าใจบทบาทของตนเองมากขึ้น โดยวันเสาร์ที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ นักวิจัยในพื้นที่และคุณครูร่วมกันประชุมวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเด็กนักเรียนจากโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด โดยฉายวีดิทัศน์ เรื่อง บ้านสามขา: กระบวนการสู่ความเป็นไท และเรื่องชวานาเงินล้าน เพื่อเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานวิจัยโดยคนในชุมชนนั้นเพื่อพัฒนาชุมชนของตนและใช้การสนทนากลุ่มย่อยเพื่อพัฒนากระบวนการกลุ่มของนักวิจัยชุมชน ในการนี้ได้ตกลงกันในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับข่าวในวิถีของชนในอดีต โดยที่ประชุมได้มีการระดมสมองและสรุปผลร่วมกันร่วมกันวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้ในภาพรวม โดยออกแบบจากความเห็นของนักวิจัยชุมชนร่วมกัน โดยที่มนักวิจัยภายนอกชุมชนจะร่วมในการประสานงานต่าง ๆ

๒.๖.๒) แลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีประสบการณ์ โดยเชิญนักวิจัยชุมชน คือ อาจารย์ ภัททิยา สามงามยา ไปร่วมฟังการสัมมนาและแลกเปลี่ยนกับคุณครูที่มีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับชุมชน เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ในโครงการ “เรียนรู้และสืบสานแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นภาคตะวันตก”

๒.๖.๓) จัดการประชุมนักวิจัยชุมชนในวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เพื่อนำเสนอและปรับปรุงแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันกับคนในชุมชนก่อนการจัดกิจกรรม

๒.๗) กำหนดโครงการที่เสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

ระยะที่ ๓ ปฏิบัติการ

คณะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามโครงการที่กำหนดไว้ ดังนี้

๓.๑) ทดลองจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยมีนักวิจัยชุมชนและชาวบ้านที่สนใจร่วมเป็นวิทยากรให้ความรู้ มีกลุ่มเป้าหมายและผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด นักวิจัยชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์ ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/กำนัน คุณครู นักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร

๓.๒) ระหว่างการทดลองจัดกิจกรรม นักวิจัยชุมชนที่เป็นแกนหลักในการจัดกิจกรรมได้สนทนาร่วมกับนักวิจัยภายนอก ที่สำคัญคือชาวบ้านซึ่งเป็นผู้สูงอายุในชุมชนที่สนใจพากันมาพูดคุย ทบทวนความหลัง ความรู้ของตนที่เคยมีประสบการณ์กับสิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาจัดเป็นฐานเรียนรู้

ระยะที่ ๔ สรุป ประเมิน และจัดทำรายงานผลการวิจัย

นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทดลองปฏิบัติมาสรุปผลและนำเสนอร่างแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และจัดทำรายงานการวิจัย

๔.๑) จัดเวทีสรุปบทเรียนและกระบวนการประเมินผลการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ หลังจากการจัดกิจกรรมผู้ร่วมกิจกรรมได้ร่วมกันสะท้อนผลการจัดกิจกรรมร่วมให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมกัน

๔.๒) สรุปองค์ความรู้และจัดทำร่างแนวทางสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน

๔.๓) จัดเวทีสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อตรวจสอบและให้ข้อคิดเห็นต่อแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตในด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยคณะวิจัยและนักวิจัยชุมชนได้ไปร่วมนำเสนอผลการวิจัยและรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอแนะแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กับที่ประชุมเสนองานวิจัยที่จัดโดยมหาวิทยาลัยศิลปากร ในวันที่ ๒๗-๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖

๔.๔) สรุปผลการวิจัย และจัดทำรายงานการวิจัย

๔.๕) สรุปคืนข้อมูลสู่ชุมชน

บทที่ ๔

ผลการศึกษาระบบชุมชนและสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

การศึกษาแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน ในบทนี้เป็นการเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับ ๑) บริบทชุมชนของตำบลห้วยด้วน ๒) สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตำบลห้วยด้วน และ ๓) สภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ ๑ บริบทชุมชนของตำบลห้วยด้วน

ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนของตำบลห้วยด้วน^๑ ซึ่งแบ่งเนื้อหาเป็น ๕ ส่วน คือ ๑) ประวัติความเป็นมาของชุมชน ๒) สภาพทั่วไป ๓) สภาพทางเศรษฐกิจ ๔) สภาพทางสังคม และ ๕) ศักยภาพของชุมชนตำบลห้วยด้วน รายละเอียดดังนี้

๑.๑ ประวัติความเป็นมาของชุมชน

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งในบริเวณตำบลห้วยด้วนตามคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในชุมชนพบว่า บรรพชนของตนอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเจ้าอาวาสวัดกงลาด ตำบลห้วยด้วน กล่าวไว้ว่า ลาวครั้งที่กงลาดนี้มาจากหลวงพระบาง โดยถูกกวาดต้อนมาในสมัยรัชกาลที่ ๑ และให้มาอาศัยอยู่รวมกันที่กงลาด โดยให้กรมทหารต้นสำโรง (ปัจจุบัน คือ กรมสัตว์ทหารบกต้นสำโรง อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครปฐม) คอยดูแลอย่างใกล้ชิด การถูกกวาดต้อนมาพักที่บ้านกงลาดจำนวนมากทำให้ไม่มีที่ดินทำมาหากินจึงมีเคลื่อนย้ายขยายออกเต็มพื้นที่ในละแวกใกล้เคียง บางส่วนแยกย้ายไปอยู่ตามจังหวัดต่างๆ เช่น สุพรรณบุรี กาญจนบุรี และเพชรบุรี เป็นต้น

ในอดีตพื้นที่บริเวณตำบลห้วยด้วนในปัจจุบันมีลำห้วยหนองน้ำไหลเป็นลำกลางสายยาว ผ่านหลายหมู่บ้านจนสุดท้ายมาสิ้นสุดที่หมู่บ้านนี้ จึงชื่อว่า “ห้วยด้วน”^๒ สมาชิกส่วนใหญ่ในตำบลห้วยด้วนมีเชื้อสายมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งโดยสันนิษฐานว่า เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาด้วยเหตุผลทางการเมืองในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้จัดสรรที่ทำกินให้กับกลุ่มลาวที่ได้อพยพมาซึ่งมีหลักฐานในบริเวณอำเภอดอนตูม โดยบริเวณดังกล่าวเมื่อมีคนอยู่เป็นจำนวนมาก บางกลุ่มจึงได้อพยพเพื่อหาที่ทำกินใหม่ขยายอาณาเขตมาเรื่อยๆจนถึงตำบลห้วยด้วน โดยบ้านแรกที่มาตั้งรกรากคือ บ้านกงลาด ซึ่ง

^๑ ที่มาของข้อมูลรวบรวมและเรียบเรียงจาก แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา (พ.ศ. ๒๕๕๖ - ๒๕๖๐) ที่จัดทำโดยองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม และเว็บไซต์ <http://www.huayduan.go.th/index.php> สืบค้นคืนวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๕

^๒ จิตกวี กระจ่างเมฆ (<http://www.sunti-apairach.com/>) สืบค้นคืนวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๕๖

หมู่บ้านนี้เป็นกองลาดตระเวนของกองเสือป่าจึงได้ชื่อนี้และต่อมาเพี้ยนมาเป็น “กงลาด” ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษา สมทรง บุรุษพัฒน์ และคณะ (๒๕๕๒) ที่พบว่า ชาวลาวครั้งที่อาศัยในบริเวณภาคกลางของไทยนอกจากอพยพมาจากหลวงพระบางแล้วยังมีกลุ่มที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ ทำให้ภาษาลาวครั้งคล้ายคลึงกับภาษาลาวเวียงจันทน์และหลวงพระบาง

หมู่บ้านห้วยด้วน มีนายจัน มีคำ เป็นผู้นำชาวบ้านที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว เข้ามาบุกเบิก ปลูกข้าวและทำไร่ ครั้นเมื่อมีพระราชบัญญัติแบ่งลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ขึ้น บ้านห้วยด้วนจึงได้ตั้งเป็นตำบล ขึ้นกับอำเภอกำแพงแสน เมื่อรัฐบาลประกาศตั้งกิ่งอำเภอดอนตูม พ.ศ. ๒๕๐๙ ตำบลห้วยด้วนจึงได้ขึ้นกับอำเภอดอนตูมจนปัจจุบัน บ้านทุ่งผักกูดและบ้านกงลาด ประชากรเป็นลาวครั้งที่ยังคงรักษาแบบแผนการดำเนินชีวิตขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมไว้อย่างต่อเนื่อง (พระครูจันทโชติวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดกงลาด)

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในบริเวณนี้ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีตอนปลาย เนื่องจากพระอุโบสถโบราณที่บ้านกงลาดพบว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ.๒๓๔๕ ในต้นสมัยรัชกาลที่ ๑

ภาพที่ ๔.๑ พระอุโบสถโบราณ วัดกงลาด

ส่วนพระอุโบสถวัดทุ่งผักกูดที่ปัจจุบันใบเสมารอบพระอุโบสถหักพังและผุกร่อนไปบ้างบางส่วนตามกาลเวลา โดยมีการสันนิษฐานว่ารูปแบบโบราณสถานทั้ง ๒ แห่ง น่าจะสร้างในยุคปลายสมัยกรุงธนบุรีต้นรัตนโกสินทร์ ประกอบกับหลักฐานเกี่ยวกับการพระราชทานชื่อวัดทุ่งผักกูด จากรัชกาลที่ ๕ (จิตกวี กระจ่างเมฆ, ๒๕๕๕) ทำให้แน่ใจว่าย่านหรือบริเวณตำบลห้วยด้วนในปัจจุบันน่าจะเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ปี

ภาพที่ ๔.๒ พระอุโบสถหลังเก่าและโบสถใหม่ที่หักพัง วัดทุ่งผักกูด

ที่มาของชื่อลาวครั้ง มยรี ถาวรพัฒน์ และ เอมอร เซาว์สวน (๒๕๔๘) ศึกษาความเป็นมาของชาวลาวครั้งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรพบว่า มีการกล่าวถึงกลุ่มชนที่มีเชื้อสายลาวเข้ามาอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทยในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า มีการกวาดต้อนครอบครัวลาวซึ่งมีบทบาทเป็นไพร่ลาวในยุคนั้น โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๒ ถึงรัชกาลที่ ๓ และในสมัยรัชกาลที่ ๓ แสดงให้เห็นว่าลาวในสมัยนี้มีการควบคุมให้อยู่ในระบบมุลนาย และทำให้ทราบว่าการอยู่อาศัยของกลุ่มชนลาวจะอยู่ในบริเวณนครชัยศรี (นครปฐม) สุพรรณบุรี และราชบุรี เป็นเมืองหลัก นอกจากนี้มีการกล่าวถึงครัวลาวภูครั้งในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๒ แต่ไม่สามารถทราบได้ว่าเป็นลาวกลุ่มใด เสียงพูดเป็นเช่นไร ทราบแต่ว่า ภูครั้ง เป็นหัวเมืองลาวอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ดินแดนลาวในปัจจุบัน) และปรากฏหลักฐานในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ สมัยรัชกาลที่ ๒ ว่ามีลาวภูครั้งอยู่ที่เมืองนครชัยศรี (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๕๘ (จ.ศ. ๑๑๗๗) เลขที่ ๑๔) แต่ถ้าดูจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาแล้ว เรื่องการส่งส่วยครั้งจากจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดเลย ก็เป็นได้ว่าลาวครั้งซึ่งมีเสียงพูดคล้ายคลึงกับคนในแถบจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดเลย แขวงหลวงพระบาง แขวงไชยะบุรี ซึ่งเป็นลาวทางภาคเหนือและภาคตะวันตกเฉียงเหนือ อาจจะถูกเรียกรวมว่าเป็นลาวที่ส่งส่วยครั้ง หรือครั้งเป็นสิ่งของที่เป็เอกลักษณ์ของกลุ่มนี้ก็ได้ ซึ่งสอดคล้องกับการบอกเล่าของกลุ่มลาวครั้ง โดยเฉพาะลาวครั้งในจังหวัดนครปฐม ที่บอกว่า แรกศึกษามาจากเวียงจันทน์ หรือเล่าว่ามาจากหลวงพระบาง ลาวครั้งที่บ้านกงลาด อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐมเล่าว่า ลาวครั้งที่อยู่พามาในสมัยรัชกาลที่ ๑ มาจากหลวงพระบาง ที่อยู่พามาในสมัยรัชกาลที่ ๓ มาจากเวียงจันทน์ ลาวครั้งที่บ้านกงลาดจึงมีที่มาจากเวียงจันทน์และหลวงพระบาง

ลาวครั้ง เป็นชื่อของภาษาและกลุ่มผู้มีเชื้อสายลาวกลุ่มหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย เช่น จังหวัดนครปฐม จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี ลาวครั้งมักเรียกตนเองว่าลาว หรือลาวซี้คั้ง หรือลาวคั้ง ความหมายของคำว่า ซี้คั้งหรือคั้งนั้นไม่ทราบความหมายที่ชัดเจน บางท่านสันนิษฐานว่ามาจากคำว่า ภูซัง หรือ ภูครั้ง ซึ่งเป็นชื่อภูเขาที่มีลักษณะคล้ายระฆังอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของหลวงพระบางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อันเป็นดินแดนเดิมของลาวครั้ง บางท่านให้ความเห็นว่า คั้ง หรือ ซี้คั้ง คือ ครั้งที่ใช้ฉนีกตรา เนื่องจากภาษานี้ไม่มีพยัญชนะควบกล้ำจึงออกเสียงครั้งเป็นคั้ง และบางท่านให้ความเห็นว่าคนกลุ่มนี้ใช้ครั้งเป็นของส่งส่วยให้กับรัฐบาลไทย ในสมัยที่มีการส่งส่วยคู่กับลาวซี้ได้ (ลาวใต้) ลาวอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งใช้ ได้ หรือ ซี้ได้ เป็นของส่งส่วยจึงได้ชื่อว่า ลาวซี้ครั้ง และลาวซี้ได้ นอกจากชื่อที่กล่าวไปแล้วนั้น ลาวครั้งยังมีชื่อเรียกอื่นที่แตกต่างกันออกไปตามท้องที่ เช่น ลาวครั้งที่อยู่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์ ถูกเรียกว่า “ลาวเต่าเหลือง” เพราะนิยมอาศัยอยู่ตามป่าเขา เหมือนเต่าที่มีกระดองสีเหลือง ส่วนคนในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีเสียงพูดเหมือนชาวลาวครั้ง ถูกเรียกว่า “ลาวด่าน นอกจากนี้อาจมีการเรียกไปตามสถานที่อยู่ เช่น “ลาวโนนปอแดง” เป็นชื่อเรียกลาวครั้งที่อยู่อาศัยอยู่ที่อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ นอกจากนี้ ยังมีการเรียกชื่อลาวครั้งเชิงล้อเลียนตามเสียงพูดที่มีคำลงท้ายว่า คือ “ลาวก๊ะละ หรือลาวล่อก๊อ” (มยุรี ถาวรพัฒน์ และ เอมอร เชาวส์วน, ๒๕๔๘)

ในทำนองเดียวกัน สมทรง บุรุษพัฒน์ (๒๕๕๔) กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งว่ามีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น ลาวซี้คั้ง ลาวคั้ง หรือลาวครั้ง สำหรับที่มาของคำว่า “คั้งหรือครั้ง” มีข้อสันนิษฐาน ๓ ประการ คือ ๑) มาจากคำว่า ภูซัง หรือภูครั้ง ซึ่งเป็นชื่อภูเขาที่มีลักษณะคล้ายระฆังอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของหลวงพระบางในประเทศลาว ซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของ ลาวครั้ง ๒) “คั้ง หรือ ซี้คั้ง” คือ ครั้งที่ใช้ฉนีกตรา และมาออกเสียงว่า “คั้ง” ในภาษาลาวครั้ง เพราะในภาษานี้ไม่มีเสียงพยัญชนะควบกล้ำ และ ๓) ลาวครั้งนิยมเลี้ยงครั้งและใช้ครั้งย้อมผ้า จึงใช้ครั้งเป็นของส่งส่วยให้กับรัฐบาลไทย จึงได้ชื่อว่า ลาวซี้ครั้ง

คำอธิบายข้างต้นสอดคล้องกับที่ผู้รู้ในชุมชนที่กล่าวว่า การเรียกว่าลาวครั้ง เพราะบรรพบุรุษของตนอพยพมาจากประเทศลาว ส่วนที่เรียนว่าครั้งมีการสันนิษฐานว่ามาจาก ๒ แนวทาง คือ ๑) เรียกตามแหล่งที่มา คือ ลาวครั้งเป็นลาวที่มาจากลาวภูซังหรือภูครั้ง (ซัง, ครั้งแปรเสียงเป็นครั้ง) ๒) ลาวกลุ่มดังกล่าวเคยมีการส่งส่วยด้วยครั้ง นิยมเลี้ยงครั้งและใช้ครั้งย้อมผ้า จึงเรียกว่า ลาวครั้ง ดังที่อาจารย์บุญเรือง ปาแสงกุล และอาจารย์ภทิตยา สามงามยา ชาวลาวครั้งตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม กล่าวถึงที่มาของคำว่า “ลาวครั้ง” ซึ่งเป็นชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ของตนว่า ในอดีตบรรพบุรุษของตนอพยพมาจากประเทศลาว เสื้อผ้าที่ใส่เป็นชุดสีดำเชิงผ้าเป็นสีแดงที่ย้อมมาจากครั้ง คำว่า “ลาว” จึงหมายถึงประเทศเดิมที่บรรพบุรุษเดินทางจากมา ส่วนคำว่า “ครั้ง” มาจากยางที่ได้จากแมลงที่คนไทยเรียกว่า “ครั้ง” ซึ่งนำมาใช้ย้อมผ้า เดิมบรรพบุรุษของตนจะมีการนำครั้งมาเลี้ยง เพื่อใช้ครั้งย้อมผ้าให้เป็นสีแดงและเป็นสินค้าใช้แลกเปลี่ยนกับชนกลุ่มอื่น ทำให้เป็นที่รู้จักถึงความสามารถในการเลี้ยงครั้ง เมื่อถูก

กวาดต้อนมาจึงมีหน้าที่เลี้ยงครึ่งส่งไปเมืองหลวง เพื่อนำไปทำแผ่นเสียง ตราครึ่งฉนิภจทดหมาย คนไทยจึงเรียกพวกตนว่า “ลาวครึ่ง”

๑.๒ สภาพทั่วไป

ที่มาของชื่อ “ห้วยด้วน” ซึ่งเป็นชื่อของหมู่บ้านและตำบลในปัจจุบันนั้น มีคำบอกเล่าสืบต่อมาว่า แต่เดิมมีลำคลองทอดมาตามเส้นทางห้วยขวาง รางอีเม้ย ห้วยพระ มาสิ้นสุดที่บริเวณห้วยด้วนในปัจจุบัน โดยคลองแยกออกเป็นสองสายไปสิ้นสุดที่หนองเข้สายหนึ่ง และอีกสายหนึ่งแยกลงที่คลองใหญ่ ไม่มีคลองต่อไปอีก ชาวบ้านจึงพากันเรียกบริเวณนี้ว่า “ห้วยด้วน” ซึ่งปัจจุบันสังเกตได้จากบ้านตาก้อง ตำบลมาบแค อำเภอมืองฯ จังหวัดนครปฐม เชื่อมต่อมายังเขตอำเภอดอนตูม เข้ามาลิ้นสุดที่ชายทุ่ง

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มกึ่งดอน มีคลองชลประทานและมีน้ำเพียงพอใช้ในการทำเกษตรได้ทั้งปี จึงเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวน ทำนา

ตำบลห้วยด้วน มีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๑๓ ตารางกิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลดอนพุทรา อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลมาบแค อำเภอมืองฯ จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลดอนรวก และตำบลดอนพุทรา อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลห้วยพระ อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

เขตการปกครอง ครอบคลุม ๗ หมู่บ้านดังนี้ หมู่ที่ ๑ บ้านทุ่งผักกูด หมู่ที่ ๒ บ้านทุ่งผักกูด หมู่ที่ ๓ บ้านดอนแกะแระ หมู่ที่ ๔ บ้านห้วยด้วน หมู่ที่ ๕ บ้านกงลาด หมู่ที่ ๖ บ้านกงลาด หมู่ที่ ๗ บ้านห้วยด้วน

ประชากร มีทั้งหมด ๓,๖๒๑ คน เป็นเพศชาย ๑,๗๖๘ คน เพศหญิง ๑,๘๕๓ คน ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย ๒๗๘.๕๔ คนต่อตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือนทั้งหมด ๙๕๓ ครัวเรือน (ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน ณ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕)

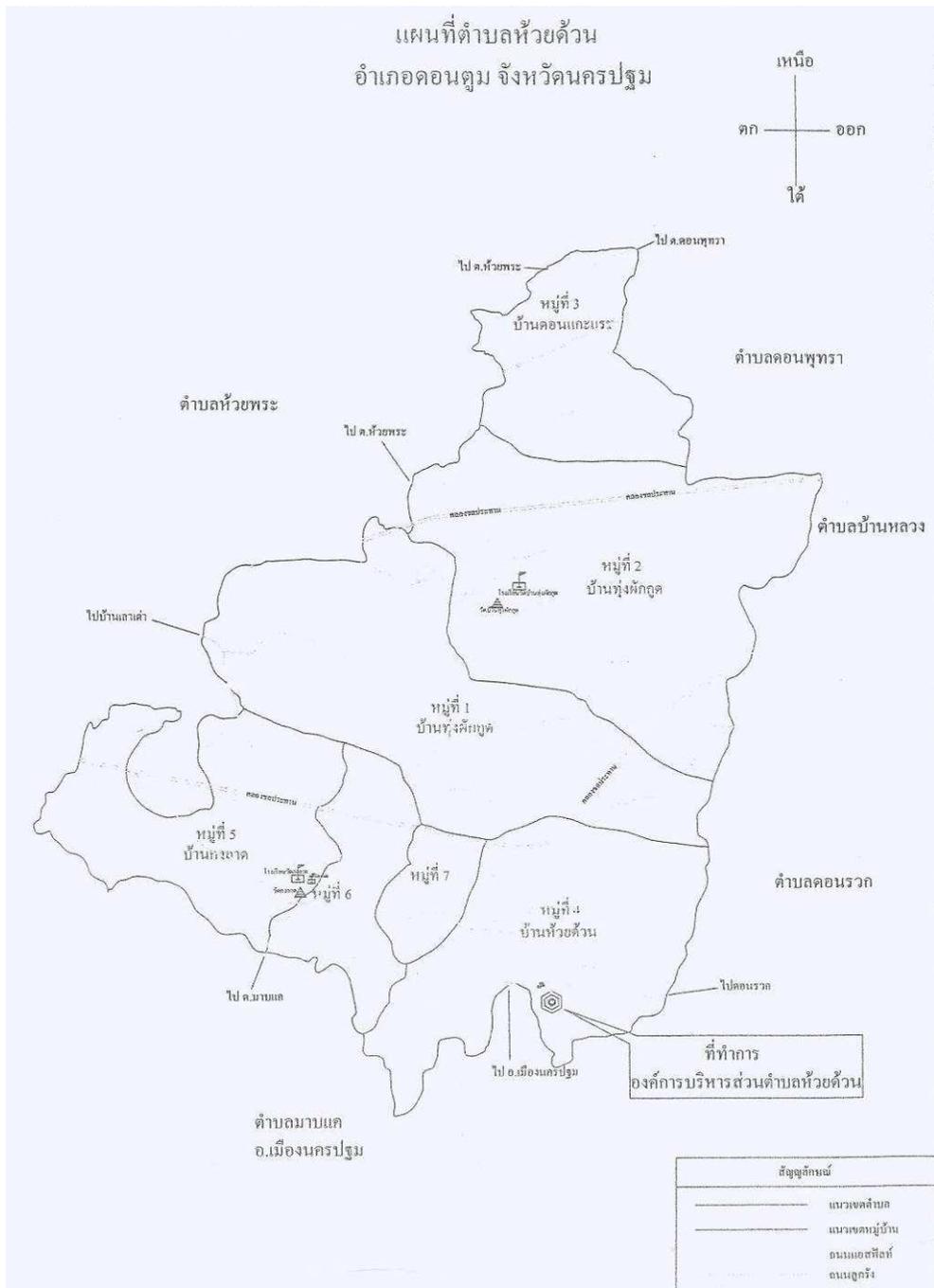
ลักษณะภูมิอากาศ มีลักษณะคล้ายกับจังหวัดอื่นๆ ในภาคกลาง คือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ เดือนมีนาคม - เมษายน

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤษภาคม - กันยายน

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤศจิกายน - กุมภาพันธ์

อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย ๒๕ องศาเซลเซียส ในช่วงเดือนมกราคม

ภาพที่ ๔.๓ แผนที่ชุมชนตำบลห้วยด้วน อำเภอคอนตูม จังหวัดนครปฐม

๑.๓ สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ รองลงมาคืออาชีพรับจ้างทั่วไป (ทั้งภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และภาคบริการ) ปศุสัตว์ และประมง อย่างไรก็ตามรายได้และผลผลิตส่วนใหญ่ของชุมชนจึงขึ้นอยู่กับจำนวนผลผลิตทางด้านเกษตรกรรมเป็นสำคัญ

หน่วยธุรกิจที่สำคัญ ได้แก่ สถานบริการน้ำมันและก๊าซ ๑ แห่ง และร้านค้าต่าง ๆ ๒๒ แห่ง
อุตสาหกรรม ประกอบด้วยโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลาง ๒ แห่ง(มีพนักงาน ๑๐ - ๔๙ คน
หรือมีทรัพย์สินถาวรไม่เกิน ๑ ล้านบาท) อุตสาหกรรมขนาดเล็ก ๒ แห่ง (มีพนักงานต่ำกว่า ๑๐ คน หรือมี
ทรัพย์สินถาวรไม่เกิน ๑ ล้านบาท) และ กิจการอุตสาหกรรม ได้แก่ โรงงานผลิตอะไหล่รถยนต์ ขนาดกลาง
โรงงานบดและคัดแยกพลาสติก ขนาดเล็ก

๑.๔ สภาพทางสังคม

การศึกษา มีสถาบันการศึกษา ๒ แห่ง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๒ แห่ง ได้แก่

- ๑) โรงเรียนวัดกงลาด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖ เป็นโรงเรียนระดับอนุบาลถึงระดับมัธยม
- ๒) โรงเรียนวัดทุ่งผักกูด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒ เป็นโรงเรียนระดับอนุบาล และระดับประถม
- ๓) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลกงลาดตั้งอยู่หมู่ที่ ๖
- ๔) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลบ้านทุ่งผักกูด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒

ศาสนา มีผู้นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ ๑๐๐ ของจำนวนประชากรทั้งหมด ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน มีสถาบันและองค์กรทางศาสนา ดังนี้

- ๑) วัดกงลาด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖
- ๒) วัดทุ่งผักกูด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒
- ๓) ศาลเจ้าพ่อกงลาด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖
- ๔) ศาลเจ้าพ่อทุ่งผักกูด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒

สาธารณสุข มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลห้วยด้วน จำนวน ๑ แห่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖

กีฬาและนันทนาการ

- ๑) สนามกีฬาประจำตำบล จำนวน ๑ แห่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔
- ๒) สนามกีฬาท้องถิ่น จำนวน ๕ แห่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในตำบล

- ๑) ที่พักสายตรวจประจำตำบล จำนวน ๑ แห่ง
- ๒) สมาชิก อปพร. สังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน จำนวน ๓๐ คน

๑.๕ ศักยภาพของชุมชน

องค์กรประชาชน

๑) มวลชนจัดตั้ง ได้แก่

ที่	กลุ่ม / ชมรม	หมู่ที่	จำนวน (กลุ่ม)
๑	กองทุนหมู่บ้าน	๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗	๗
๒	ปุ๋ยชีวภาพ	๑	๑
๓	ออมทรัพย์เพื่อการผลิต	๒, ๔, ๕, ๖, ๗	๕
๔	ไร่นาสวนผสม	๓	๑
๕	ทำศาลพระภูมิ	๓	๑
๖	วงแคนประยุกต์	๔	๑
๗	กองทุน กข.คจ.	๕	๑
๘	ดอกไม้ประดับหน้าศพ	๑, ๕	๒
๙	เกษตรอินทรีย์	๕, ๖	๒
๑๐	ตัดเย็บเสื้อผ้า	๖	๑
๑๑	กองทุนเพื่อการผลิต	๗	๑
๑๒	ดนตรีอังกะลุง โรงเรียนวัดทุ่งผักกูด	๒	๑
๑๓	ชมรมผู้สูงอายุวัดกงลาดและวัดทุ่งผักกูด	๒, ๖	๑
๑๔	ชมรมผู้รักจักรยาน		๑
๑๕	ชมรมคนพิการตำบลห้วยด้วน		๑

๒) รัฐจัดตั้ง ได้แก่

- อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน(อพปร.) จำนวน ๑ กลุ่ม
- อาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) จำนวน ๑ กลุ่ม
- อาสาสมัครพัฒนาประชาธิปไตย จำนวน ๑ กลุ่ม
- กลุ่มสตรี จำนวน ๑ กลุ่ม
- ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบล (คอชต.)
- ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
- ศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน
- ศูนย์รับเรื่องร้องเรียนร้องทุกข์องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน

การบริการพื้นฐาน

โครงสร้างพื้นฐาน องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วนมีหน้าที่ให้บริการสาธารณะที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของประชากรในชุมชน และให้บริการในด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยอาศัยโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่แล้ว

การคมนาคม องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วนมีถนนซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วนจำนวนทั้งสิ้น ๑๘ สาย

สถานที่ท่องเที่ยว วัดกงลาด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖ วัดทุ่งผักกูด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒ บริเวณวัดทุ่งผักกูด

ตอนที่ ๒ สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตำบลห้วยด้วน

แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นที่ผ่านมาตั้งแต่ระดับจังหวัดลงมาถึงระดับตำบลห้วยด้วน พบว่า ประเด็นหนึ่งที่ถูกพิจารณาว่ามีความสำคัญ คือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ดังปรากฏในวิสัยทัศน์จังหวัดนครปฐมที่ว่า “เป็นหนึ่งด้านสินค้าเกษตร เกษตรอุตสาหกรรมที่ได้มาตรฐานสากล และเป็นเมืองน่าอยู่ที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม” และวิสัยทัศน์ การพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วนที่ว่า “ตำบลก้าวหน้า เกษตรกรรมก้าวไกล คุณภาพชีวิตสดใส สืบสานประเพณีไทยท้องถิ่นอันดีงาม” ทำให้มีความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างมากในพื้นที่

ภาพที่ ๔.๔ สภาพพื้นที่ในตำบลห้วยด้วน

คณะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนตำบลห้วยด้วนได้ร่วมกันกำหนดประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา เพื่อพิจารณาถึงความพร้อมในฐานะที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม ได้สำรวจศึกษา ๒ ประเด็น คือ ๑) แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาในตำบลห้วยด้วนและ ๒) สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง ปราบกฏผลการศึกษาดังนี้

๒.๑ แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาในตำบลห้วยด้วน

คณะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยทำการสำรวจแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆ ในตำบลห้วยด้วน เช่น บุคคล สถานที่ สื่อ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ และจัดประเภทของแหล่งเรียนรู้เป็น ๒ ประเภท คือ สภาพแหล่งเรียนรู้ในตำบลห้วยด้วน และภูมิปัญญาด้านบุคคล ปราบกฏผลการศึกษาดังนี้

๒.๑.๑ แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในตำบลห้วยด้วน

ในส่วนนี้นำเสนอแหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ที่สำคัญในตำบลห้วยด้วน ได้แก่ วัดกงลาด วัดทุ่งผักกูด ศาลเจ้าพ่อแสนหาญ และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั้ง

๑) **วัดกงลาด** ตั้งอยู่ที่หมู่ ๖ ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม พระอุโบสถโบราณที่ตั้งในเขตวัดกงลาดในปัจจุบันพบว่า สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ ในต้นสมัยรัชกาลที่ ๑

ภาพที่ ๔.๕ วัดกงลาด

๒) **วัดทุ่งผักกูด** ตั้งอยู่ที่หมู่ ๒ ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม วัดทุ่งผักกูดเป็นวัดเก่าแก่ โดยปรากฏหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เช่น พระอุโบสถ เสมาและเจดีย์ ซึ่งมีอายุร่วม ๑๗๐ กว่าปี มีลักษณะที่ชุมชนเรียกว่า อุโบสถมหาอุตม์ มีทางเข้าออกทางเดียว

วัดทุ่งผักกูด ก่อตั้งขึ้นมาเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เนื่องจากพระอุโบสถและถาวรวัตถุของเดิมนั้นได้สูญหายไป สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัดที่มีมาช้านาน เนื่องจากมีการขุดพบพระพุทธรูป สมัยศรีวิชัย ทวาราวดีและอยุธยาได้ที่บริเวณวัด หลักฐานที่สนับสนุนว่าวัดทุ่งผักกูดน่าจะสร้างขึ้นช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น สืบเนื่องจากหลักฐานการ ประกาศตั้งวัดที่ระบุเพียงว่า วัดทุ่งผักกูดประกาศตั้ง

วัดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ เนื้อที่ตั้งวัด ๑๘ ไร่ ที่ธรณีสงฆ์ ๑๒ ไร่ จากการบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในท้องถิ่นต่อ ๆ กันมา กล่าวว่าพื้นที่แห่งนี้สมัยโบราณเป็นทุ่งกว้างใหญ่ มีสภาพป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ มีลำห้วยซึ่งเป็นชื่อตำบล คือ ห้วยด้วน ไหลผ่าน ระบบนิเวศน์มีความชุ่มชื้นสูง พืชชนิดหนึ่งซึ่งอยู่ในตระกูลเฟิร์น ชาวบ้านในท้องถิ่นเรียกว่า “ผักกูด” ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากและได้สร้างวัดในบริเวณนี้ จึงตั้งชื่อว่า วัดทุ่งผักกูด แต่ในปัจจุบันระบบนิเวศได้เปลี่ยนแปลงไป ผักกูดจึงสูญพันธุ์ไปจากพื้นที่แห่งนี้ (www.snc.lib.su.ac.th/snclibblog/?p=๑๙๑๘๘)

ภาพที่ ๔.๖ วัดทุ่งผักกูด

ภาพที่ ๔.๗ ศาลาการเปรียญ วัดทุ่งผักกูด

๓) ศาลเจ้าพ่อแสนหาญ ซึ่งมี ๒ แห่ง คือ ศาลเจ้าพ่อแสนหาญที่กงลาด และศาลเจ้าพ่อแสนหาญทุ่งผักกูด

ศาลเจ้าพ่อแสนหาญ หรือหอเจ้านาย เป็นศาลที่ประทับของผีเจ้านายและบริวารนักรบที่กล้าหาญ ซึ่งจะตั้งทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เทพื้นด้วยปูนซีเมนต์ ในบริเวณศาลเจ้าพ่อจะมีศาลตั้งเรียงรายอยู่ ๗ หลัง เป็นศาลหลังใหญ่ขนาดเท่ากัน ๒ หลัง และศาลหลังเล็ก ๕ หลัง โดยปลูกเรียงกันหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ศาลมีเสาเป็นปูน หลังคาประดับด้วยกระเบื้อง ภายในศาลหลังใหญ่จะมีตุ๊กตา ช้าง ม้า นางรำ ดอกไม้ รูป เทียน ถ้วยใส่ข้าว แก้วน้ำ กระจ่างรูป เชิงเทียน ๒ ต้น ซึ่งชาวบ้านนำมาถวายเพื่อแก้บน ระหว่างศาลหลังใหญ่ทั้ง ๒ จะมีเขื่อนที่สำหรับขึ้นช้าง ม้า ของเจ้านาย ด้านหน้าศาลจะเป็นลานกว้างสำหรับวางโต๊ะ เก้าอี้ และของใช้ในวันประกอบพิธีกรรม เช่น จาน ชาม ช้อน พาน แก้ว ฯลฯ

ภาพที่ ๔.๘ ศาลเจ้าพ่อแสนหาญกงลาด

ภาพที่ ๔.๙ ศาลเจ้าพ่อแสนหาญทุ่งผักกูด

๔) พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั้ง พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งชาวตำบลห้วยด้วนคาดหวังให้เป็นแหล่งเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ดังที่มีการประชุมร่วมกันในตำบลว่าควรมีการตั้งพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นขึ้นในชุมชนเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ระหว่างนั้นมีการระดมทุนทรัพยากรต่าง ๆ และสามารถเปิดพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั้งอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งจัดเก็บรวบรวมสิ่งของมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้ลูกหลานเกิดความภาคภูมิใจ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ เพื่อความภาคภูมิใจ เพื่อเป็นแหล่งรวมจิตใจของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง ของผู้คนในอำเภอดอนตูม และเพิ่มแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของนครปฐม การมีรายได้การมีงานทำ

ภาพที่ ๔.๑๐ พิธีเปิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่ง

เนื่องจากตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูมมีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่งอพยพมาตั้งรกรากอยู่เป็นจำนวนมาก โดยชาวบ้านยังคงรักษาวัฒนธรรม ขนบประเพณี ความเชื่อ ตามบรรพบุรุษไว้ อย่างภาคภูมิใจ จึงมีการทำประชาคมร่วมกันเพื่อก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้น โดยมีข้อสรุปให้ตั้งที่วัดทุ่งผักกูดที่มีอายุกว่า ๒๐๐ ปี โดยมีการร่วมมือกันระหว่างกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน เจ้าอาวาสวัดทุ่งผักกูด นักการเมืองท้องถิ่น ชาวบ้านในชุมชนร่วมบริจาคสิ่งของเพื่อจัดแสดง และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ วิทยาเขตศาลายา นำโดย ดร.จิตกวี กระจ่างเมฆ ในการจัดแสดงนิทรรศการถาวรในพิพิธภัณฑ์ ปัจจุบันมี นายวิชาญ โพรธีด้วง เป็นประธานคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

พิพิธภัณฑ์ ฯ เปิดให้บริการเฉพาะวันเสาร์ - อาทิตย์ ตั้งแต่เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๖.๐๐ น. โดยมีผู้ควบคุมดูแล ๑ คน และผู้รักษาความสะอาด เปิด - ปิดอาคาร ๑ คน สำหรับผู้ที่สนใจเยี่ยมชม ที่ต้องการผู้นำชมจะต้องติดต่อล่วงหน้าเพื่อติดต่อวิทยากรซึ่งเป็นผู้รู้ในท้องถิ่น หากประสงค์จะบริจาคเงินเพื่อสนับสนุนพิพิธภัณฑ์ จะมีตู้บริจาคตั้งอยู่ในบริเวณทางเข้าอาคารชั้นล่าง

การจัดแสดงและเนื้อหาที่น่าสนใจ อาคารพิพิธภัณฑ์สร้างโดยจำลองแบบจากบ้านโบราณหลังสุดท้ายในชุมชนที่มีอายุกว่า ๑๐๐ ปี เป็นอาคาร ๒ ชั้น จัดแสดงวัตถุโบราณและของเก่าซึ่งสามารถจำแนกสาระหลักของพิพิธภัณฑ์ได้เป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ ๓ เรื่อง คือ

๑) การกินการอยู่ในบ้านเรือน ประกอบด้วยห้องที่ใช้นอน อยู่อาศัย ที่รับแขก กินอาหาร ห้องครัว และส่วนพิธีกรรม สำหรับเครื่องใช้ ได้แก่ เพลนอนเด็ก เครื่องสีข้าว โม่แป้ง ไห ตะเกียง เสื้อผ้า เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดข้อสงสัยที่จะค้นคว้าว่า การจัดระเบียบในการอยู่อาศัยเป็นอย่างไร ทิศทางและตำแหน่งในการนอนของคนในครัวเรือนและผู้ที่มาเยี่ยม นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือช่างไม้ ซึ่งใช้ทำบ้านเรือน อุปกรณ์ต่าง ๆ

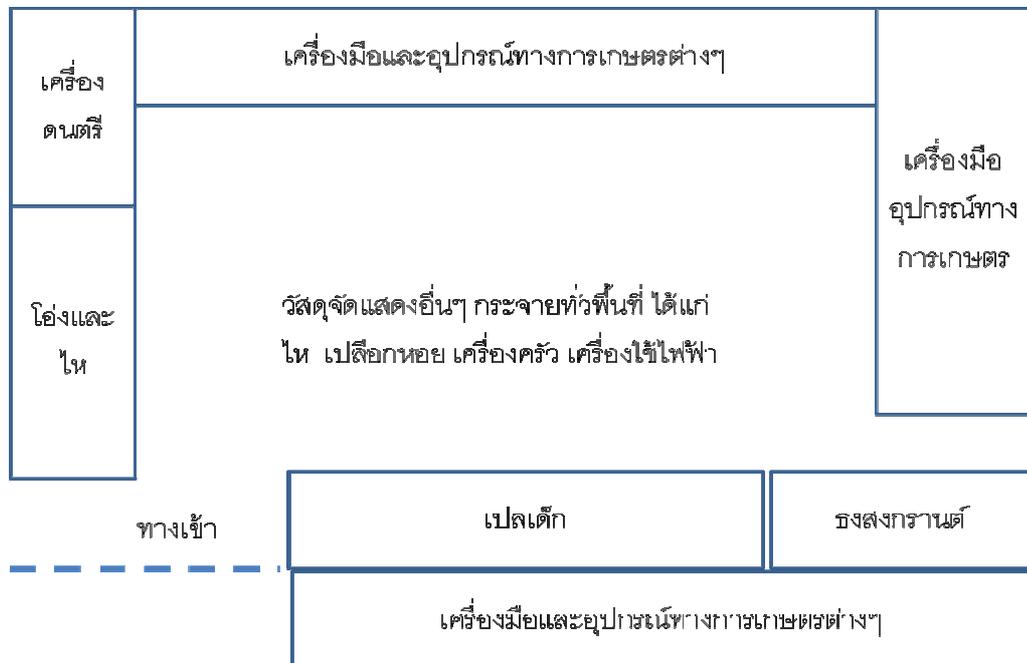
๒) มีการจัดแสดงจำนวนมากและมีความแตกต่างกันในรายละเอียด รวมถึงไหที่มีอายุกว่า ๑๐๐ ปี ไหที่นำมาจากประเทศจีน ทำให้เกิดข้อสงสัยที่จะสืบค้นว่า เป็นไหชนิดเดียวกันกับที่ใช้

อยู่ในสมัยก่อน มีการปั้นเองหรือมาจากการค้าขาย ใหมมีส่วนในการดำรงชีวิตเพียงใดในสมัยก่อน การ จำแนกและเรียกชื่อไหชนิดต่าง ๆ

๓) การทำนา ได้แสดงเครื่องมือการทำนา ได้แก่ ไถ คราด รั้ววิดน้ำ สี่ฝัด ยั้ง ฉาง กองฟาง

หากแบ่งตามพื้นที่จัดแสดง แบ่งเป็น ๓ บริเวณ ได้แก่ ชั้นล่าง ชั้นบน และ บริเวณโดยรอบอาคารพิพิธภัณฑ์ ดังรายละเอียด

ชั้นล่าง จัดแสดงอุปกรณ์การประกอบอาชีพในอดีตและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตโดยทั่วไป เช่น อุปกรณ์ในการทำนา เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ จักรยานเก่าที่ใช้เป็นพาหนะในการ เดินทาง ประกอบอาชีพ เพลเด็ก เครื่องบดแป้ง เครื่องฟัดข้าว ธงสงกรานต์ ฯลฯ

ภาพที่ ๔.๑๑ แผนผังการจัดแสดงในบริเวณพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่ง

ภาพที่ ๔.๑๒ โองและไห

ภาพที่ ๔.๑๓ เครื่องดนตรี

ภาพที่ ๔.๑๔ เครื่องมือช่าง และอุปกรณ์การเกษตร

ภาพที่ ๔.๑๕ เปลเด็ก และธงสงกรานต์

ภาพที่ ๔.๑๖ วัสดุจัดแสดงอื่น ๆ (เปลือกหอย ชุดชงกาแฟ โม้หิน จักรยานโบราณ)

ชั้นบน จัดแสดงโดยการจำลองให้เหมือนกับที่พักอาศัยตามวิถีชีวิตของชาวลาว
ครั้ง แบ่งเป็นชานบ้าน ห้องครัว หิ้งผีเทวดา และห้องลูกสาวที่ภายในจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับการอยู่ไฟ
นอกจากนี้ยังการจัดแสดง ถ้วย ชาม เครื่องลายครามสมัยโบราณ เครื่องแต่งกาย ชิ้นผ้าทอโบราณ

ห้องลูกสาว		เครื่องกระเบื้อง		ห้องครัว อุปกรณ์ทำครัว
หิ้งผี เทวดา				
หีบ กระบอก โบราณ				

ทางขึ้น

ชานเรือน

ภาพที่ ๔.๑๗ แผนผังการจัดนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ชั้นบน

ภาพที่ ๔.๑๘ หีบ กระบอก ตะเกียงโบราณ

ภาพที่ ๔.๑๙ หิ้งผีเทวดา

ภาพที่ ๔.๒๐ เครื่องแต่งกาย ชินผ้าทอโบราณ

ภาพที่ ๔.๒๑ ห้องครัว อุปกรณ์ทำครัว

พื้นที่รอบพิพิธภัณฑ์ จัดแสดงอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำนา เช่น มียุ้งฉาง สำหรับเก็บข้าวเปลือก มีนาข้าวแปลงสาธิต และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำนา เช่น เครื่องวิดน้ำ เครื่องสีฟัด คันไถ คราด ไถ ตุ่มขนาดใหญ่ รอบ ๆ พิพิธภัณฑ์

ภาพที่ ๔.๒๒ สภาพและการจัดแสดงภายนอกอาคารพิพิธภัณฑ์

นอกจากนี้ยังมีสื่อนิทรรศการหมุนเวียนที่นำมาจัดแสดงในงานเปิดพิพิธภัณฑ์ ประกอบด้วย ๑) เนื้อหาเกี่ยวกับประเพณี ได้แก่ ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ ประเพณีบุญผะเหวด ประเพณีต่อชะตาหมู่บ้าน และประเพณีบุญกลางบ้าน/บุญชำระบ้าน ๒) เนื้อหาเกี่ยวกับพิธีกรรม ได้แก่ พิธีใต้น้ำมัน เครื่องคายพิธีกรรมเลี้ยงผีเทวดา เครื่องเซ่นผีเทวดา เจ้าตันและแม่เจ้าเรือน (ผู้ประกอบพิธีเกี่ยวกับผีเทวดา) หิ้งผีเทวดา การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ยกชันปี) หอเจ้านาย และ ๓) เนื้อหาเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ การเล่นผีลอบ การเล่นผีนางกวั๊ก

ภาพที่ ๔.๒๓ นิทรรศการหมุนเวียน

๒.๑.๒ ภูมิปัญญาด้านบุคคลในตำบลห้วยด้วน

การสำรวจครั้งนี้ พบว่า มีภูมิปัญญาในชุมชนทั้งหมด ๓๔ คน สามารถจำแนกเป็น ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ตามสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้ดังตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ สภาพภูมิปัญญาด้านบุคคลในตำบลห้วยด้วน

หมู่บ้าน	ชื่อ - สกุล	ความรู้
๑	๑. นางสาวสั้มเข้า บุตรพันธ์	ด้านขบวนแห่งสงกรานต์
	๒. นายจัน พิมพา	ด้านพิธีแหกนา
	๓. นายประสิทธิ์ นาคโสมกุล	ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับข้าว เช่น การสีข้าว ฝัดข้าว ตำข้าว ร่อนข้าว
๒	๔. นางสาวท่อน รักจ้อย	ด้านหิ้งผีเทวดา (ผีบรรพบุรุษ)
	๕. นายหอมหวล บุมิ	ด้านช่างไม้ ด้านเลี้ยงผีเจ้านาย ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับข้าว
	๖. นายปุรัตน์ เตี้ยะตาข้าง	ด้านช่างไม้ การเป่าแคน สีซอ
	๗. นางสาวสมฤทธิ เตี้ยะตาข้าง	ด้านขบวนแห่งสงกรานต์
	๘. นางนวลจันทร์ สามงามยา	ด้านทรงเจ้ารักษาโรค
	๙. นางสาวสมจิต ยอดทองดี	ด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว เช่น แหกนา ฮับมานข้าว
	๑๐. นายสมยศ ป้องกงลาด	ด้านวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับข้าว
	๑๑. นางวิเชียร กำมา	ด้านอาหารการทำขนมจีนน้ำยาลาว แกงผำ
	๑๒. นางวีไลพร อริยวงศ์	ด้านอาหารการทำแกงผำ
	๑๓. นายโสภา บุญทอง	ด้านการนวดแผนไทย
	๔	๑๔. นางพรวน สิมมา
๑๕. นางสาวนวล ปิ่นท้วม		ด้านเพลงร้องพื้นบ้าน ด้านรำวง ด้านการเล่นผีลอบ การเล่นผีนางกวัก การเล่นผีนางตั้ง
๑๖. นางนุช ศรีสนิท		ด้านพิธีแหกนา
๑๗. นางบุญธรรม แสงนน		ด้านทำขวัญข้าว
๕	๑๘. นางสาวภักทิยา สามงามยา	ด้านประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ขบวนแห่งสงกรานต์
	๑๙. นายเสนาะ คำแสง	ด้านการเป่าแคน
	๒๐. นายบุญทรง เหล่าสัมพันธ์	ด้านได้น้ำมันวันออกพรรษา
	๒๑. นายสำรอง อินแสง	ด้านเลี้ยงผีเจ้านาย/เลี้ยงผีพ่อเฒ่าแสนหาญ
	๒๒. นางบัวทอง สามงามยา	ด้านขนมหวาน

ตารางที่ ๔.๑ (ต่อ)

หมู่บ้าน	ชื่อ - สกุล	ความรู้
๖	๒๓. นายบุญเรือง ปาแสนกุล	ด้านเพลงร้องพื้นบ้าน ด้านประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ด้านตำนานเจ้าพ่อแสนหาญ ด้านบทสวดเพลงมอลัย ด้านทำบุญกลางบ้าน ด้านไต้ น้ำมันวันออกพรรษา ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน
	๒๔. นางผ่องศรี พิญโย	ด้านเพลงร้องพื้นบ้าน ด้านพิธีแหกนา
	๒๕. นางลำพิ่ง บุตรดี	ด้านขบวนแห่ธงสงกรานต์ ด้านขนมหวาน
	๒๖. นางสาวนีย์ บุตรดี	ด้านขบวนแห่ธงสงกรานต์
	๒๗. นางสาวกระเกต บุตรดี	ด้านขบวนแห่ธงสงกรานต์
	๒๘. นางปาน บุตรดี	ด้านขบวนแห่ธงสงกรานต์
	๒๙. นางธนพร อินทร์แสง	ด้านอาหารจากผ้า
๗	๓๐. นางย่น จาตุรัส	ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน
	๓๑. นายสมจิตร บุมี่	ด้านเลี้ยงผีเจ้านาย/เลี้ยงผีพ่อเฒ่าแสนหาญ
	๓๒. นางบุญทา ท่วมจ้อย	ด้านเพลงพื้นบ้าน
	๓๓. นายบุญส่ง พรหมโต	ด้านเพลงร้องพื้นบ้าน
	๓๔. นายแหลว ดอนคำพา	ด้านงานฝีมือ ช่างไม้ ช่างปูน

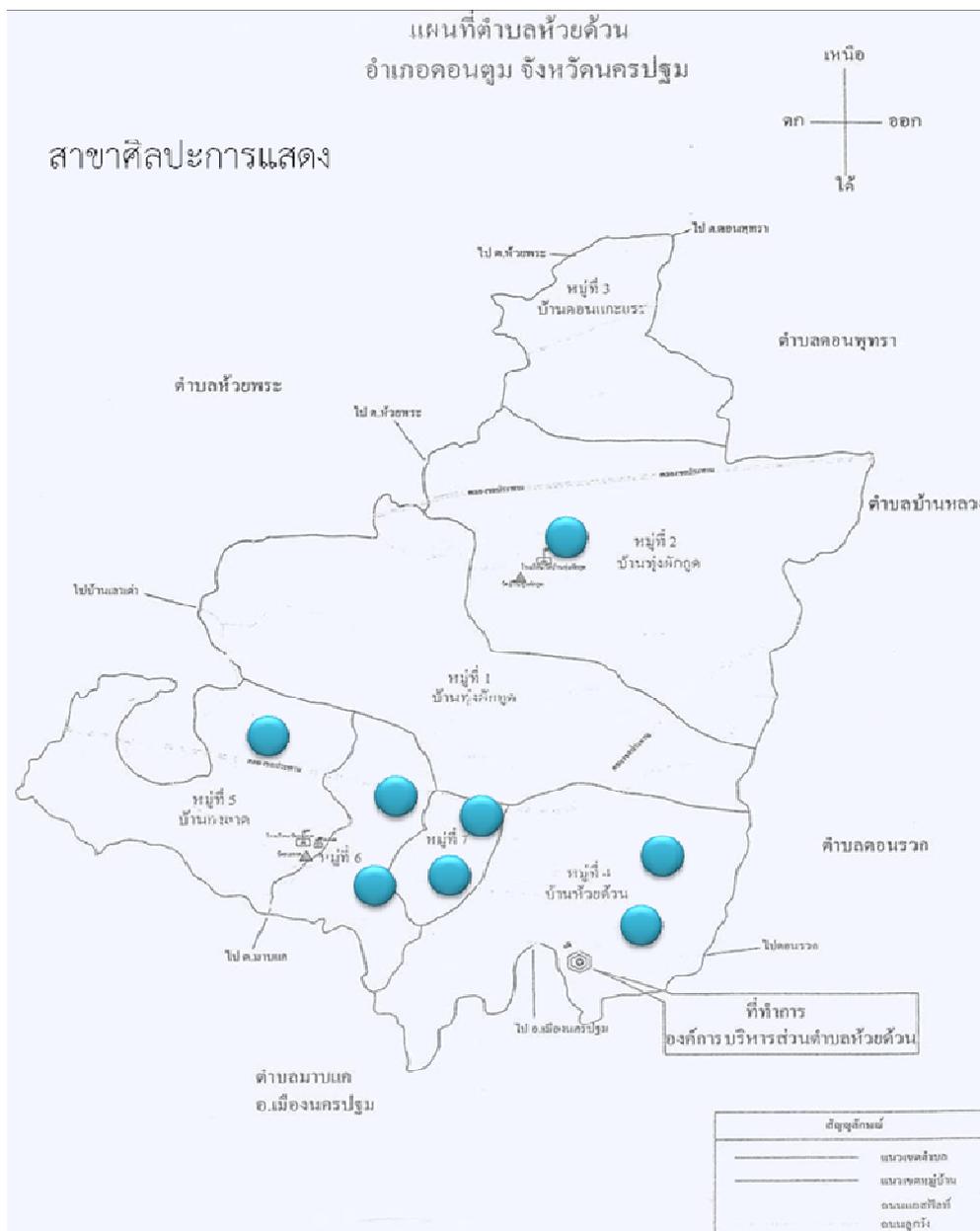
๒.๒ สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง

การศึกษาสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง ทำการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพในปัจจุบันของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในตำบลห้วยด้วนที่สะท้อนถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง โดยจำแนกตามการให้ความหมายของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) คือ ๑) สาขาศิลปะการแสดง ๒) สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม ๓) สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน ๔) สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย ๕) สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล และ ๖) สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล โดยมีผลการศึกษาสภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตำบลห้วยด้วน ดังนี้

๒.๒.๑ สาขาศิลปะการแสดง

ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก และเรื่องราวต่าง ๆ โดยมีผู้แสดงเป็นสื่อผ่านทางเสียง ได้แก่ การขับร้อง หรือการเล่นดนตรี และทางร่างกาย ได้แก่ การรำ การเชิด การเต้น การแสดงท่าทาง ฯลฯ จากการศึกษาพบว่า ในตำบลห้วยด้วนยังคงมีมรดกภูมิปัญญาทาง

วัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดง คือ ๑) การเล่นแคน ซอ และกลองยาว ๒) การร้องเพลงพื้นบ้าน และ ๓) การร้องรำต่าง ๆ

ภาพที่ ๔.๒๔ แผนที่แสดงภูมิปัญญาบุคคล สาขาศิลปะการแสดง

ภูมิปัญญาบุคคล สาขาศิลปะการแสดง ได้แก่

หมู่ที่ ๒ นายปู้รัตน์ เตี้ยะตาข้าง (การเป่าแคน, สีซอ)

หมู่ที่ ๔ นางพรวน สิมมา และนางสาวนวล ปิ่นท้วม (เพลงร้องพื้นบ้าน รำวง)

หมู่ที่ ๕ นายเสนาะ คำแสง (การเป่าแคน)

หมู่ที่ ๖ นายบุญเรือง ปาแสนกุล และนางผ่องศรี พิญโย (เพลงร้องพื้นบ้าน)

หมู่ที่ ๗ นางบุญทา ท่วมจ้อย และนายบุญส่ง พรหมโต (เพลงร้องพื้นบ้าน)

๑) การเล่นแคน ซอ และกลองยาว

แคนเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่า โดยผู้เล่นใช้มือทั้งสองข้างอุ้มเต้าแคนไว้แล้วเป่าหรือดูดสุบลมที่รูเต้า และใช้นิ้วมือปิดรูไล่ตามเสียงที่ต้องการ แคนเป็นเครื่องดนตรีที่ผูกพันกับการดำรงชีวิตของชาวลาวครั้ง ในอดีตผู้ชายในชุมชนส่วนใหญ่จะนิยมเล่นแคน หากใครเป่าท่วงทำนองได้ไพเราะ ชาวซึ่งจะเป็นที่ชื่นชมของผู้คนในหมู่บ้านและได้รับเชิญไปเป่าตามงานรื่นเริงต่างๆ โดยนิยมเล่นควบคู่กับ ซอ และกลองยาว บรรเลงเพื่อให้จังหวะสำหรับการฟ้อนรำ ในงานมงคลงานรื่นเริงต่าง ๆ เช่น งานแห่ธงสงกรานต์ งานบวช งานเลี้ยงปีเจ้าพ่อ เป็นต้น

ปัจจุบันพบว่า ผู้ที่สามารถเป่าแคนได้และเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในชุมชนมี ๒ คน คือ นายปूरต์ เตี้ยตาช่าง และนายเสนาะ คำแสง สำหรับการตีกลองเพื่อให้จังหวะในการรำรำนั้น พบว่า ผู้ชายในชุมชนส่วนใหญ่วัย ๔๐ ปีขึ้นไป ยังสามารถตีกลองได้ และนิยมเรียนรู้อีกฝากกันในกลุ่มผู้ชายระหว่างพบปะสังสรรค์ในหมู่เพื่อน

ภาพที่ ๔.๒๕ การตีกลองประกอบการรำของชาวลาวครั้งในตำบลห้วยด้วน

๒) การร้องเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านของชาวลาวครั้งที่ยังคงร้องรำในตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม ได้แก่ รำวงลาวครั้ง รำวงลาวโซ่ง รำเซ็ง เพลงย่าแมงขี้เต่า เพลงไล่วัวขึ้นเขา เพลงนกเอี้ยงเหยียบก้อนขี้ไฉ่ โดยอาจารย์บุญเรือง ปาแสนกุล เป็นผู้รวบรวมเพลงและเผยแพร่ให้ชาวบ้านในชุมชน และผู้ใหญ่ในหมู่บ้านที่เป็นผู้หญิงจะมีการรำตามจังหวะเพลง ถ่ายทอดทำรำให้กันและกัน และให้เด็กเยาวชนในหมู่บ้าน เพื่อแสดงในวาระสำคัญต่าง ๆ เช่น เทศกาลสงกรานต์ ในงานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

นอกจากนี้จะมีการร้องเพลงกล่อมเด็กนอน ส่วนใหญ่เป็นเพลงร้องทั่วไป แต่ก็มี การรื้อฟื้นจากภายนอกชุมชน โดยมีการชักชวนชาวบ้านไปประกวดในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานวันแม่จะร้อง เพลงกล่อมเด็ก

“โอ้ละเห่ เอาลูกนอนเปล แม่จะเป็นคนไกว เจ้าจ้งหลับตาเอ๋ย นะเสี่ยทีเถอะ แม่จะไปไฮ่เอาไข่ไก่มาให้ แม่จะไปนาเอาไข่กามาให้ แม่ฮอดแล้วจะอ้อนแอ้วกินนม” (คุณยายผึ้ง ศรีคช ๒๕๕๖, สัมภาษณ์)

๓) การร้องรำต่าง ๆ เช่น การรำวง การรำโทน จะมีการสวมใส่ชุดที่แสดงถึงความ เป็นลาวครึ่ง โดยจะรำประกอบเสียงดนตรีจำพวกกลองยาว กลองรำมะนา หรือฟ้อนรำร่วมกับวงแคน ประยุกต์ในงานมงคล งานรื่นเริงต่าง ๆ เช่น งานแห่ธงสงกรานต์ งานบวช งานเลี้ยงปีเจ้าพ่อ เป็นต้น

ภาพที่ ๔.๒๖ การรำวงของชาวลาวครึ่งในตำบลห้วยด้วน

๒.๒.๒ สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม

งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญาทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธี การสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชน จากการศึกษา พบว่า ในตำบลห้วยด้วนยังคงมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม คือ ๑) การแต่ง กาย การทอผ้า และการย้อมผ้า ๒) งานช่างไม้ และ ๓) งานจักสาน

ภูมิปัญญาบุคคล สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม ได้แก่

หมู่ที่ ๒ นายหอมหวล บุนี และนายปุรัตน์ เตี้ยะตาช้าง (ด้านช่างไม้)

หมู่ที่ ๗ นายแหลว ดอนคำ (ด้านงานฝีมือ ช่างไม้ ช่างปูน)

ภาพที่ ๔.๒๗ แผนที่แสดงภูมิปัญญาบุคคล สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม

๑) การแต่งกาย การทอผ้า และการย้อมผ้า ในอดีตชาวตำบลห้วยคั่นชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงส่วนใหญ่สามารถทอผ้าและย้อมผ้าใช้ในชีวิตประจำวัน เพราะถือเป็นคุณสมบัติของแม่บ้านแม่เรือนที่ดี การเรียนรู้เป็นการถ่ายทอดโดยแม่หรือยายจะเป็นผู้รับหน้าที่อบรมและถ่ายทอดวิธีการ กรรมวิธี และประสบการณ์ในการทอผ้าให้แก่บุตรสาวหรือหลานสาว โดยทั่วไปผู้หญิงจะนิยมสวมเสื้อคอกระเช้า นุ่งผ้าถุง หากมีงานเทศกาลมักจะสวมเสื้อคอกระเช้าหรือเสื้อแขนยาวตามสมัยนิยมและนุ่งผ้าซิ่นที่มีสีสันโทนร้อน หรือเป็นผ้าทอของชาวลาวครั้ง แต่ถ้าไปถือศีลฟังธรรมนิยมนุ่งขาวทั้งชายหญิง โดยจะมีผ้าสไบเฉียง เรียกว่า “ผ้าเปี้ยโต้ง” พาดบ่า

ภาพที่ ๔.๒๘ การแต่งกายของผู้หญิงชาวลาวครั้งในตำบลห้วยด้วน

ขณะที่ผู้ชาย ถ้าอยู่บ้านไม่นิยมสวมเสื้อหรือใส่เสื้อคอกลมนุ่งโสร่งหรือกางเกงขาก๊วย และหากต้องไปร่วมงานเทศกาลประเพณี นิยมใส่เสื้อขาวคอกลมไว้ด้านใน ด้านนอกเป็นเสื้อคอกลมผ้าม่อฮ่อมและกางเกงม่อฮ่อม มีผ้าขาวม้าพาดบ่าหรือผูกเอว

ภาพที่ ๔.๒๙ การแต่งกายของผู้ชายชาวลาวครั้งในตำบลห้วยด้วน

ปัจจุบันการแต่งกายในลักษณะข้างต้น ยังคงพบเห็นชาวบ้านห้วยด้วนสวมใส่ในงานบุญงานประเพณีดังที่กล่าวมาข้างต้น นอกจากเครื่องแต่งกายยังพบว่า ในอดีตชาวบ้านนิยมทอผ้าถวายพระภิกษุเป็นธงสงกรานต์ ทอเป็นปลอกหมอน ผ้าปู ผ้าม่าน เป็นต้น สอดคล้องกับ สิทธิชัย สมานชาติ (๒๕๔๐) ที่พบว่า ทั้งเครื่องนุ่งห่มหรือสิ่งทอในพระพุทธศาสนาของกลุ่มวัฒนธรรมลาวครั้ง นิยมใช้สีวรรณะร้อนเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสีแดงที่ย้อมมาจากครั้ง รูปแบบและลวดลายของสิ่งทอคล้ายคลึงกัน

ภาพที่ ๔.๓๐ ธงสงกรานต์

น่าเสียดายที่ปัจจุบันไม่พบว่ามี การทอผ้าและย้อมผ้า เนื่องจากอุปกรณ์ เครื่องมือ และที่ทอถูกขายไปเมื่อสิบกว่าปีที่ผ่าน มา ขณะที่ผู้รู้ภูมิปัญญาดังกล่าวหากไม่เสียชีวิต จะเป็นผู้สูง วัยที่มีอายุมากและไม่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวได้

๒) งานช่างไม้ ส่วนใหญ่เป็นงานสร้างบ้าน เครื่องเรือน งานซ่อมแซมปรับปรุง เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรหรือในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันพบว่ายังคงมีคนในชุมชนที่สามารถสร้างไม้ ตามแบบบ้านในอดีตได้ เช่น อาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั้งที่สร้างโดยช่างในชุมชน การเรียนรู้เกี่ยวกับงานช่างโดยส่วนใหญ่เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ตามไปเป็นลูกน้องค่อย ๆ เรียนรู้งาน และพัฒนาทักษะฝีมือขึ้นเรื่อย ๆ จากการทำงาน จากการมองเห็นสิ่งปลูกสร้างเหล่านั้นเพื่อถอดแบบ ทำ ความเข้าใจโครงสร้างต่าง ๆ

ภาพที่ ๔.๓๑ บ้าน เครื่องเรือน และเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ

ปัจจุบันช่างไม้ที่สามารถสร้างบ้านแบบโบราณ สร้างยุ่งฉาง ซ่อมแซมเครื่องมือ เครื่องจักรไม้ ส่วนใหญ่อยู่ในวัยสูงอายุ และมีแนวโน้มที่คนรุ่นใหม่จะไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ เพราะลักษณะ อาคารที่พักอาศัยกลายเป็นบ้านปูน ขณะที่บ้านไม้แบบในอดีตเริ่มพังทลายและเปลี่ยนแปลงวัสดุในการ ก่อสร้างไปมาก ทำให้ขาดต้นแบบสำหรับการเรียนรู้

อย่างไรก็ดี การสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ตามแบบบ้านพักอาศัยที่มีอายุเกือบร้อยปี จึงเป็นอีกช่องทางสำคัญในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเชิงช่างในส่วนนี้ไว้ได้ เช่นเดียวกับเครื่องมือเครื่องเรือนโบราณ หากเก็บรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ย่อมทำให้ผู้ที่สนใจเรียนงานเชิงช่างสามารถเรียนรู้จากอาคารและวัตถุสิ่งของเหล่านั้นได้

๓) งานจักสาน ในอดีตหากเปรียบเทียบความสามารถในการทอผ้าเสมือนสิ่งที่สะท้อนความเพียบพร้อมของหญิงสาว ความสามารถในการจักสานเป็นสิ่งสะท้อนความเป็นพ่อบ้านพ่อเรือนของชายชาวลาวครั้งเช่นกัน เนื่องจากสิ่งของในชีวิตประจำวันต่าง ๆ ส่วนใหญ่ได้มาจากการจักสานขึ้นเองของผู้ชายในครอบครัว

ภาพที่ ๔.๓๒ ข้องและถึงฟาดข้าว

จากการศึกษาพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับการจักสานนั้นกำลังจะสูญหายไปจากหมู่บ้าน เหลือไว้เพียงสิ่งของเครื่องใช้โบราณที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เหตุผลที่สำคัญเพราะไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งของเหล่านั้น ฝ้ายบ้านจากเดิมที่เคยใช้สานเปลี่ยนเป็นกำแพงก่ออิฐฉาบปูน เครื่องมือเครื่องใช้เปลี่ยนไปใช้พลาสติก หรือซื้อหาจากภายนอกแทน

๒.๒.๓ สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน

วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้านโดยครอบคลุมวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่าและที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร จากการศึกษพบว่า ในตำบลห้วยด้วนยังคงมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน คือ ๑) ประวัติศาสตร์บอกเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเขื่อนสายลาวครั้ง ๒) ตำนานเจ้าพ่อแสนหาญ และ ๓) การพูดสำเนียงลาวครั้ง

ภูมิปัญญาบุคคล สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน ได้แก่

หมู่ที่ ๕ นางสาวภททิยา สามงามยา (ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน)

หมู่ที่ ๖ นายบุญเรือง ปาแสนกุล (ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ตำนานเจ้าพ่อแสนหาญ)

ภาพที่ ๔.๓๓ แผนที่แสดงภูมิปัญญาบุคคล สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน

๑) ประวัติศาสตร์บอกเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเชื้อสายลาวครั้ง

ในหมู่ผู้สูงอายุและผู้นำชุมชนสามารถบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์การตั้งรกรากของชาวลาวครั้งที่ห้วยด้วนได้ โดยจะเล่าถึงการถูกกวาดต้อนมาจากถิ่นฐานเดิม คือ ประเทศลาว โดยอพยพมา ๒ ครั้ง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ และสมัยรัชกาลที่ ๓ อพยพจากเวียงจันทน์และหลวงพระบาง ทั้งนี้การแต่งกายของบรรพบุรุษจะเป็นสีโทนร้อน และนิยมนุ่งซิ่นที่ทอจากฝ้ายที่ย้อมด้วยสีแดงที่ได้จากยางตัวครั่ง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์การแต่งกายที่สำคัญที่จะช่วยในการจำแนกความแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์

ลาวโชนที่ตั้งรกรากในบริเวณใกล้เคียงกัน การตั้งถิ่นฐานในห้วยด้วนนั้นผู้คนในชุมชนเล่าว่า ครั้งนั้นนายจันมีคำ เป็นผู้นำการอพยพมา และเป็นนายบ้านเมื่อมาตั้งถิ่นฐานที่ห้วยด้วนนี้

๒) ตำนานเจ้าพ่อแสนหาญ

เจ้าพ่อแสนหาญได้รับการเคารพนับถือตามตำนานจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เล่าสืบต่อกันมาในอดีตว่า ช่วงรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๓ ของกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวลาวครั้งถูกกวาดต้อนมาจากเมืองคัง แขวงเมืองหลวงพระบาง การถูกกวาดต้อนมาครั้งนั้น มีหัวหน้าที่มีความกล้าหาญเชี่ยวชาญในการรบเป็นแกนนำของชาวลาวครั้งทั้งหมด จึงได้รับการยกย่องให้เป็น “เจ้าพ่อแสนหาญ” ด้วยคุณงามความดีด้วยความกล้าหาญที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวลาวครั้ง ดูแลความทุกข์สุขของชาวบ้านด้วยความเสียสละเมื่อพ่อแสนหาญสิ้นชีวิตไปแล้ว ชาวลาวครั้งยังคงให้ความเคารพนับถือ เมื่อมีการแยกย้ายไปอยู่ในถิ่นฐานใดก็ตามชาวลาวครั้งจะตั้งศาลเจ้าพ่อแสนหาญ (พ่อเฒ่า) ขึ้นในหมู่บ้าน ดังที่พบว่าชาวตำบลห้วยด้วนมีศาลพ่อเฒ่าแสนหาญอยู่ ๒ ที่ คือที่ หมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๖ เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพ่อแสนหาญ และเคารพกราบไหว้ไว้เป็นที่พึ่งทางใจอีกทางหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีตำนานเล่าขานกันมาว่า พ่อแสนหาญเมื่อถึงกำหนดวันที่จะเลี้ยงปีพ่อแสนหาญจะมีข้าพวกร้อมบริวารดูแลความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน ช่วงเวลากลางคืนเป็นเวลา ๓ คืน ฉะนั้นชาวลาวครั้งในอดีตเมื่อถึงช่วงเวลาดังกล่าวจะหยุดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพทุกอย่าง เช่น ไม่ตำข้าว ไม่สีข้าว ไม่จับนก ตกปลา ฯลฯ กลางคืนจะไม่ออกจากบริเวณบ้านเป็นเวลา ๓ คืน ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติกันมาจนทุกวันนี้ แต่พบว่าในเรื่องการหยุดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพนั้นพบว่ามีการละทิ้งจะไม่ปฏิบัติตามในหลายครั้งเรื่อย เนื่องจากวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไปไม่ได้ผูกพันกับไร่ นา สวน เช่นในอดีต จึงมีการถือปฏิบัติด้วยการถือศีล ละเว้นงานในบ้านแทน

๓) การพูดสำเนียงลาวครั้ง

ภาษาลาวครั้งเป็นภาษาที่จัดอยู่ในตระกูลไท-กะได คล้ายคลึงกับภาษาลาวในแถบภาคเหนือและภาคตะวันตกเฉียงเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (มยุรี ถาวรพัฒน์ และเอมอร เชาวีสวน, ๒๕๔๘)

ภาษาลาวครั้งในตำบลห้วยด้วนมีสำเนียงคล้ายกับภาษาลาวในเวียงจันทน์ ซึ่งมีความแตกต่างกับภาษาลาวทั่วไป โดยความแตกต่างจะเป็นคำศัพท์ในการพูดและการออกเสียงของวรรณยุกต์ และที่สำคัญคือคำลงท้าย ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (คุณตาเต๋อ, ๒๕๕๕ : สัมภาษณ์)

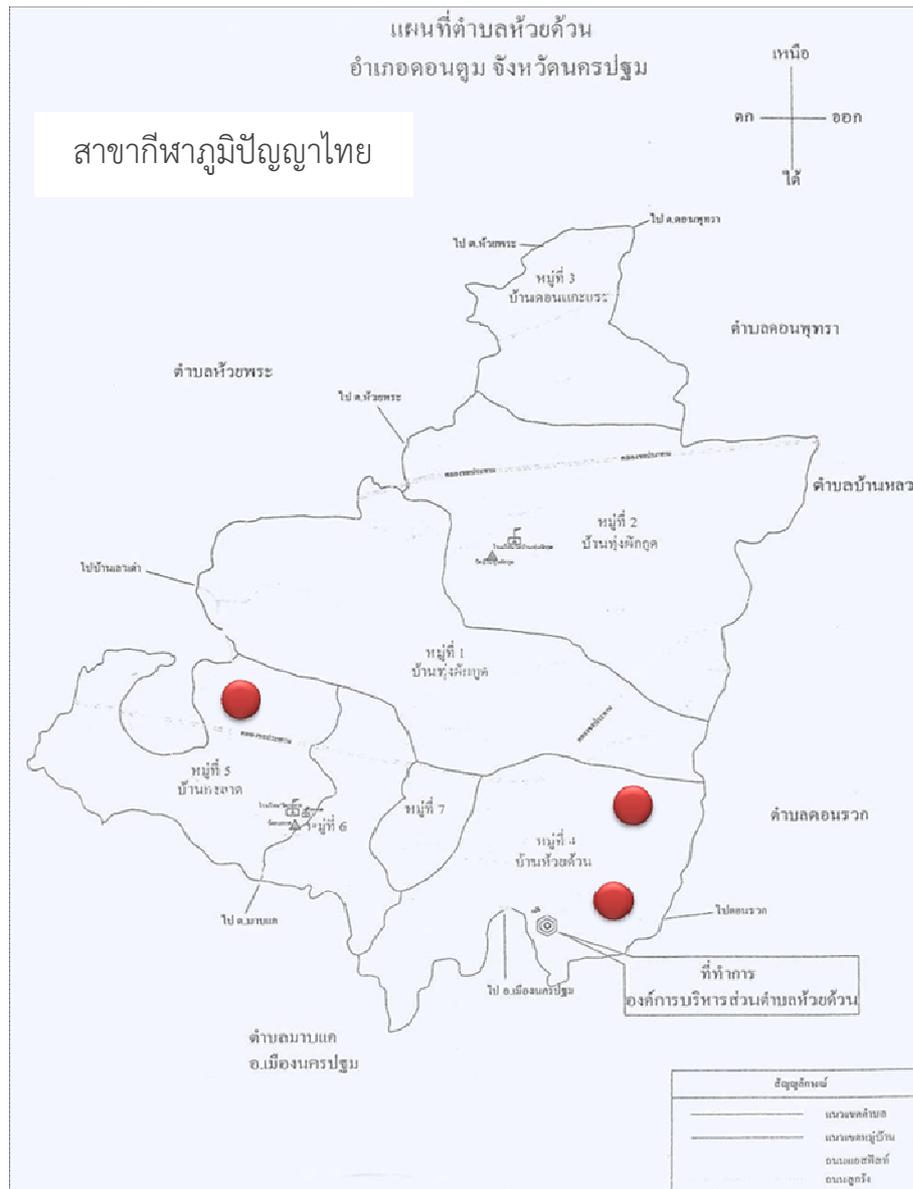
ภาษาไทย (ราชการ)	ภาษาลาวครั้ง
ไปไหน	ไปไต่
ไหนมาละ	ไปไต่มาเก๊ะ
บ้านคุณอยู่ที่ไหน	บ้านเจ้าอยู่ที่ไต่
คิดไม่ออกเลย	คิดบ่ออกเทีย
คูชิ	เบ็งตู้
อะไรนะ	อิหญังเก๊ะ
กระป๋อง	กระแตง

ปัจจุบันการพูดในชีวิตประจำวันด้วยภาษาลาวครั้งส่วนใหญ่จะพูดคุยกันในหมู่ผู้สูงอายุ คนรุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย สำหรับเด็กและเยาวชนยังคงสามารถฟังพ่อแม่ ผู้สูงอายุเข้าใจ แต่ไม่ใช่ภาษาดังกล่าวในการพูดคุยกับเพื่อน ๆ หรือในชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศิริกุล กิตติธรากุล (๒๕๓๙) ที่ศึกษาการเลือกใช้ศัพท์ภาษาลาวครั้งและศัพท์ที่ยืมมาจากภาษาไทยมาตรฐานของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้งที่อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านหนองกระพี้ ตำบลบ้านหลวง อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม พบว่ากลุ่มที่มีอายุน้อยหรือกลุ่มวัยรุ่นมีการเลือกใช้ศัพท์ภาษาลาวครั้งน้อยกว่ากลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้สูงอายุมีความใกล้ชิดกับชุมชนมากกว่ากลุ่มคนที่มีอายุน้อย เนื่องจากกลุ่มคนที่มีอายุน้อยเป็นกลุ่มที่ต้องไปเรียนภายนอกชุมชน สำหรับการเลือกใช้ศัพท์ที่ยืมมาจากภาษาไทยมาตรฐานพบว่า กลุ่มที่เรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมีการเลือกใช้ศัพท์ที่ยืมมาจากภาษาไทยมาตรฐานมากกว่ากลุ่มที่เรียนต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และกลุ่มที่เรียนระหว่างชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ - มัธยมศึกษาปีที่ ๓ เนื่องจากว่ากลุ่มที่เรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายได้ติดต่อกับชุมชนภายนอกและไปเรียนภายนอกชุมชนมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ

อย่างไรก็ดีเป็นที่น่าสังเกตว่า งานศึกษาข้างต้นนั้นทำการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ แต่ปัจจุบันยังพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ในเวลานั้นยังเป็นเด็ก ปัจจุบันน่าจะเข้าสู่ช่วงวัยทำงาน ซึ่งจากการลงพื้นที่ยังคงพบว่า ชาวบ้านที่เป็นผู้ใหญ่อายุ ๒๐ ขึ้นไป ยังคงสื่อสารกันด้วยภาษาลาวครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องสนทนากับผู้สูงอายุ ซึ่งอาจเป็นเพราะผู้สูงอายุในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงนิยมใช้ภาษาลาวครั้งในการสื่อสาร รวมทั้งในช่วงงานเทศกาล งานบุญประเพณี งานสำคัญของชุมชน เช่น งานเปิดพิพิธภัณฑ์ งานแห่ธงสงกรานต์ จะพบว่ามีการเชิญผู้รู้ในชุมชนมาเล่าถึงความเป็นมาของชุมชนโดยใช้ภาษาลาวครั้งควบคู่ไปกับภาษาไทย (ราชการ) โดยถูกคาดหวังว่าจะเป็นช่องทางหนึ่งในการให้ความรู้และการสืบสานภาษาที่บ่งบอกความเป็นลาวครั้งให้คงอยู่สืบไป

๒.๒.๔ สาขากีฬากฎมิปัญญาไทย

กีฬากฎมิปัญญาไทย หมายถึง การเล่น การกีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่มี การปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย จากการศึกษาพบว่า ในตำบลห้วยด้วนยังคง มีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขากีฬากฎมิปัญญาไทย คือ ๑) การเล่นฝีนางก๊วก ๒) การเล่นฝีนางดั่ง และ ๓) การเล่นผีลอบ

ภาพที่ ๔.๓๔ แผนที่แสดงภูมิปัญญาบุคคล สาขากีฬากฎมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาบุคคล สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย ได้แก่

หมู่ที่ ๔ นางพรวน สิมมา และนางสาวนวล ปิ่นท้วม (ด้านการเล่นผีลอบ, การเล่นผีนางกวัก, การเล่นผีนางดั่ง)

หมู่ที่ ๖ นายบุญเรือง ปาแสนกุล (ด้านเพลงร้องพื้นบ้าน)

๑) การเล่นผีนางกวัก เป็นการละเล่นที่ชาวลาวเคยนิยมเล่นในช่วงคืนเดือนหงาย โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยเชื่อว่าในช่วงเวลานั้นภูติ วิญญาณจะได้รับอนุญาตให้ออกมาเยี่ยมเยือนลูกหลาน ตามความเชื่อในเรื่อง ภูติ วิญญาณ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถามเสียดายเรื่องโชคลาภวาสนา เนื้อคู่ สิ่งของที่สูญหาย โดยเฉพาะคนหนุ่มสาว รวมไปถึงเลขเด็ดถ้ามีการเล่นในวันที่ใกล้กับการประกาศสลากกินแบ่งรัฐบาล หรือบางคนเล่นเพื่อติดต่อกับวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้วเพื่อถามสารทุกข์สุกดิบและเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้ตายว่า มีความเป็นอยู่อย่างไร ต้องการอะไรบ้าง เพื่อให้ญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ดวงวิญญาณจะได้สงบสุข มีความเป็นอยู่ในภพที่ดี ผู้สูงอายุเล่าว่าการเล่นผีนางกวัก มีลักษณะคล้ายกับการปรึกษาหมอดู ซึ่งจะทำให้ผู้ถามเกิดความกระจำงและเกิดความสบายใจในสิ่งที่กังวลใจ

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเล่น ได้แก่ กวัก ไม้คาน เสื้อผ้าผู้หญิง สตางค์หรือเงินสิ่ง ข้าวสาร พริก เกลือ หมาก ถ่านหุงข้าว ยาสูบ น้ำหอม น้ำปรุง ดอกไม้ ๓ ดอก รูป ๖ ดอก หรือใช้เทียน ๔ คู่ รูป ๑ ดอก หมากพลูอย่างละ ๔ แป้งน้ำมันใส่ผม เหล้า ๑ ขวด หวี กระจก เสื้อผ้า (เครื่องแต่งกายผู้หญิง) โดยจะนำอุปกรณ์ที่เตรียมไว้มาประกอบกันคล้ายหุ่นไล่กาให้เป็นตัวนางกวัก โดยใช้เชือกผูกส่วนหัวและตัวติดกัน นำกวักมาทำเป็นส่วนตัว และนำกะลามะพร้าวมาผูกเป็นส่วนหัว นำไม้คานมาผูกทำเป็นส่วนแขน นำเสื้อผ้ามาแต่งตัวให้กับกวัก แต่งตัวกวักให้เหมือนหุ่นไล่กา เตรียมทรายใส่กระดิ่งไว้ สำหรับทำเป็นที่เขียนหนังสือของกวัก จากนั้นจึงทำพิธีอัญเชิญวิญญาณผีเข้าสิงกวัก

การทำพิธีอัญเชิญวิญญาณผีเข้าสิงกวัก โดยให้ผู้หญิงที่ถือกวัก ๒ คน คนละข้างยกกวักไว้ นำดอกไม้ รูป เทียน ไปอัญเชิญ โดยมีตัวแทนของผู้เล่นที่มีอาวุโสเป็นผู้อัญเชิญ และทำพิธีขอขมาลาโทษต่อเจ้าที่เจ้าทาง ก่อนที่จะทำการเล่น ส่วนผู้เล่นคนอื่น ๆ หรือผู้ดูจะนั่งล้อมวงกันอยู่รอบ ๆ กระดิ่งที่มีทรายใส่ไว้จนเต็มและมีการปาดหน้าให้เรียบ ผู้ที่นั่งล้อมวงอยู่ก็จะช่วยกันกล่าวคำร้องเชิญดวงวิญญาณเข้าทรงกวัก ดังต่อไปนี้

“นางกวักเอ๋ย นางกวักทักแท้ เหน้เจ้าแหญ อีแม่แญญอง หาคณญาคนญอง เหน้อสูงเพียงข้าง เจ้าอย่าอ้างต่างหู เดือนหงาย สานลึงสานลาย เดือนหงายเดือนแจ้ง เจ้าอย่างแอ้ง อีแท้ นางกวัก กวักเจ้ากวัก นางกวักทักแท้”

การร้องเชิญดวงวิญญาณเข้าทรงกวัก จะร้องวนขึ้นต้นกันใหม่ ร้องซ้ำไปมาจนกว่าวิญญาณจะเข้าสิงกวัก เมื่อผีเข้าสิงกวักจะรู้โดยสังเกตจากกวักที่คนทรงถือ คือ กวักจะเริ่มสั่นไหว

ดินกระโดดโถมไปโถมมาทางซ้ายทางขวาตามจังหวะเสียงร้องคำเชิญ ถ้าก๊วกเคลื่อนไหวลักษณะดังกล่าว แสดงว่าวิญญาณก๊วกเข้าทรงแล้ว คนทรงหรือคนถือก็นำก๊วกมานั่งใกล้ ๆ กับกระดั่งที่เตรียมไว้

ภาพที่ ๔.๓๕ การเล่นผีนางก๊วก (ที่มา : นิทรรศการโดย จิตกวี กระจ่างเมฆ, ๒๕๕๖)

ขณะที่นางก๊วกเข้าทรงในหุ่นที่เตรียมไว้ ก๊วกจะสน้อยตลอดเวลา ผู้เล่น โดยเฉพาะหนุ่มสาวจะเริ่มตั้งคำถามต่าง ๆ ที่อยากรู้ วิธีการถามตอบจะใช้เขียนหนังสือโต้ตอบ เมื่อผู้ถามถามจบ ก๊วกจะตอบโดยใช้แขนที่ทำด้วยไม้เป็นตัวหนังสือลงบนทรายที่กระดั่ง การเขียนตอบจะเป็นข้อความสั้น ๆ เช่น ใช่ ไม่ใช่ ได้ ไม่ได้ ดี ไม่ดี ฯลฯ การถามคำถามนั้นจะสลับไปกับการร้องเพลงประกอบ ขณะที่มีการร้องเพลง เคาะจังหวะ นางก๊วกก็จะเดินลี้มไปด้านซ้าย ด้านขวา ตลอดเวลาตามจังหวะด้วย ซึ่งเป็นที่สนุกสนานทั้งนางก๊วกและผู้เล่น จนเป็นที่พอใจทั้งสองฝ่ายและหมดคำถามที่จะถามแล้ว ก็จะเชิญวิญญาณที่เข้าสิงนางก๊วกออก โดยทำพิธีไปส่งที่จุดแรกที่เชิญเข้าทรง เมื่อวิญญาณออกแล้ว ก๊วกที่คนทรงถืออยู่ก็จะมีอาการสงบนิ่ง ไม่เคลื่อนไหว

๒) การเล่นผีนางดั่ง คล้ายกับการเล่นผีนางก๊วก โดยจะเล่นเวลากลางคืนช่วงเทศกาลสงกรานต์ มีวัตถุประสงค์เพื่อความสนุกสนานและเสริมสร้างความมั่นใจ แรงใจในการดำเนินชีวิต เป็นการเชิญผีหรือดวงวิญญาณมาเข้านางดั่งเพื่อตอบคำถามที่ผู้ถามสงสัย

(๑) เมื่อชาวบ้านตกลงกันว่าจะเล่นผีนางดั่งแล้ว จะแบ่งหน้าที่กันดังนี้ กลุ่มที่ ๑ จัดหาอุปกรณ์ในการเล่นนางดั่ง คือ กระดั่งฝัดข้าวที่ทำจากไม้ไผ่สาน ๑ ใบ สากตำข้าว ๑ คู่ (บางตำราบอกว่าต้องเป็นอุปกรณ์ของหญิงหม้าย) พร้อมอุปกรณ์ในการเชิญผีนางดั่ง มีหมาก พลุ ดอกไม้ ฐูป เทียน น้ำ แป้งหอม กลุ่มที่ ๒ จัดเตรียมด้านสถานที่ที่จะทำพิธีขอฝน และกลุ่มที่ ๓ ไปแจ้งให้ชาวบ้านทุก ๆ หมู่บ้านทราบโดยทั่วถึงกันและให้มาร่วม

(๒) ครั้นถึงกำหนดวันเล่น จะมีคนเชิญผี ๒ คน ซึ่งต้องเป็นบุคคลที่เคยทำพิธีมาก่อน จะเริ่มพิธีเชิญขวัญและร้องขวัญอัญเชิญเทวดาดังนี้ “เทวดาองค์ใดศักดิ์สิทธิ์ ให้เนรมิตลงมาขอเชิญน้องข้า เจ้าคนทรงเอย เข้าตัวน้องข้า เจ้าคนทรงเอย”

(๓) หลังจากอัญเชิญเทวดาแล้ว ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีขอฝนจะช่วยกันร้องเพลง นางด้ง เพื่อให้ฝนางด้งมาเข้าสิงที่กระด้ง ซึ่งเจ้าพิธีหรือคนทรงเป็นคนจับกระด้ง เมื่อนางด้งเข้าสิงในร่างคนทรงแล้ว กระด้งจะสั่นและพากระด้งร่อนไปเรื่อย ๆ

เพลง “นางด้งเอ๋ย กะปาลาไ้อ้ง กระด้งหม้ายหมาก มาตากเปียกแดง ตะแคงแมงเม่า กระด้งฝัดข้าว ออนมาพิกๆ ออนมาผายๆ ขอคืนทรายมาดบังเต้า เชิญพระเจ้ามาเข้านางด้ง (เอกสารชุดแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาเมืองอุทัยธานี, ๒๕๔๙ เล่มที่ ๔ อ้างถึงใน มยุรี ถาวรพัฒน์ และเอมอร เชาว์สวน, ๒๕๔๘)

บางทีจะมีการเสี่ยงทายหากอยากรู้เรื่องปริมาณน้ำฝนเพื่อการเกษตร จะมีผู้นำภาชนะตักน้ำไปช้อนไว้ไม่ไกลจากบริเวณประกอบพิธี ถ้านางด้งที่เข้าคนทรงหาภาชนะตักน้ำที่ช้อนนั้นพบเชือกกันว่า ปีนั้นฝนจะตกต้องตามฤดูกาลหรือบริบูรณ์ดี บางทีก็เสี่ยงทายว่า ถ้าฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลขอให้นางด้งฝัดข้าว ซึ่งถ้าคนทรงออกมารำฝัดข้าวอย่างสวยงาม แสดงว่าปีนั้นฝนจะดีด้วย

๓) การเล่นผีลอบ เป็นการเล่นตามความเชื่อเรื่องผีและเพื่อสร้างความสนุกสนานของคนในชุมชน โดยเฉพาะเวลากลางคืนเดือนหงายในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ทั้งนี้ชาวบ้านเชื่อว่า วิญญาณภูตผีปีศาจจะออกมาพบปะลูกหลานร่วมสนุกด้วย ผู้เล่นผีลอบหรือผู้จับ ในอดีตเป็นการละเล่นที่ทำให้หนุ่มสาวมีโอกาสมพบปะกัน ปัจจุบันเป็นการเล่นเพื่อสนุกสนาน เพราะจะมีการเป่าแคนร้องรำสร้างบรรยากาศครื้นเครงตลอดการเล่น ขณะเล่นจะเป็นผู้หญิงสองคนและพี่เลี้ยงหมอแคน และชาวบ้านผู้ร่วมพิธี นิยมเชิญผีจากดวงดาว เช่น พญาภิเษก ซึ่งเชื่อว่าเป็นดาวหมอดู ดังนั้นเมื่อลงมาเล่นแล้ว ชาวบ้านนิยมสอบถามเรื่องการเจ็บไข้ได้ป่วย เนื้อคู่ การทำมาหากิน ฝนฟ้า เป็นต้น อุปกรณ์ประกอบการเล่น ลอบ ๑ อัน ไม้คานหาบ ซึ่งผู้สูงอายุบางท่านบอกว่าต้องไปแอบหยิบมา หรือต้องเป็นของพ่อหม้ายเท่านั้น เพราะด้วยวิญญาณผู้หญิงที่เชิญมาชอบ นอกจากนี้จะต้องเตรียม ดอกไม้ กรวยดอกไม้ ๑ คู่ รูปเทียน แคน และกลอง และมีการร้องเชิญผีลอบว่า “ปลากระดี สีกัสต ฝนก็ตกอยู่โคม ๆ โคมได้โคมดี นารีทันเกิด เกิดอยู่ไม้ไผ่ ไม้ไผ่ทำรัก จะมาทำงานไส้ เอ้อละเหยลอยแล้ว แม่แก้วสี่เอ๋ย เชิญเอ๋ย เชิญลง เชิญพระองค์เขาเขี้ยว เชิญข้างงาเดียว เส็ด็จลงมา เจ้าพระยาหงส์เอ๋ย” (จิตกวี กระจ่างเมฆ, ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๔.๓๖ การเล่นผีลอบ (ที่มา : นิทรรศการโดย จิตกวี กระจ่างเมฆ, ๒๕๕๖)

ในปัจจุบันมีความพยายามที่จะฟื้นฟูภูมิปัญญาวัฒนธรรมดังกล่าว โดยเล่นในช่วงสงกรานต์ รวมทั้งฟื้นฟูการเล่นอื่น ๆ เช่น เดินกะลามะพร้าว มอญซ่อนผ้า วิ่งกระสอบ เป็นต้น

๒.๒.๕ สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล หมายถึง การประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมงคลวิธีนำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ จากการศึกษาพบว่า ในตำบลห้วยด้วนยังคงมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล ดังนี้

- ๑) การนับถือผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษ ได้แก่ หอเจ้านาย พิธีเลี้ยงผีเจ้านาย เลี้ยงปีพ่อเต่า การแก้บน และพิธีแปลงผีด
- ๒) การนับถือผีเทวดา ได้แก่ ข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้นับถือผีเทวดา พิธีเลี้ยงปีผีเทวดา พิธีแปลงผี และพิธีบนบานศาลกล่าว
- ๓) พิธีกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิต ได้แก่ การเกิด การบวช การแปลงเรือน (การแต่งงาน) พิธีศพ
- ๔) ประเพณีในรอบปีตามวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ พิธีทำบุญสารทเดือนสิบ การจุดไต้ น้ำมันวันออกพรรษาพิธีทำบุญกลางบ้าน และพิธีต่อชะตาหมู่บ้าน

ภูมิปัญญาบุคคล สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล ได้แก่

- หมู่ที่ ๑ นางสาวสั้มเข้า บุตรพันธ์ (แห่งสงกรานต์)
- หมู่ที่ ๒ นางสาวท่อน รักจ้อย (หิ้งผีเทวดา) นายหอมหวล บุมิ (เลี้ยงผีเจ้านาย)
- หมู่ที่ ๕ นางสาวภัททิตยา สามงามยา (แห่งสงกรานต์) นายบุญทรง เหล่าสั้มพันธ์ (ไต้ น้ำมัน) นายสำรอง อินแสง (เลี้ยงผีเจ้านาย เลี้ยงปีพ่อเต่าแสนหาญ)
- หมู่ที่ ๖ นายบุญเรือง ปาแสนกุล (ทำบุญกลางบ้าน, ไต้ น้ำมัน) นางสาวการะเกด บุตรดี นางสาวนีย์ บุตรดี นางลำพิ่ง บุตรดี และนางปาน บุตรดี (แห่งสงกรานต์)
- หมู่ที่ ๗ นายสมจิตร บุมิ (เลี้ยงผีเจ้านาย เลี้ยงปีพ่อเต่าแสนหาญ)

ภาพที่ ๔.๓๗ แผนที่แสดงภูมิปัญญาบุคคล สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล

ชาวลาวครั้งตำบลห้วยด้วนมีความนับถือศรัทธาในพุทธศาสนาเถรวาท ปฏิบัติธรรม ไปทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางพุทธศาสนาต่าง ๆ ขณะเดียวกันชาวลาวครั้งในตำบลห้วยด้วนมีความเชื่อและนับถือผีเทวดาและผีเจ้านาย ผีเทวดา คือ ผีบรรพบุรุษในสายตระกูลเดียวกัน (ควงหรือพวง) ที่ดูแลคุ้มครองลูกหลาน ส่วน ผีเจ้านาย คือ ผีที่ช่วยคุ้มครองคนทั้งหมู่บ้าน การนับถือผีมีอิทธิพลต่อชาวลาวครั้งอย่างมากทั้งในการประกอบพิธีกรรมหรือการดำรงชีพในชีวิตประจำวัน ดังที่พบว่าการทำการใด ๆ ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิต หรือช่วงเวลาที่ต้องการที่พึ่งทางใจจะมีการสื่อสารบอกกล่าวให้ผีทราบผ่าน “กวน” (ผู้ที่ติดต่อสื่อสารกับวิญญาณของผีฝ่ายเจ้านาย) และ “คนตัน” (ผู้ที่ติดต่อสื่อสารกับวิญญาณของผี

ฝ่ายเทวดา) โดยในส่วนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับการนับถือผีเจ้านายและผีเทวดา พิธีเลี้ยงปีผีเทวดา พิธีแปลงผี
ข้อห้ามเรื่องผีดผี (โดยเฉพาะเรื่องเพศ) การเซ่นไหว้ขอขมาผี

ในส่วนที่เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเจ้านาย ประกอบด้วยผู้ทำพิธีสำคัญ ๓ คน ได้แก่

“กวน” ผู้ประกอบพิธีสื่อสารกับผีเจ้านาย การได้มาซึ่งตำแหน่งกวนนั้น มี ๓ วิธี
คือ วิธีแรกได้จากการสืบทอดมาจากสายตระกูลจากพ่อสู่ลูกชาย วิธีที่สองจากการจับหรือการเลือกของร่าง
ทรง หรือวิธีที่สามจากการคัดเลือกผู้อาวุโสที่มีคุณงามความดีมีคุณธรรมและมีความรู้เกี่ยวกับการประกอบ
พิธีกรรมเป็นอย่างดี ทั้งนี้กวนเป็นตำแหน่งที่ผู้นั้นจะต้องพร้อมสละเวลาของตนเพื่อประโยชน์ของชาวบ้าน
ให้ความช่วยเหลือตามที่ชาวบ้านมาบอกกล่าวให้ไปช่วยประกอบพิธีกรรมด้วยความเต็มใจ ไม่เห็นแก่ข้าว
ของเงินทองคำจ้าง

“คนทรง” คนทรงจะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างวิญญาณผีเจ้านายกับชาวบ้าน
เพื่อให้ชาวบ้านได้พูดคุยสื่อสารโดยตรงกับเจ้านาย โดยเฉพาะในพิธีเลี้ยงปีผีเจ้านาย คนทรงจึง
เปรียบเสมือนตัวแทนผีเจ้านาย

“บริวาร หรือสมุน” คือ ตำแหน่งที่ได้มาโดยการจับของร่างทรง เพื่อไว้เป็นคนรับ
ใช้ทำงานต่างๆ ในวันประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วยเพศผสมชาติ ทหาร ม้าขี่ แม่เมือง เป็นต้น

๑) ประเพณีตามความเชื่อของกลุ่มคนที่นับถือผีเจ้านาย ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีเจ้านาย
พิธีเลี้ยงปีพ่อเผม่า (เจ้าพ่อแสนหาญ) การแก้บน และพิธีแปลงผีด

๑.๑) พิธีเลี้ยงผีเจ้านาย เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในเดือน ๗ ของทุกปี โดยจะ
เลี้ยงผีเจ้านายก่อนจากนั้นจึงเลี้ยงผีเทวดา ดังที่เกริ่นข้างต้นว่าชาวลาวครั้งมีความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ
เป็นอย่างมาก การนับถือผีของชาวลาวครั้งเป็นการถือผีตามบรรพบุรุษ ๒ ฝ่าย คือ ผีเจ้านายและผีเทวดา
การเลี้ยงผีประจำปีจึงเป็นการเซ่นไหว้เพื่อแสดงความสำนึกต่อการช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองลูกหลาน การ
ให้ความช่วยเหลือตามที่ชาวบ้านร้องขอ และเป็นการขอ ขมา ลา โทษในสิ่งที่ได้ทำไว้แล้ว รวมทั้งสร้าง
ความเคารพนับถือในผีบรรพบุรุษร่วมกัน โดยชาวบ้านเชื่อว่าผีเจ้านายเป็นผีที่ช่วยดูแลคุ้มครองคนทั้ง
หมู่บ้าน สามารถบันดาลให้ดีหรือร้ายได้ การเลี้ยงปีจึงเป็นพิธีกรรมที่ทำให้คนทั้งหมู่บ้านมารวมตัวกัน

เจ้านายที่ชาวลาวครั้งให้ความเคารพนับถือและเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษที่นำพาปก
ปักษ์รักษาพวกเขาในขณะที่เกินสงคราม มีทั้งหมด ๑๑ พระองค์ ซึ่งมีที่สถิตายเป็นหลักแหล่งและมีร่าง
ทรง (จิตกวี กระจำงเมฆ, ๒๕๕๖) ดังนี้

- (๑) เจ้าพ่อแสนหาญ หรือสิงหาญ เชื่อว่าสถิตอยู่ที่หอบ้านหนองหัวช้าง
- (๒) เจ้าพ่อขุนทิง เชื่อว่าสถิตอยู่ที่หอบ้านลำอ้ายเสา
- (๓) เจ้าพ่อขุนดาบ เชื่อว่าสถิตอยู่ที่หอบ้านโพรงมะเตือ
- (๔) เจ้าพ่อเพี้ย เชื่อว่าสถิตอยู่ที่หอบ้านกงลาด
- (๕) เจ้าพ่อสิงโหน เชื่อว่าสถิตอยู่ที่หอบ้านหนองฮวก (ดอนรวก)

- (๖) เจ้าพ่อคำเมือง เชื่อว่าสถิตอยู่ที่หอบ้านตาแดง (หนองดินแดง)
- (๗) สี่สาวสองพี่น้อง เชื่อว่าเป็นสนมเอกของเจ้าเมือง สร้างหอให้สถิตอยู่ในสถานที่เดียวกันกับหอเจ้านายที่บ้านกงลาด
- (๘) เจ้าพ่อสายฟ้าแลบ เชื่อว่าสถิตอยู่ที่บ้านสระพังลาน
- (๙) เจ้าพ่อสิริชัย เชื่อว่าสถิตอยู่ที่หอบ้านหนองกะพี้
- (๑๐) เจ้าพ่อขุนหาบ และเจ้าพ่อขุนด่าน เชื่อว่าเป็นทหารเอกสถิตอยู่ที่หอบ้านทุ่งผักกูด
- (๑๑) เจ้าพ่อตาบแก้ว เชื่อว่าสถิตอยู่ที่อุโมง

ภาพที่ ๔.๓๘ ลักษณะโครงสร้างของหอเจ้านาย

ลักษณะโครงสร้างของหอเจ้านาย (นิทรรศการโดย จิตกวี กระจ่างเมฆ, ๒๕๕๖)

“ศาลหรือหอผี” คือ สถานที่ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สถิตของผีเจ้านายมีด้วยกัน ๗ หลัง สร้างเรียงกันเป็นแถว โดยมีหอหลักจำนวน ๒ หลัง ซึ่งมีขนาดหลังใหญ่กว่าหลังอื่น ๆ เชื่อว่าสองหลังนี้เป็นที่สถิตของวิญญาณเจ้านาย ส่วนอีก ๕ หลัง เป็นที่สถิตของข้าทาสบริวาร ทหาร คนรับใช้และนางสนม หอเจ้านายมี ๒ ลักษณะ กล่าวคือ

๑. หอหลัก นิยมสร้างโดยใช้เสาไม้ต้น แล้วสร้างโครงเรือนบนปลายยอดหน้าจั่ว อาจมุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง พื้นหอปูด้วยไม้กระดาน ภายในเป็นห้องโล่ง ๆ บางที่แบ่งเป็น ๒ ห้อง ส่วนภายในหอใช้สำหรับตั้งเครื่องเช่นไห รูปปั้นสัตว์ เช่น ช้าง ม้า เสือ (สัตว์ทั้ง ๓ ชนิดนี้เชื่อว่าเป็นพาหนะของวิญญาณที่พวกเขาขับถือ) แก้วน้ำ เชิงเทียนช้ายขวา ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับเจ้านาย เช่น มีดดาบ กล้องสูบบุหรี่ (ยาเส้น บ้องกัญชา) เป็นต้น ส่วนด้านล่างของแต่ละหอ ทำเป็นพื้นที่ยกสูงขึ้นมาเหนือพื้นดินพอประมาณ ใช้ไม้ทำหรือเทพื้นเป็นฐาน สำหรับใช้เป็นแท่นจุดเทียน-ธูป เช่น ไหว้ของแต่ละหอ อีกองค์ประกอบสำคัญ คือ ส่วนที่เป็นหลักเมือง บริเวณบันไดที่เรียกว่า “เขื่อนช้างเขื่อนม้า” ลักษณะของบันไดเขื่อนช้างเขื่อนม้า จะอยู่บริเวณด้านหลังของหอใหญ่ ๒ หอ ทำเป็นบันไดเล็ก ๆ มี ๑ - ๒ ชั้น บริเวณบันไดมีพวงมาลัย คราบน้ำตาเทียน และไม้สำหรับไว้ตีหัวไก่ตั้งอยู่ประจำ บริเวณนี้ใช้สำหรับเพชฌฆาตนำหมูและไก่มาฆ่า โดยพาดส่วนคอลงที่ขึ้นบันได แล้วฆ่าเพื่อให้เลือดหยดลงบนขั้นบันได

เพื่อแสดงความเคารพนับถือให้เจ้านายเห็นว่าแม้กระทั่งหมู ไก่ ลูกหลานก็นำของมีชีวิตมาเช่น ไหว้สด ๆ เชื่อว่าเป็นสิ่งที่เจ้านายชื่นชอบ ฟังพอใจ และให้การปกป้องรักษาลูกหลานเป็นอย่างดี

๒. หออีก ๕ หลัง นิยมสร้างโดยใช้เสาหลักเพียงต้นเดียว ลักษณะคล้ายศาล พระภูมิทั่วไป เป็นเรือนไม้ยกสูงจากพื้นดินระดับสายตาประมาณ ๑-๑.๕๐ เมตร หลังคาหน้าจั่วมุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง ด้านล่างเสามีทั้งแบบใช้ไม้และเสาปูนรองรับ ส่วนปลายเสาสร้างเป็นเรือนยอดภายในเป็นลักษณะโล่ง บางแห่งแบ่งเป็น ๑-๒ ห้อง

๑.๒) พิธีเลี้ยงปีพ้อเฒ่า (เจ้าพ่อแสนหาญ) ๑ ปีมีการจัดงานเลี้ยงปีพ้อเฒ่าปีละ ๑ ครั้ง ในช่วงเดือน ๗ ของทุกปี

คำว่า “พ้อเฒ่า” หมายถึง เจ้าพ่อแสนหาญตามที่มีผู้สูงอายุในชุมชนเล่าสืบต่อกันมา เมื่อครั้งที่ชาวลาวครั้งถูกกวาดต้อนจากหลวงพระบาง มีเจ้านายลาวท่านหนึ่งที่มีความกล้าหาญปกป้องคุ้มครองชาวลาวครั้งด้วยความเสียสละที่กวาดต้อนมา จึงได้รับการยกย่องให้เป็น “เจ้าพ่อแสนหาญ” เมื่อพ้อแสนหาญสิ้นชีวิตไปแล้วแต่ชาวลาวครั้งก็ยังนับถืออยู่ ถึงแม้จะแยกย้ายกันไปอยู่ในถิ่นใดก็ตามชาวลาวครั้งก็จะตั้งศาลเจ้าพ่อแสนหาญ (พ้อเฒ่า) ทุกหมู่บ้าน

ชาวลาวครั้งห้วยดวนให้ความสำคัญกับพิธีนี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาในทุก ๆ ปี เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ ศรัทธา และขอบคุณเจ้านายทั้งหลายที่ช่วยคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งการประกอบพิธีกรรมจะจัดขึ้นที่บริเวณหอเจ้านายในช่วงเดือน ๗ ข้างขึ้น ก่อนที่ชาวบ้านจะลงมือไถนาและตกกล้า ซึ่งทุก ๆ บ้านจะไม่เริ่มทำนาถ้าพิธีเลี้ยงปีพ้อเจ้านายยังไม่ถูกจัดขึ้น ชาวบ้านมีความเชื่อว่า เมื่อจัดพิธีเลี้ยงปีพ้อเจ้านายแล้วจะช่วยให้การทำนาเพาะปลูกได้พืชผลที่อุดมสมบูรณ์

ภาพที่ ๔.๓๙ หอเจ้านายพ้อเฒ่าแสนหาญที่บ้านทุ่งผักกูด

การกำหนดวันเลี้ยงปีผีเจ้านาย

กวนจะเป็นผู้กำหนดโดยจะต้องจัดขึ้นในเดือน ๗ ของทุกปี ส่วนวันที่จะจัดงาน กวนจะเลือกเอาวันที่เป็นวันดี และไม่ตรงกับวันพระ เนื่องจากวันพระ เจ้านายถือศีลไม่สามารถถวายเหล้าให้แก่เจ้านายได้ ซึ่งเมื่อกำหนดวันได้แล้ว กวนและผู้ช่วยกวนก็จะแจ้งให้ชาวบ้านรับทราบโดยทั่วกัน

ในวันก่อนวันเลี้ยงปี กวน ผู้ช่วยกวน และชาวบ้านจะช่วยกันจัดเตรียมงาน โดยผู้ช่วยกวนจะมีหน้าที่ไปบอกบุญกับชาวบ้านในหมู่บ้านให้ร่วมกับบริจาค เช่น ข้าวสาร ๑ ชัน จีบหมากจิบพลู ยาสูบ และเงิน พวกกวนก็จะรวบรวมสิ่งบริจาคเหล่านี้ เช่น ข้างสารก็ขายไปบ้างเอาเงินมาซื้อไก่ ซื้อหมู เครื่องเช่นไห้ว หรือก็ใช้จ่ายในงานต่อไป ภายหลังมีการเก็บเงินบ้านละประมาณ ๑๐๐ บาท สำหรับบ้านที่มีฐานะดี ส่วนบางบ้านที่ฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างจะลำบากก็ได้ตามสมควร เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมและซื้อของเช่นไห้ว

คนทรงของเจ้าพ่อแสนหาญ (บางที่เรียกพ่อเต๋าเพียง) จะสั่งให้เจ้าหน้าที่ของศาลที่เป็นตัวแทนร่างทรงพ่อเต๋า เตรียมการตอนเย็นก่อนวันเลี้ยงปี คือ จัดสถานที่ทางป่า ทำความสะอาดบริเวณศาล ชาวบ้านก็จะรวมกลุ่มกันมาช่วยทำความสะอาดหอเจ้านาย กวาดลานพิธี และจัดเตรียมไม้สำหรับผู้มาร่วมงาน รวมทั้งชาวบ้านทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านที่เคยมาบนบานแล้วได้สำเร็จสมความปรารถนาจะนำวงดนตรี นักร้อง นางรำ หางเครื่อง มาช่วยงาน เป็นการแก้บนอีกด้วย

เครื่องคายหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าเครื่องเช่นสำหรับไห้วผีเจ้านายในพิธีเลี้ยงปี ได้แก่

(๑) ชัน ๕ ประกอบด้วย ดอกไม้ ๕ คู่ นำใส่กรวย (ส่วย) กรวยละ ๒ ดอก เทียนเล่มเล็ก ๕ เล่ม ใส่กรวยละ ๑ เล่ม รูป ๑๐ ดอก ใส่กรวยละ ๒ ดอก

(๒) หมาก-พลู จีบหมากพลูเป็นชุด เพื่อนำขึ้นถวายเจ้านายตามความเชื่อคนโบราณว่า คนที่ตายไปแล้วต้องจัดหมากพลูเป็นเครื่องบูชาด้วย

(๓) รูปจุดบูชาก่อนเริ่มพิธีกรรม เป็นการเรียกวิญญาณหรือสื่อให้วิญญาณผีเจ้านายได้รับรู้เพื่อเป็นการอัญเชิญวิญญาณให้มารับเครื่องเช่นไห้วอาหารคาวหวานและเครื่องดื่มต่าง ๆ

(๔) เทียนกิ่ง หรือเทียนง่า เชื่อกันว่าเป็นเทียนมงคลก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง คือ มีกิ่งมีก้านสาขาแตกออกมา

(๕) เทียนเบี้ย หรือเทียนเล่มเบี้ย เป็นเทียนเล่มเล็ก ใช้เป็นเครื่องสักการะรวมกับดอกไม้ เรียกว่า ชันห้า และชันแปด

(๖) ด้ายสายสิญจน์ หรือฝ้ายในพิธีเลี้ยงปี ร่างทรงจะทำพิธีปลุกเสกฝ้ายสายสิญจน์ เพื่อแจกจ่ายให้กับชาวบ้านทุกคน

(๗) น้ำมนต์ในการประกอบพิธีกรรมร่างทรงจะเสกน้ำมนต์เพื่อประพรมให้กับชาวบ้าน

(๘) พวงมาลัย มีความเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอ่อนน้อมเป็นการแสดง การคารวะต่อผีเจ้านาย

(๙) รูปปั้นช้าง ม้า บัรวิหาร เป็นเครื่องสักการะเชื่อว่า เป็นพาหนะของเจ้านาย ปรากฏเรื่องเล่าว่า ก่อนถึงวันพิธีเลี้ยงปีเจ้านายจะขี่ม้าพร้อมด้วยบัรวิหารทหารออกลาดตระเวนตรวจตรา ความเรียบร้อยของหมู่บ้าน

(๑๐) พานผ้า ไว้สำหรับยกขอสมมาเมื่อเสร็จสิ้นพิธี เพื่อเป็นการขอโทษในสิ่งที่ อาจทำไม่ถูกไม่ควร

(๑๑) ไหเชื่อน คือไหเหล้าเล็ก ๆ จำนวน ๔ ไห ไหเชื่อนมีประจำทุกหอ กวนใช้ ไบหลูจุ่มแล้วสลัดไปบริเวณหลักเมืองหรือที่เรียกว่า “หวิด”

(๑๒) ไหหลวง คือลักษณะคล้ายไหกระเทียมที่มีขนาดใหญ่ ใช้เฉพาะงานเลี้ยง ปีเท่านั้น เชื่อว่าเป็นงานหลวง ในการประกอบพิธีกรรมจะต้องใส่เหล้าจนเต็ม พร้อมมุ (หลอดดูด) เสียบไว้

(๑๓) บ้องสูบฝิ่น หรือเรียกว่าหลอดยาแดง เป็นเครื่องเช่นไห้วที่ตกทอดมา ตั้งแต่สมัยโบราณ

(๑๔) ประทัด ใช้ยิงหรือจุดหลังจากเสร็จสิ้นพิธีเลี้ยงปี

(๑๕) ยาสูบ หมายถึง บุหรี่หรือยาใบตองที่ใช้สูบกับยาฉุน (ยาเส้น)

(๑๖) หมอแคน ใช้บรรเลงกล่อมขณะถวายเครื่องเช่นไห้ว

ข้อห้ามที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามในวันเลี้ยงปี

(๑) ห้ามดักน้ำ ทำงานประกอบอาชีพ ห้ามตำข้าวซ้อมมือและอื่นๆ คือ หยุด กิจกรรมการทำงานทุกอย่าง สมาชิกทุกคนในหมู่บ้านจะต้องหยุดทำงานในไร่นา วัวควายจะได้หยุดพักผ่อน ๑ วัน ในอดีตชาวบ้านจะเตรียมตำข้าวสำหรับหุงกินไว้ให้พอใน ๓ วัน เตรียมน้ำให้เต็มตุ่มเพื่อใช้ใน ๓ วัน และอื่นๆ ในการดำรงชีวิต

(๒) ห้ามชาวบ้านทะเลาะกัน ไม่เช่นนั้นเจ้านายจะโกรธและลงโทษให้เจ็บป่วย

(๓) กลางคืนห้ามออกนอกบ้านเป็นเวลา ๓ วัน เพราะพ่อแสนหาญจะพา ทหารออกลาดตระเวนดูแลความสงบ ถ้าออกนอกบ้านกลางคืนจะเกิดอันตรายกับตนเองได้

ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม

(๑) ชาวบ้านเริ่มเดินทางมาที่บริเวณหอเจ้านาย และช่วยกวนจัดเตรียมนำของ เช่นไห้วต่าง ๆ มาจัดวางไว้ที่หน้าศาลเจ้านาย โดยแต่ละครอบครัวจะนำข้าวสุก ๑ ชั้น ไก่ต้ม ๑ ตัว น้ำตาลทราย ขนมต่าง ๆ มาร่วมเลี้ยงพ่อเฒ่า และถ้าครอบครัวใดมีเด็กอายุ ๒-๑๒ ปี ให้นำจานหรือกอละมั่งเล็ก ๆ ไปที่ศาลพ่อเฒ่า เพราะหลังจากเจ้านายออกจากร่างทรงแล้ว เจ้าหน้าที่ศาลจะแบ่งเครื่องเช่นมาแจกจ่าย ใส่ภาชนะให้เด็ก ๆ เพื่อนำกลับบ้านไปรับประทานเพื่อเป็นสิริมงคล

(๒) กวน นำเครื่องเช่นที่ชาวบ้านนำมาเช่นไข้วเจ้าพ่อ จากนั้นจึงทำพิธีให้กับคนที่มาแปลงผัดและแก้บน

(๓) เริ่มพิธีเลี้ยงผีเจ้านาย โดยผู้ช่วยกวนที่เป็นผู้ชายจะนำหมู และไก่มาวางไว้ที่เขื่อนหน้าศาลใหญ่ กวนจะทำพิธีบอกกล่าวแล้วให้ผู้ช่วยกวนใช้มีดแทงเข้าไปที่คอหมูให้เลือดหมูไหลลงที่เขื่อน และใช้ภาชนะรองเลือดไว้ด้วยส่วนหนึ่ง แล้วจึงนำเลือดไปต้ม และนำหมูแล่เป็นชิ้น ๆ แล้วนำไปต้มเช่นกัน ส่วนไก่นั้นก็จะใช้ไม้ทุบหัวที่หัวที่หน้าเขื่อน แล้วนำเลือดไปทาบนเขื่อน หลังจากนั้นก็นำไก่ไปต้มเมื่อสุกแล้วก็นำไปตั้งที่หน้าศาล ขณะนั้นกวนก็จะรินเหล้าใส่ไหทั้ง ๑๔ ไห แล้วจุดเทียน ธูปบูชาเจ้านาย และกล่าวอัญเชิญให้เจ้านายลงมารับของเช่น พร้อมกันนั้นผู้ช่วยกวนก็จะจุดธูป แล้วนำมาแจกให้กับชาวบ้านคนละ ๑ ดอก เพื่อร่วมกันบูชาเจ้านาย เมื่อเสร็จก็จะนำธูปไปปักไว้ตามศาลทุกศาล

(๔) กวนแต่งชุดสีแดง ล้างหน้า ปะแป้ง จุดธูป เทียน ประนมมืออธิษฐานอัญเชิญให้เจ้านายทรงประทับทรง สักครู่หนึ่งกวนก็จะสะดุ้งลุกจากที่นั่งแล้วเดินวนไปวนมามองดูชาวบ้านและกลับมานั่ง เริ่มชวนชาวบ้านพูดคุย พร้อมกับตีหม้อและสุบยาเส้นที่มวนด้วยใบตองพร้อมกันหลายมวน การพูดคุยของกวนส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการสั่งสอนชาวบ้านให้ประพฤติปฏิบัติแต่ในสิ่งที่อยู่ในศีลธรรมให้รักใคร่กลมเกลียวกัน แล้วเจ้านายจะคอยช่วยเหลือ และชาวบ้านก็จะทยอยกันเข้ามาถามเจ้านายถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ตนได้ประสบมา ทั้งเรื่องความเจ็บป่วย ดินฟ้าอากาศ การประกอบอาชีพ โชคชะตา และขอพรจากเจ้านาย เมื่อเสร็จเจ้านายก็จะผูกข้อมือให้ชาวบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล เมื่อชาวบ้านถามปัญหาข้อข้องใจกับผีเจ้านายครบทุกคนแล้วเจ้านายก็จะออกทรง (การเข้าทรงนี้จะมีเพียงครั้งเดียวเท่านั้นคือในงานเลี้ยงปี)

ดังที่ อาจารย์บุญเรือง เล่าว่า “คนที่เกิดความทุกข์ เช่น ของหายก็จะมาถามพ่อเฒ่า (คนทรง) ผัวเมียเลิกร้าง คู่แต่งงานเจ็บป่วย หรือยากจน ตลอดจนขอหวยฯ เรียกว่าใครทุกข์เดือดร้อนมาถามพ่อเฒ่า พ่อเฒ่าเข้าทรงก็จะแนะนำให้ทุกรายบางคนก็มาแก้บนมีหนัง ละคร ทั้งคืน (สมัยปัจจุบัน) บางคนก็ทดสอบว่าคนทรงที่เป็นร่างทรงของพ่อเฒ่าจริงไหม ก็จะเอาหนามพรมแหลม ๆ มาปักกับพื้นแล้วให้พ่อเฒ่านับทับเข้าทรง พ่อเฒ่าตามร่างทรงก็ทำ พอเสร็จพิธีเวลา ๑๒.๐๐ - ๑๕.๐๐ น. ก็จะหยุดเข้าทรงเป็นการยุติพิธี”

(๕) หลังจากเจ้านายออกจากร่างทรงแล้ว จะมีการแบ่งหมู ไก่ ข้าวสุก ที่เป็นเครื่องเช่นออกแบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วนที่ ๑ เอาไว้ที่ศาลเพื่อบริการเจ้าหน้าที่ ส่วนที่ ๒ เอาไว้เลี้ยงคนมาร่วมงาน (มีดนตรี คือ แคนหรือกลองยาวบรรเลงตลอดงาน) และส่วนที่ ๓ เอาไว้แจกเด็ก ๆ ที่มาร่วมงาน โดยให้เด็กเข้าแถวถือจานกระมังมาจากบ้านนั่งลงแล้ววางภาชนะดังกล่าวตรงหน้า เจ้าหน้าที่ศาลก็จะนำหมู ไก่ ข้าว ขนมมาแจกจ่ายใส่ภาชนะให้เด็กโดยทั่วถึงกัน ซึ่งส่วนที่ ๓ เด็กก็จะเอาของกลับบ้าน เอาไปผสมข้าวกับข้าวรับประทานถือว่าเป็นอาหารของเจ้าพ่อแบ่งให้ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้บริโภครักษาโรคต่าง ๆ ตามความเชื่อหากอธิษฐานก่อนรับประทานจะช่วยให้แข็งแรงหายจากโรคนั้น ๆ

(๖) เมื่อกวนลาของเช่นจากเจ้านายหรือพ่อเฒ่า หมู ไก่ เหล้า ผลไม้ จะถูกนำไปทำเป็นอาหาร กินร่วมกันในหมู่ชาวบ้าน จะเริ่มมีการรำแคน วงดนตรีบรรเลง ลิเก นักร้อง ก็เริ่มแสดง ซึ่งงานรื่นเริงนี้จะสิ้นสุดลงประมาณเที่ยงคืน แล้วชาวบ้านจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน สำหรับเงินที่เหลือจากการเรียไรของชาวบ้านนั้น ก็จะนำไปบำรุงศาลเจ้านายและจัดเลี้ยงในปีต่อไป

หมายเหตุ ทำไมต้องมีข้อห้ามในวันเลี้ยงปี ตามผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่าใครทำภารกิจดังกล่าวจะไม่เกิดเป็นมงคลกับครอบครัวนั้น ๆ จะมีเหตุให้เกิดภัยพิบัติอย่างไม่คาดมาก่อน ตามคำบอกเล่าต่อๆกันมา ทุกคนจึงปฏิบัติตามเพื่อความปลอดภัย (ไม่เชื่ออย่าดูหมิ่น) ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าคืบก่อนที่จะมีงานเลี้ยงปี ประมาณตั้งแต่ ๒๔.๐๐ น. เป็นต้นไปวิญญาณเจ้าพ่อแสนหาญจะพาทหารลูกน้องขี่ม้ารอบ ๆ หมู่บ้านเพื่อตรวจตราความสงบเรียบร้อยของบ้าน ห้ามประชาชนออกนอกบ้านในคืนนั้น เพราะจะประสบความวิบัติได้ (ในอดีตที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ค่ายขุนหาญและลูกน้องคูใจจะออกลาดตระเวนรอบค่ายอพยพเพื่อดูแลความทุกข์สุข และคุ้มครองให้บรรดาชาวลาวครึ่งอพยพให้เกิดขวัญกำลังใจที่ดีกับชาวลาครั้งที่ต้องตระการกำล่ำบากระหระเหินมาด้วยกัน มีที่ยึดเหนี่ยว มีผู้กล้าหาญมาดูแลก็มีกำลังใจดีขึ้น)

คำว่า “หวิด” เป็นการใช้ใบไม้พรมเกล้าลงไปในพื้นดิน โดยหวิดเกล้าเพื่อบูชาเจ้าพ่อ นำเกล้าชาวเทโสถ่วยแล้วใช้ใบไม้ส่วนใหญ่เป็นใบพลูดุ่มลงไปในเกล้าจากนั้นจึงพรมเกล้าเข้าไปในหอพ่อเฒ่า แล้วบอกกล่าวตามที่ผู้ขอปรารถนาให้ได้ โดยมีผู้ขอนั่งพนมมืออยู่ข้างหลัง หากใครมีความเดือนร้อนหรืออยากได้สิ่งของต้องประสงค์ เช่น อยากมีบุตร อยากให้ผลผลิตในสวน ในนา ได้ผลผลิตดี อยากให้หมดโรคภัยไข้เจ็บ สารพัดที่เกิดความทุกข์ยาก จะพากันมาพึ่งขอพรจากเจ้าพ่อ โดยให้กวนเป็นผู้สื่อสาร

คำว่า “หอ” คือ ศาลที่สถิตของเจ้าพ่อแสนหาญนั่นเอง ขณะที่หวิดเกล้าขอพรนั้นต้องบนเจ้าพ่อด้วยว่าถ้าสำเร็จหรือไม่สำเร็จต้องมาแก้บนหรือ “แก้บะ” ตามกำหนดนัดหมาย ในการแก้บนส่วนใหญ่จะใช้เหล้า ๑ ไห ไก่ ๑ ตัว เรียกว่า ๑ คูป พร้อมจิบพลู หมากสูบ มาบูชา

คำว่า “คูป” หมายถึง ชุด ๑ คูป ก็ ๑ ชุด มีเหล้า ไห ไก่ตัว

ที่กล่าวมานี้เป็นความทรงจำจากการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาของพ่อ แม่ ก็นำมาถ่ายทอดให้ลูกและการสังเกตจดจำของลูก ๆ สืบต่อกันมา แต่ปัจจุบันสิ่งที่กล่าวมาบางอย่างก็เปลี่ยนแปลงไป เช่น คืบก่อนเลี้ยงปีที่เชื่อว่าห้ามออกนอกบ้าน เพราะพ่อแสนหาญจะขี่ม้าขาวพร้อมบริวารดูแลความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันจะมีผู้มาแก้บนจากผลสำเร็จที่มาขอพ่อแสนหาญ เช่น ชายที่คืนได้ ขอให้แต่งงาน หรือขอหวยได้ จะมาแก้บนด้วยหนังฉाय ลิเก หมอรา ชาวบ้านจะจูงลูกหลานพากันไปดูหนังตูลิเก หมอรา ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับการขี่ม้าขาวของพ่อแสนหาญค่อยๆกลายเป็นเรื่องเล่าในหมู่ผู้สูงวัยที่จะปฏิบัติตาม

๑.๓) การแก้บน ชาวลาครึ่งส่วนใหญ่มีที่พึ่งทางใจ คือ ผีเจ้านาย โดยเชื่อว่าผีเจ้านายมีอำนาจลดบันดาลให้เกิดสิ่งที่เป็นสิริมงคล และช่วยคุ้มครองดูแลตนได้ ชาวบ้านเมื่อมีปัญหาหรือ

เดือนร้อนใจ ก็จะเดินทางมาบนบานศาลกล่าวที่ศาลเจ้านาย ขอให้ผีเจ้านายช่วยเหลือ ของบนที่ชาวบ้านนิยม คือ เหล้า หัวหมู ไก่ ตู๊กตาข้าง ม้า นางรำ ปัจจุบันมีการบนด้วยวงดนตรี นักร้อง หางเครื่อง โดยงานเลี้ยงปีถ้าได้สมตามความปรารถนาก็จะนำมาแสดงเป็นการแก้บน สำหรับเรื่องที่ชาวบ้านมาบน เช่น การเจ็บป่วย ของหาย เกณฑ์ทหาร การทำมาหากิน ขอโชคลาภ ความปลอดภัยในชีวิต

เมื่อการบนบานศาลกล่าวสำเร็จลุล่วงตามความปรารถนาแล้ว ชาวบ้านจะมาแก้บน ซึ่งทำได้ ๒ กรณี คือ ๑) ในวันเลี้ยงปีผีเทวดา เดือน ๗ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี และ ๒) แก้บนตามปกติ คือ เมื่อได้สำเร็จตามที่บนแล้วก็จะมาแก้บนทันที โดยหอเจ้านายจะเปิดให้ชาวบ้านมาบนหรือแก้บนเฉพาะวันจันทร์ อังคาร และพฤหัสบดีเท่านั้น และต้องไม่ตรงกับวันพระ ซึ่งจะต้องบอกกวนให้ทราบก่อน และเชิญกวนมาประกอบพิธี โดยพิธีจะเริ่มในตอนเช้า ๘ โมงไม่เกิน ๑๑ โมง ชาวบ้านที่จะมาแก้บนก็จะจัดเตรียมสิ่งของสำหรับแก้บน (ของที่บนไว้ เหล้า หมาก พลุ ธูป เทียน) กวนจะจัดเครื่องเช่นถวายเจ้านาย พร้อมกับจุดธูป ๕ ดอก และกล่าวว่า (นาย/นาง) ได้มาบนให้ช่วย (เรื่องที่ให้ช่วย) บัดนี้เจ้านายช่วยให้สมปรารถนาแล้วและได้นำของที่บนไว้มาถวายให้เจ้านายมารับด้วย หลังจากนั้นประมาณ ๑๐ นาที ก็สามารถลาของไหว้ได้ ทั้งกวนและชาวบ้านที่มาแก้บนก็จะมากินอาหารร่วมกัน สำหรับบางรายที่บนเฉพาะเหล้า กวนก็จะทำพิธีที่บ้านได้ (ไม่ต้องเดินทางไปที่หอเจ้านาย) โดยนำเหล้าวางไว้ที่หิ้งเจ้านายในบ้านของกวน เมื่อเสร็จพิธีชาวบ้านก็จะไม่นำเหล้ากลับบ้านแต่จะทิ้งไว้ให้กวนที่บ้านเลย

ชาวห้วยด้วนยังคงเชื่อว่า หากมาบนกับเจ้านายแล้วไม่ยอมมาแก้บน เจ้านายจะโกรธและดลบันดาลให้เกิดเหตุไม่ดีขึ้นทั้งกับตัวเองและครอบครัว บางรายอาจถึงขั้นเสียชีวิตได้

ภาพที่ ๔.๔๐ นายหอมหวล บุนี เป็นกวนผู้สื่อสารกับเจ้าพ่อแสนหาญ

๑.๔) พิธีแปลงผิด เมื่อชาวบ้านทำผิดกฎหรือฝ่าฝืนกฎข้อห้ามของผีเจ้านาย จะต้องทำพิธีแปลงผิดเพื่อขอขมาเจ้านาย โดยเมื่อจะทำพิธีต้องไปบอกและเล่าเรื่องราวที่จะแปลงผิดให้กวนฟังอย่างน้อย ๑ วัน ซึ่งกวนจะเป็นผู้กำหนดวันสำหรับทำพิธีแปลงผิดให้ ทำให้ทำได้เฉพาะวันจันทร์กับ

พฤษภบตีเท่านั้น การทำพิธีแปลงผิตส่วนใหญ่ จะเป็นเรื่องการผิตผิตของหนุ่มสาว คือ หนุ่มสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานกันมาถูกเนื้อต้องตัวกัน หรือแอบได้เสียกันก่อนแต่งงานจนถึงหนีตามกันไป

เครื่องเซ่นที่ใช้ในพิธีแปลงผิต มีดังนี้ ถาด ๔ ใบ ใส่ผ้าขาวม้าถาดละ ๑ ผืน ใบไม้ รูป ๑ ดอก ใบพลู เปลือกไม้ที่กินกับหมาก จัดเป็น ๑๑ ชุด โดยใส่ถาดทั้ง ๔ ใบแยกเป็นใบละ ๑, ๒, ๓ และ ๔ ตามลำดับ เหล้า ๘ ไห ไก่ ๘ ตัว และข้าวสุกปากหม้อ ๑ ชาม

ขั้นตอนของพิธีแปลงผิต มี ๒ ขั้นตอน คือ

(๑) ขึ้นบอกกล่าว กวนเริ่มโดยเอาก้านมะยมแช่ใส่น้ำ และนำเทียน ใบพลูไปตั้งที่ศาล พร้อมกับนั่งสวดเป็นภาษาลาว ผู้ช่วยกวนยกขามใส่ของเซ่นเอามาวางไว้หน้ากวน ตรงหอใหญ่ทั้งสอง กวนจะบอกกล่าวแก่เจ้านายว่า แปลงนี้เป็นของ ชื่อ (นาย/นางสาว) แปลงเกี่ยวกับเรื่อง... ผู้รับเป็นเจ้าของเรื่อง คือชื่อพยานผู้รับผิดชอบ (เช่าถ้าแปลงเขยขึ้นเรือนก็ต้องมีตัวแทนฝ่ายเขย ๑ คน ฝ่ายสะใภ้ ๑ คน โดยหนุ่มสาวไม่จำเป็นที่จะต้องมาร่วมพิธีด้วย) หลังจากนั้น ผู้ช่วยกวนนำถาดไปวางบนหอนจนครบ นำไก่ไปวางที่เขื่อน แล้วตีหัวไก่ให้เลือดลงบนเขื่อน และนำไปต้ม เมื่อสุกก็แยกเป็นชิ้นเล็ก ๆ

(๒) ขั้นตอนของพิธีแปลง เมื่อได้บอกให้เจ้านายทราบแล้ว ก็เป็นขั้นตอนของการขอขมา เริ่มต้นด้วยคนที่มาแปลงจัดถาด ๔ ถาดใหม่ เช่นเดียวครั้งแรก กวนจะกล่าวชื่อของคนที่แปลงว่าเป็นของ นาย/นางสาว เรื่องที่มาแปลงคือ เรื่อง... แล้วนำ ข้าว ไก่ที่ฉีกแล้ว และเหล้ามาใส่ถาดวางหน้ากวน แล้วให้ผู้ช่วยกวนนำไปวางที่หอทุกหอนจนครบ กวนอัญเชิญให้เจ้านายลงมารับเครื่องเซ่น รोजน ๑๐ นาที จึงบอกลา แล้วนำอาหารมาแบ่งกันกินกับชาวบ้าน หลังจากนั้นกวนก็ทำพิธีคว่ำขันที่ใส่เทียนหนัก ๑ บาท ๖ เล่ม และเทียนหนัก ๕๐ สตางค์ ๑๒ เล่ม รวมทั้งเงิน ๖ บาท จุดเทียนบนเขื่อน ซึ่งการคว่ำขันเป็นการแสดงว่าเจ้านายยอมรับการขอขมาและเครื่องเซ่นไหว้แล้ว

๒) การนับถือผีเจ้านายและผีเทวดา พิธีเลี้ยงปีผีเทวดา พิธีแปลงผี ข้อห้ามเรื่องผิตผี (โดยเฉพาะเรื่องเพศ) การเซ่นไหว้ขอขมาผี การเล่นผีนางกวัก การเล่นผีนางด้ง

สมาชิกในตำบลห้วยด้วนหากสืบถามถึงบรรพบุรุษจะพบว่าส่วนใหญ่มีสายตระกูล (ควงหรือพวง) ที่นับถือผีเดียวกัน โดยชาวบ้านเชื่อว่าแต่ละควง (หรือพวง) จะมีผีเทวดาคุ้มครองดูแลลูกหลาน ทั้งนี้ชาวบ้านที่นับถือผีเทวดาจะมีหิ้งผีเทวดาในบ้าน โดยลักษณะของหิ้งผีเทวดาแต่ละสายตระกูลมีความแตกต่างกันทั้งจำนวนของหิ้ง ปัจจุบันหิ้งเทวดาถูกปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เนื่องจากสภาพบ้านที่อยู่อาศัยเปลี่ยนไป เช่น จากเดิมลาวครั้งนิยมสร้างเป็นบ้านไม้ยกสูงจากพื้นทำให้มีชั้นใต้ถุนบ้าน หิ้งเทวดาจะตั้งอยู่มุมใดมุมหนึ่งบนบ้าน ต่อมาบ้านไม้รุ่นเก่าเริ่มผุพัง รุ่นลูกหลานสร้างบ้านไม้กึ่งปูนหรือบ้านปูนทั้งหลัง เช่นบ้านชั้นเดียวหิ้งเทวดาจึงอาจย้ายมาอยู่มุมใดมุมหนึ่งของห้อง เปลี่ยนจากหิ้งไม้ไผ่ที่แขวนยึดติดกับเสาบ้าน มาเป็นหิ้งไม้ยึดติดกับผนังปูนหรือใช้โต๊ะไม้แบ่งเป็นชั้นๆ แทนหิ้งแขวนอย่างเช่นปัจจุบัน หรือหากเป็นบ้าน ๒ ชั้นคนต้นและแม่เจ้าเรือนไม่สะดวกในการเดินขึ้นลง จึงนำมาไว้ที่ชั้นล่างและสร้างให้ยกสูงจากพื้น วัสดุที่ใช้จากเดิมเป็นไม้ไผ่เปลี่ยนไปตามแต่วัสดุที่จะหาได้

ภาพที่ ๔.๔๑ หึ่งผีเทวดาจำลองที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่ง

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีเกี่ยวกับผีเทวดามี ๒ คนสำคัญ คือ เจ้าตันและแม่เจ้าเรือน “เจ้าตัน” หรือคนตัน ผู้ที่ติดต่อกับวิญญาณของฝ่ายผีเทวดาจะเป็นผู้ชายอาวุโสในสายตระกูล มีหน้าที่ในการหวัดเหล่า บอกกล่าว และยกของขึ้นบนหึ่ง ตำแหน่งนี้ได้มาด้วยการสืบทอดทางสายโลหิต และวิธีการจับโดยให้ร่างทรงเจ้านายมาทำพิธีเข้าทรง วันเลี้ยงปีและแปลงเรือนต้องมาประกอบพิธีด้วยตนเอง กรณีเจ้าตันไม่สามารถมาประกอบพิธีกรรมได้ อาจอายุมากหรือเจ็บไข้ไม่สบาย แม่เจ้าเรือนสามารถปฏิบัติแทนได้ จึงทำให้บางควง (หรือพวง) มีเจ้าตันเป็นผู้หญิงคู่

“แม่เจ้าเรือน” คือ หญิงวัยกลางคนที่รับสืบทอดหึ่งผีเทวดาเป็นคนใน “ควง” (หรือพวง) เดียวกัน สืบมาทางสายมารดา เป็นผู้ที่ตั้งหึ่งเทวดาไว้ที่บ้าน มีหน้าที่ดูแลรักษา จัดเตรียมข้าวของสำหรับประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้หึ่งผี การได้มาซึ่งตำแหน่งแม่เจ้าเรือนและเจ้าตัน มี ๓ วิธี คือ ด้วยวิธีการจับโดยให้ร่างทรงเจ้านายมาทำพิธีเข้าทรง สืบทอดเชื้อสายตรงจากผู้เป็นแม่ และสืบทอดมายังลูกหลานผู้หญิงใครก็ได้ที่อยู่ในควง (หรือพวง) เดียวกัน

๒.๑) ข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่นับถือผีเทวดา

(๑) ห้ามหนุ่มสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานถูกเนื้อต้องตัวกัน ถ้าฝ่าฝืนจะทำให้เกิดการเจ็บป่วยขึ้นกับตนเองหรือสมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะต้องไปทำพิธีขอขมาแก่ผีเจ้านาย โดยให้คนตันดำเนินพิธีให้ เครื่องเช่นไหว คือ เหล้าขาว ๑ ขวด

(๒) ห้ามคนแปลกหน้าที่ไม่ใช่สมาชิกภายในบ้านเข้าไปในห้องนอน ดังนั้นถ้าจะมีแขกมาพักแรมภายในบ้าน จะต้องไปบอก “คนตัน” ให้ทำพิธี บอกผีเทวดาให้ทราบก่อน โดยนำเหล้าขาวไปเช่นไหว้เทวดา ๑ ขวด เมื่อบอกกล่าวเรียบร้อยแล้วแขกที่เป็นผู้หญิงจะสามารถเข้าไปนอนในบ้านนั้นได้ แต่ถ้าแขกเป็นผู้ชายจะต้องนอนหน้าบ้านที่นอกชานเท่านั้น ถึงแม้ว่าชายหญิงคู่นั้นจะเป็นสามีภรรยาด้วยกันก็ตาม

(๓) ในวันเลี้ยงปีผีเทวดา สมาชิกจะต้องมาร่วมในพิธีด้วยเพราะถือเป็นการแสดงความเคารพต่อผีเทวดา แต่ถ้าหากสมาชิกคนใดติดธุระจนทำให้ไม่สามารถมาร่วมงานได้ สามารถฝากของเช่นไหว้หรือเงินมาช่วยงานแทน

ภาพที่ ๔.๔๒ คุณยายมี อินแสน และหิ้งผีเทวดาที่บ้าน

๒.๒) พิธีเลี้ยงปีผีเทวดา จะจัดทำขึ้นในเดือน ๗ หลังจากที่มีผีการเลี้ยงผีเจ้านายแล้ว (ในอดีตเลี้ยงก่อนผีเจ้านาย) ผู้กำหนดวันในการเลี้ยงปี คือ “คนตัน” โดยไม่ให้ตรงกับวันพระเมื่อกำหนดวันได้แล้วก็แจ้งให้ชาวบ้านทราบ ชาวบ้านก็จะรวบรวมเงินกันคนละเล็กคนละน้อยตามแต่ศรัทธาแล้วนำไปให้แก่คนตัน เพื่อใช้ในงานพิธีและซื้อเครื่องเช่นไหว้

เครื่องคายไหว้ผีเทวดา จะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละวง (หรือพง) เช่น

- บายศรีปากชาม
- ชั้นจู้ ๕
- ข้าวต้มมัด ไม้ใส่กล้วย ห่อด้วยใบตอง ทำเป็นสามเหลี่ยมเล็ก ๆ
- ดอกไม้ ๒ ดอก พวงมาลัย
- เทียน ๓๒ เล่ม มัดละ ๔ เล่ม
- เหล้า
- ห่อเมี่ยง ห่อมาก แล้วเสียบใส่ไม้
- ผลไม้ เช่น เงาะ ฝรั่ง องุ่น
- ขี้ผึ้ง นำมาปั้นกลม ๆ แบน ๆ ๒ ก้อน ใส่ในพานเล็ก
- ไข่เป็ดดิบ ๑ ฟอง
- ผ้าขาว ๑ ผืน
- ข้าวสาร ๑ ถ้วย
- ส่วย โดยนำใบตองมาทำเป็นกรวยใส่ดอกไม้ รูป เทียน ๕ อัน

ทั้งนี้ข้าวต้มลาวถือเป็นเครื่องคายเป็นสำคัญ โดยชาวบ้านเล่าว่า เป็นอาหารของคนลาวในสมัยโบราณ มีลักษณะและการห่อเหมือนกับข้าวต้มมัด แต่ไม่ใส่กล้วย มีเฉพาะข้าวเหนียว มัดรวมเป็นคู่ เมื่อแกะออกใช้ข้าวสุกปากหม้อคลุกน้ำตาลโรยบนข้าวต้ม นอกจากนี้จะมีขนมบัวลอย ขนมตาวิว ตาควาย ข้าวปาด (แป้วข้าวเจ้ากวนกับน้ำตาลแดง แล้วตัดเป็นแผ่นสี่เหลี่ยม) ไข่ต้ม เหล้า ผ้า เงินดาบาศรีปากขาม และกรวยดอกไม้ (กรวย)

การประกอบพิธีกรรม

(๑) คนต้นทำความสะอาดหิ้งเทวดาและแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่
(๒) ชาวบ้านเริ่มทยอยมาในงานซึ่งจัดขึ้นที่บ้านของคนต้น โดยแต่ละคนก็จะนำของเครื่องเช่นไหว้มาร่วมในงานด้วย เช่น ห่อข้าวต้มมัด เหล้า และผลไม้ รวมทั้งผู้ที่ไม่ว่างที่จะมาร่วมงานก็จะฝากของเช่นไหว้มาร่วมด้วย

(๓) คนต้นทำพิธีแก้บนให้กับชาวบ้านที่มาบน

(๔) เริ่มทำพิธีเลี้ยงปีผีเทวดา โดยเมื่อจัดเตรียมของเช่นไหว้เรียบร้อยแล้วคนต้นก็จะนำไปวางไว้บนหิ้งเทวดา ส่วนผลไม้ เหล้า และข้าวสารจะวางไว้บริเวณข้างใต้หิ้งเทวดา คนต้นทำพิธีขอบคุณเทวดาที่ช่วยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข และอัญเชิญเทวดาให้ลงมารับของเช่นไหว้ระหว่างนั้นผู้ช่วยคนต้นก็จะแสดงการรำดาบ รำแคน และซอสามสายให้เทวดาได้ดู

(๕) ลาของเช่นไหว้ พร้อมกับบอกกล่าวเทวดาให้ช่วยคุ้มครองดูแลสมาชิกทุกคน และให้ช่วยปกป้องรักษาหมู่บ้านให้ปลอดภัย

หลังจากลาของเช่นไหว้แล้ว คนต้นก็จะนำของเช่นไหว้มาร่วมกันกับชาวบ้าน โดยนำข้าวต้มมัด มาคลุกน้ำตาล และช่วยกันทำกับข้าวเพื่อเลี้ยงสังสรรค์กัน เนื่องจากถือเป็นโอกาสดีที่ญาติพี่น้องมาอยู่ร่วมกัน ระหว่างร่วมรับประทานอาหารนั้น ชาวบ้านก็จะมีการร้องรำ ทำเพลง ประกอบเสียงแคน และซอสามสาย กันอย่างสนุกสนาน จนกระทั่งเวลาพลบค่ำจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน

๒.๓) พิธีแปลงผี เมื่อเกิดการฝ่าฝืนกฎข้อห้ามของผีเทวดาขึ้น ชาวบ้านจะต้องทำพิธีขอขมาต่อผีเทวดาที่บ้านของคนต้น โดยนำเหล้า ๑ ขวด เพื่อเป็นเครื่องเซ่น จากนั้นก็จะบอกแก่คนต้นว่าได้ฝ่าฝืนกฎข้อห้ามหรือทำผิดกฎในเรื่องใด คนต้นก็จะทำการจุดธูปจุดเทียน เพื่อขอขมาแก่ผีเทวดา และขอให้เทวดายำถ้อยโศกโกรธเคือง พร้อมกับนำธูปส่งให้กับคนที่แปลงผิด แล้วสาบานต่อหน้าหิ้งเทวดาว่าจะไม่ทำผิดเช่นนี้อีกจากนั้นก็นำธูปไปปักไว้ที่กระถางธูป เป็นอันเสร็จพิธี

๒.๔) พิธีบนบานศาลกล่าว เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวเกิดการเจ็บป่วยตลอดจนมีเรื่องราวบางอย่างเกิดขึ้น จนทำให้เกิดความรู้สึกไม่สบายใจ สิ่งแรกที่ชาวบ้านนึกถึงคือ ผีเทวดา โดยจะเดินทางไปที่บ้านของคนต้นเล่าเรื่องราวให้คนต้นฟังและบอกให้คนต้นจุดธูป เทียน เพื่อบนบานศาลกล่าว ขอให้ผีเทวดาช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ภัยต่าง ๆ ที่ตนหรือสมาชิกในครอบครัวประสบอยู่ หลังจากนั้น

ชาวบ้านก็จะรู้สึกผ่อนคลายและอบอุ่นขึ้น เนื่องจากมีความเชื่อว่า ผีเทวดาจะต้องเห็นใจ และช่วยเหลือตน เป็นแน่

หลังจากบนบานศาลกล่าวได้ผลตามความปรารถนา ชาวบ้านก็จะมาที่บ้านคน ต้นอีกครั้งเพื่อแก้บน โดยจะสามารถแก้บนได้เฉพาะวันจันทร์กับวันอังคารที่ไม่ตรงกับวันพระเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านจะต้องเดินทางมาแต่เช้าเริ่มตั้งแต่ เจ็ดโมงห้ามเกินเที่ยงวัน (เนื่องจากเทวดาจะไม่ลงมารับของเช่น ไห้ว) ของที่ใช้ในพิธีแก้บนคือ เหล้าขาว ๑ ขวดและของที่ได้บนเอาไว้ จากนั้น คนต้นก็จะจุดธูป เทียน บอกกล่าวแก่เทวดาให้รับทราบ ว่า นาย/นางสาว/นาง ที่บนเรื่อง (เรื่องที่บน) บัดนี้ได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมายแล้ว จึงขอขอบคุณที่เทวดาช่วยเหลือพร้อมกับได้นำ (ของที่นำมาแก้บน) มาให้เพื่อเป็นการแก้บน ต่อมาประมาณ ๕ นาที ก็สามารถลาของเช่นไห้ว แล้วนำมากินรวมกับชาวบ้านได้

การบนและการแก้บนไม่สามารถทำได้ในช่วงเข้าพรรษาเพราะผีเทวดาจะถือศีล ดังนั้นสำหรับคนที่เคยบนบานศาลกล่าวเอาไว้ในตอนก่อนเข้าพรรษา จะสามารถมาแก้บนได้ต่อเมื่อผ่านพ้นออกพรรษาไปแล้วเท่านั้น

๓) พิธีกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิต ได้แก่ การเกิด การบวช การแปลงเรือน และพิธีศพ

ในส่วนนี้นำเสนอพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและภายในครอบครัวของชาวลาวครั้ง ซึ่งในตำบลห้วยด้วนชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับเครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับนี้อย่างแนบแน่น โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับผีเทวดาและผีเจ้านายกำกับ โดยชาวบ้านจะทำพิธีแปลงเรือน ทุกครั้งเมื่อจะทำการใด ๆ นอกจากนี้ชายชาวลาวครั้งจะมีการปฏิบัติต่อกันมาว่า จะต้องขึ้นผีบรรพบุรุษทุกคน ไม่ว่าจะทำการใด ๆ ก็จะต้องแจ้งให้ผีรู้ทุกครั้ง โดยไปแจ้งให้กวนหรือคนต้น เพื่อให้บอกกล่าวต่อผีได้รับรู้ว่าจะมีงานสำคัญโดยเครื่องเช่นไห้วจะแตกต่างกันไปในแต่ละพิธี ทั้งนี้หากมีพิธีกรรมที่สำคัญ สมาชิกในเครือญาติจะมาร่วมและช่วยงานกัน

๓.๑) การเกิด ในอดีตผู้หญิงในตำบลห้วยด้วนเมื่อตั้งครรภ์ จะมีแม่หรือญาติผู้ใหญ่ในบ้านที่มีประสบการณ์คอยให้คำแนะนำ ครั้นใกล้คลอดสามีจะไปตัดหนามมาไว้ที่ใต้ถุนบ้านวางให้ตรงกับห้องที่ภรรยาจะอยู่ไฟ ตามความเชื่อว่าจะสามารถป้องกันภรรยาและลูกจากผีที่จะมาทำอันตรายต่าง ๆ ได้ เมื่อเจ็บท้องจะคลอดหมอตำแยจะถูกตามให้มาช่วยทำคลอด เมื่อมีสมาชิกใหม่ถือกำเนิดขึ้น พ่อและแม่ของเด็กจะต้องนำเด็กไปบอกกวน เพื่อให้กวนช่วยทำพิธีบอกกล่าวให้เจ้านายหรือเจ้าพ่อรับทราบว่าเป็นลูกหลานให้ช่วยคุ้มครองปกป้องให้แคล้วคลาดจากภัยอันตราย และขอให้เป็นเด็กดีเลี้ยงง่าย โดยมีเครื่องเช่นที่ใช้ในพิธี คือ เหล้า ๑ ขวด เพื่อให้กวนช่วยหวัดบอกเจ้าพ่อ ปัจจุบันความเชื่อพิธีกรรมเหลือเพียง พ่อและแม่ของเด็กนำเด็กไปบอกกวน เพื่อให้กวนช่วยทำพิธีบอกกล่าวให้เจ้านายหรือเจ้าพ่อรับทราบ และขอพรเท่านั้น

๓.๒) การบวช เมื่อชายอายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์จะต้องทำการอุปสมบทตามความเชื่อเรื่องการสร้างบุญกุศลในทางพุทธศาสนา เมื่อถึงวันบวชก็จะมีการจัดขบวนแห่หน้าค มีการร้องรำประกอบการเล่นกลองยาว หรือวงแคนประยุกต์ไปด้วย

ในวันอุปสมบทชาวบ้านในชุมชนจะช่วยกันทำขนมจีน อาบน้ำนาค ขอมมาและลาผู้เฒ่าผู้แก่ รวมทั้งเจ้าพ่อ โดยก่อนจะไปที่วัดจะมีการนำนาคไปลาบวชที่หอเจ้านายโดยจะให้กวนช่วยทำพิธีบอกแก่ผีเจ้านายว่า “นายชื่อ-นามสกุล จะขอลาบวชเป็นเวลา... วัน/เดือน นับแต่วันที่... ถึงวันที่... และในงานจะมีการแสดง... ขอให้เจ้านายช่วยให้งานราบรื่นผ่านไปด้วยดี” กล่าวไปพร้อมกับนำเหล้า ๑ ขวดถวายให้แก่เจ้านาย จากนั้นขบวนแห่หน้าคจะนำนาคไปบวชที่วัดโดยจะมีคนหนุ่มในชุมชนช่วยกันหามไป ปัจจุบันมีบ้างที่จะใช้นั่งบนรถกระบะ

ภาพที่ ๔.๔๓ ขบวนแห่หน้าค

๓.๓) การแปลงเรือน (แต่งงาน) ชาวลาวครั้งในตำบลห้วยด้วน แม้จะมีการจัดงานแต่งงานทั้งตามสมัยนิยม แต่การแต่งงานตามชนบประเพณีเดิมยังคงถูกรักษาไว้ โดยเมื่อหนุ่มสาวเกิดความรักใคร่ชอบพอกัน และตกลงจะอยู่กินร่วมกันฉันสามีภรรยา จะพามาแนะนำให้พ่อแม่ของตนได้รู้จัก ถ้าพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายเห็นว่าเหมาะสมกัน จะหาฤกษ์ยามมาจัดพิธีแต่งงานให้ เมื่อแต่งงานแล้ว มีข้อที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาคือ เมื่อแต่งงานแล้วต้องมานับถือผีเทวดาตามฝ่ายหญิง และต้องทำพิธีกรรมให้ถูกต้องตามธรรมเนียมคือจะต้องทำพิธีแปลงเรือน เพื่อรับลูกเขยเข้าบ้าน สำหรับในอีกรณหนึ่ง ซึ่งมักเกิดขึ้นในปัจจุบัน คือ ชายหญิง มักจะแต่งงานนอกกลุ่มมากขึ้น ผู้หญิงที่มาแต่งงานกับผู้ชายลาวครั้งและจะย้ายเข้ามาอยู่บ้านของฝ่ายชายจะต้องทำพิธีแปลงเรือนด้วยเช่นกัน แต่เป็นการแปลงเรือนเพื่อรับลูกสะใภ้เข้าบ้าน หรือเมื่อมีบุคคลภายนอกเข้ามาค้ำที่บ้าน เจ้าของบ้านจะต้องบอกกล่าวผีของตนเช่นกัน

การแปลงเรือนหรือการบอกกล่าวให้ผีเทวดาและผีเจ้านายได้รู้ว่าจะมีงานแต่งงาน พิธีการแปลงเรือนจะจัดขึ้นในวันแต่งงานตอนเช้า โดยพ่อแม่ ของฝ่ายที่นับถือผีเทวดา จะมาที่บ้านคนต้นบอกผีเทวดาให้ทราบว่าจะมีการจัดงานแต่งงานขึ้นในหมู่บ้านโดยมีสมาชิกใหม่เข้ามาพักอาศัยอยู่ในบ้าน ขอให้ผีเทวดาช่วยคุ้มครองดูแลให้ผู้บ่าวสาวอยู่ดีสบาย อย่าให้มีเรื่องราวร้ายแรงเกิดขึ้น และขอให้พิธีแต่งงานดำเนินไปอย่างราบรื่น หลังจากนั้นจึงถวายของเซ่นไหว้ ดังนี้ ชั้น ๕ (กรวยทำด้วยใบตอง ๕ อันใส่ดอกไม้ใบมะยม รูป และเทียน ๕ คู่ โดยนำมาทำให้ติดกันเป็นคู่ ๆ) ผ้าขาวม้า ๑ ผืน ข้าวต้มลาว

(ข้าวต้มมัดไม้ไผ่กล้วย) เหล้าขาว ๑ ขวด เงิน ๔ บาท ซี่ผึ้งปั้นเป็นก้อนกลมๆ แล้วทำให้แบน ๔ ก้อน เกลือ ข้าวสุกโรยน้ำตาล ผลไม้ ๒ อย่าง โดยเครื่องเช่นที่เป็นชั้น ๕ จะใส่ชั้นเงิน ส่วนของอื่นจะนำไปใส่ถาดและพาน วางไว้ที่ห้องทวดา จากนั้นประมาณ ๕ นาที จึงลาของไหว้ได้ ซึ่งคนต้นจะยกลงมาร่วมรับประทานกับผู้ที่มาร่วมงาน

หากเป็นศาลผีเจ้านาย พ่อแม่จะต้องมาบอกกวนให้ช่วยทำพิธีแปลงเรือนให้ โดย กวนจะจัดเตรียมเครื่องเช่นไหว้ แล้วถวายเครื่องเช่นไหว้แก่เจ้านาย และบอกกล่าวว่า “นาย...(ชื่อ)... จะแต่งงานกับนางสาว...(ชื่อ)... วันที่... พร้อมแจ้งว่าฝ่ายใดจะไปอยู่กับฝ่ายใด บ้านเลขที่เท่าไร ขอให้เจ้านายช่วยให้อยู่เย็นเป็นสุข”

ตามระบบความเชื่อเรื่องผีเจ้านายและผีทวดาของชาวลาวครั้ง ซึ่งมีข้อห้ามและบทลงโทษเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงคู่สวาระหว่างหญิงชาย เมื่อมีการทำผิดผีขึ้นโดยการหนีตามกันไปหรือได้เสียกันก่อนแต่ง ถือว่าเป็นการผิดผี โดยชาวบ้านเชื่อว่าผีอาจลงโทษเจ้าของบ้าน โดยทำให้คนในบ้านล้มป่วยได้ จึงต้องทำพิธีเสียผีที่บ้านของฝ่ายหญิงและทำพิธีเช่นไหว้ที่ศาลผีเจ้านายโดยใช้ เหล้า ๘ ไห ไก่ ๘ ตัว ไป มาแปลงผี เพื่อเป็นการขอขมา โดยจะนำไก่มาฆ่าที่หน้าศาลผีเจ้านาย ให้เลือด ไก่หยดไปบนแท่นบูชา

๓.๔) พิธีศพ เมื่อมีคนตายในบ้านที่นับถือผีทวดา คนที่อยู่ภายในบ้านคนใดคนหนึ่ง จะต้องนำเรื่องมาบอกแก่คนต้น เพื่อให้คนต้นทำพิธีบอกกล่าวผีทวดาให้ทราบ ว่า “มีคนตายในหมู่บ้าน คือ นาย/ นางสาว / นาง / เด็กหญิง / เด็กชาย ตายด้วยสาเหตุจาก... และให้ทวดาช่วยนำวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติด้วยเทอญ” นอกจากนี้จะต้องไปบอกกวนให้ทราบ เพื่อทำพิธีบอกแก่เจ้านาย โดยนำเหล้าเป็นเครื่องเช่นไหว้ ๑ ขวด และขอโหสิกรรม หากผู้ตายได้เคยทำอะไรล่วงเกินเจ้านายไป

การจัดพิธีศพนิยมจัดที่บ้าน หากเป็นการตายโดยธรรมชาติ แต่ถ้าเป็นการตายที่ผิดธรรมชาติ เช่น ประสบอุบัติเหตุ นิยมจัดพิธีที่วัด ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่จะจัดพิธีศพที่วัดมากกว่า ในงานศพหลังพระสวดจะมีการสวดเพลงมาลัย โดยจะสวดพร้อมกัน ๓-๔ คน จะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ ส่วนหนุ่มสาวที่มาอยู่ร่วมเป็นเพื่อนกับครอบครัวของบ้านที่จัดงานศพ ในอดีตนิยมเล่นหมากจับกันโดยจะนำลูกหมากกำไว้ในมือ และทายกันว่าจำนวนลูกหมากที่อยู่ในมือเป็นเลขคู่หรือเลขคี่ หากตอบผิดจะมีการเขกเข้า เมื่อถึงวันเผาศพ ตลอดเส้นทางที่ศพถูกเคลื่อนย้ายไปชาวบ้าน ๒ ข้างทางที่ขบวนแห่ศพเคลื่อนผ่าน ชาวบ้านจะนำพืชมากองไว้หน้าบ้าน จากนั้นจะมีการลากเกวียนเก็บพืชนั้นไปใช้ในการประกอบพิธีต่อไป

๔) ประเพณีในรอบปีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ พิธีทำบุญสารทเดือนสิบ การไถ่น้ำมนต์วันออกพรรษา พิธีทำบุญกลางบ้าน และพิธีต่อชะตาหมู่บ้าน

๔.๑) ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ เป็นส่วนหนึ่งของงานเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านานในหมู่คนไทยเชื้อสายลาวครั้ง ในจังหวัดนครปฐม มีชาวไทยครั้งอาศัยอยู่มากในเขตตำบลโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และในตำบลห้วยด้วน ตำบลดอนรอก ตำบลลำเหย อำเภอดอนตูม ชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งเหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่บริเวณดังกล่าวมาครั้งสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่ยังคงยึดถือประเพณีบางอย่างสืบทอดกันมาอย่างแน่นแฟ้น

การแห่ธงสงกรานต์เป็นประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ปฏิบัติแตกต่างไปจากคนไทยกลุ่มอื่น ๆ และมีปฏิบัติกันในกลุ่มชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งที่อยู่ในจังหวัดอื่น ๆ ด้วย เช่น สระบุรี อุทัยธานี นครสวรรค์ สุพรรณบุรี เป็นต้น กล่าวคือ ในช่วงสงกรานต์ของทุกปีนอกเหนือจากการทำบุญตักบาตร การก่อเจดีย์ทราย การสรงน้ำพระ และการบังสุกุลอุทิศส่วนกุศลถึงญาติผู้ล่วงลับเหมือนนักที่ปฏิบัติกันทั่วไปแล้ว ชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งจะมีการแห่ธงสงกรานต์ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ทอดผ้าป่าลาว” ในวันสุดท้ายของงานอีกด้วย วัตถุประสงค์สำคัญของการแห่ธงสงกรานต์ ในมุมมองของผู้บริจาคถือเป็นการทำบุญให้กับผู้ล่วงลับและเพื่อเป็นการระดมเงินและสิ่งของที่บริจาคเข้าวัด รวมทั้งให้ชาวบ้านได้มาร่วมกันสังสรรค์รื่นเริงเป็นการส่งท้ายเทศกาลสงกรานต์

ประเพณีแห่ธงสงกรานต์จะจัดขึ้นในราวเดือนเมษายนหลังจากวันที่ ๑๓ เมษายน ซึ่งเป็นวันสงกรานต์ผ่านไปแล้วประมาณ ๑ สัปดาห์ ที่ผ่านมามีชาวตำบลห้วยด้วนนิยมกำหนดวันแห่ธงสงกรานต์จะจัดให้ตรงกับวันเสาร์-อาทิตย์ เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่จะมาร่วมงาน ซึ่งมีคนทั้งในท้องถิ่นและญาติมิตรจากถิ่นอื่นมาร่วมงานด้วยการแห่ธงของแต่ละวัด หรือแต่ละตำบลอาจจะกำหนดตรงกันโดยทั่วไปมักจะกำหนดวันแห่ธงหลังวันที่ ๑๓ เมษายน ประมาณ ๗ วัน สำหรับชาวบ้านกงลาด ตำบลห้วยด้วน จะแห่ธงสงกรานต์ตรงกับสัปดาห์ที่ ๓ ของเดือนเมษายนของทุกปีเสมอมา

ภาพที่ ๔.๔๔ ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ ณ วัดทุ่งผักกูด ตำบลห้วยด้วน วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

เนื่องด้วยชาวบ้านที่นับถือพุทธศาสนาพิจารณาเห็นว่าหลังจากสงกรานต์แล้ว เป็นเวลาว่างจากการทำนา และการทำบุญ ในระยะนั้นเว้นห่าง พระภิกษุอาจมีอาหารไม่อุดมสมบูรณ์ ประกอบกับเป็นฤดูแล้งไม่มีฝนตก เหมาะแก่การที่วัดแต่ละแห่งจะทำการปรับปรุงพัฒนา รื้อ ถอน ซ่อมแซมกุฏิเสนาสนะ และศาสนสถาน โบสถ์ ศาลา ให้มีความสมบูรณ์สวยงามเตรียมไว้ให้บริการแก่ ชาวบ้านในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา จึงควรที่ชาวบ้านจะได้ทำการสนับสนุนวัดให้ได้มีเครื่องมือ เครื่องใช้ และงบประมาณเงินทองไว้ใช้ดำเนินการดังกล่าวได้สะดวกยิ่งขึ้น ชาวบ้านจึงชักชวนกันสละทรัพย์สินของนำไปมอบให้กับวัดใกล้บ้านของตน

กิจกรรมตามประเพณีเริ่มด้วยการบอกบุญ เรียกรไปตามหมู่บ้านด้วยขบวน กลองยาว หรือ ดนตรีพื้นบ้านล่วงหน้าวันงาน ๑-๒ วัน วันแห่งไม่ได้กำหนดวันแน่นอน ขึ้นอยู่กับความสะดวกของชาวบ้าน เช่นจัดในวันเสาร์ หรืออาทิตย์ เพราะชาวบ้านในหมู่บ้านหยุดงาน และกลับจาก โรงงานมาเยี่ยมพ่อแม่ ธงสงกรานต์ชาวบ้านจะทำด้วยไม้ไผ่ทั้งลำ ยาวประมาณ ๑๐ เมตรขึ้นไป ปลายธงมี กิ่งไผ่และที่สำหรับแขวนสิ่งของไว้ สิ่งที่จะนำมาแขวนที่ธงนั้นได้แก่ สิ่งของเครื่องใช้ที่มีลักษณะเป็นผืน พอลจะแขวนได้ เช่น เสื้อ พรม ผ้ามา่น ซึ่งของเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทางวัดจำเป็นต้องมีไว้ใช้ ชาวบ้านจะพับให้มี ขนาดพอเหมาะที่จะแขวนกับปลายธงได้เพียง ๑ ชั้นเท่านั้น ตกแต่งให้สวยงามด้วยดอกไม้สดและดอกไม้แห้ง ในอดีตชาวบ้านนิยมทอผ้าหรือทอเสื่อถวายให้พระเป็นอาสนะ หรือทอผ้าห่มถวาย

การแห่ธงชาวบ้านจะแห่ออกจากหมู่บ้าน นำขบวนด้วยเสาธงซึ่งมีคนแบกมา หลายคน ตามด้วยกลองยาวซึ่งเป็นดนตรีพื้นบ้าน และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การพัฒนาวัด ที่ขาดเสียไม่ได้ คือ พุ่มผ้าป่าที่ประกอบด้วยผ้าไตรสำหรับภิกษุสงฆ์ บัตร และตาลปัตร โดยเฉพาะธนบัตร ที่ใช้ไม้คืบแล้วเสียบไว้กับต้นกล้วยนั้นถือว่าเป็นสิ่งจำเป็น สิ่งเหล่านี้เรียกว่า "หางธง" วัดแต่ละวัดจะมีขบวน แห่ธง แห่มายังวัดหลายธง เช่น รอบ ๆ วัด มี ๕ หมู่บ้าน ในวันแห่ธงสงกรานต์จะแห่มาถึง ๕ ธง หรือ ๕ คณะพร้อม ๆ กัน

ความสนุกสนานที่ชาวบ้านชื่นชอบคือ ขบวนแห่ธง ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะคิด ประดิษฐ์สร้างสรรค์แตกต่างกันไป เช่น การแต่งกาย การรำยรำ การแบกธงที่มีลีลาต่าง ๆ กัน เช่น ให้ชาย หนุ่มขึ้นไปบนเสาธง แล้วโยนคันทองขึ้นไปให้สูงพร้อมกับคนขึ้นนั้นให้ตกลงมาแล้วคอยรับ เป็นที่ หวาดเสียว แต่ก็ถือว่าแสดงความกล้า และเกิดความสนุกสนาน เมื่อถึงวัดแล้วจะวนรอบโบสถ์ ๓ รอบ แล้ว ปักลงกับพื้นดิน ตกกลางคืนในงานจะมีมหรสพสมโภช รุ่งเช้าจึงทำพิธีถวายธงบนศาลา วัด เลี้ยงภัตตาหาร พระ แล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้มีพระคุณ แล้วมีการสรงน้ำพระเป็นเสร็จพิธี

อย่างไรก็ดีเป็นที่น่าสังเกตว่า สิ่งของที่นำมาทำเป็นธงนั้นมีการประดับตกแต่ง ด้วยกระดาษหรือดอกไม้ให้สวยงาม เริ่มมีการใช้กาบซึ่งต่างๆไปจากอดีตที่จะใช้เย็บทำให้เมื่อถวายแด่ พระสงฆ์แล้วอาจไม่ได้ถูกนำไปใช้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๔.๒) ประเพณีสารทเดือนสิบ หรือที่เรียกว่าวันสารทลาว เป็นวันที่ชาวลาว ครั้งตำบลด้าวเชื่อว่า ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปจะมีโอกาสกลับมาได้รับผลบุญจากญาติที่ยังมีชีวิต ผลบุญ ที่มารับอาจช่วยให้หมดเวรหมดกรรมได้ไปเกิดหรือมีความสุข ซึ่งสะท้อนถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ ล่วงลับ ในอดีตชาวบ้านจะเตรียมสำรับเอง แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่จะซื้อ โดยนำอาหารคาวหวาน ผลไม้ และ กระจยาสารทไปถวายพระที่วัด พร้อมกับทำบังสุกุล โดยเลือกไปวัดที่อยู่ใกล้บ้านหรือวัดที่บรรพบุรุษของตน นิยมไป

๔.๓) ประเพณีได้น้ำมัน (วันออกพรรษา) หรือบุญใต้ประทีป เมื่อถึงวันออก พรรษา ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี นอกจากชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญที่วัดด้วยข้าวสารอาหารแห้ง และ นำขนมเช่น ข้าวต้มมัด ข้าวต้มลูกโยน ไปถวายเจ้าอาวาสที่หอแล้ว ชาวลาวครั้งจะทำพิธีได้น้ำมัน เชื่อกันว่า เป็นการจุดประทีปโคมไฟบูชาพระพุทธเจ้าวันที่เสด็จกลับสู่โลก หลังจากได้เสด็จไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ เป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้ากลับจากดาวดึงส์ในวันแรมค่ำหนึ่ง

พิธีได้น้ำมันจะเริ่มเวลาประมาณ ๑ ทุ่ม พระจะตีกลอง ๓ รา ชาวบ้านก็จะอุ้ม ลูกจูงหลานมาพร้อมกันที่วัดโดยจะนำของมา ๒ อย่าง คือ ๑) ขวดน้ำมันมะพร้าว ๑ ขวดเล็ก และ ๒) ตีนกา^๓ จากนั้นเมื่อพระสงฆ์ลงจากกุฏิมาพร้อมกันทุกรูป ชาวบ้านจะนั่งพร้อมกันกับกล่าวคำถวาย น้ำมัน ดังนี้ (ผู้นำว่า นะโม ๓ จบ พร้อมกันแล้วว่าตาม) “ยัคมท ภันเต สังโฆ ปฎิขานาตุ มะยังภันเต สะปะ ริวารัง จาตุทิสสะ ภิกขุสังฆัสสะ อาคะตานุคคะตัสสะ วสัณฺชนัตถายะ อิมัสสัมิง อาวาเส นียยาเทมะ สาธุ โนภันเต อะยัง จาตุทิสสะ ภิกขุสังฆัสสะ อาคะตนะนา คคะตัสสะ วสัณฺชนัตถายะ ปะทีเปยฝัสสะ ทานิสสะ อานิ สังโส อัมหากัญเจะ มาตาปิตะ อาทีนัญเจะ ปิยะชนานัง ทีฆะรัสตัง หิตายะ สุขายะ ทิพพะจักขุ ปฎิ ลายายะ จะสังรัตตะตุ” ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอมอบถวายน้ำมัน เชื้อเพลิง พร้อมกับของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ไว้ ณ ที่นี้ ขอพระภิกษุสงฆ์ผู้อยู่ในทิศทั้ง ๔ ของข้าพเจ้า ทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข และเพื่อจะได้เฉพาะซึ่งนัยน์ตาทิพย์ แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย แก่ปิตุชนทั้งหลายมีบิดามารดาเป็นต้น ด้วยเทอญ”

ภาพที่ ๔.๔๕ สาริตการจัดพิธีได้น้ำมัน

^๓ ตีนกา ทำจากการฝั้นด้ายดิบขนาดเท่ากำนัไม้ขีด เป็น ๓ แฉก ยาวประมาณ ๑ ๑/๒ นิ้ว เพื่อจุดไฟ ชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ทำเตรียมไว้คนละ ๕ - ๑๐ อัน

๔.๔) พิธีทำบุญกลางบ้าน หรือบุญชำระบ้าน จะจัดขึ้นในเดือน ๗ ของทุกปี โดยจัดขึ้นหลังพิธีเลี้ยงปีผีเจ้านาย โดยเชื่อว่าจะเป็นการเพิ่มความเป็นสิริมงคลให้กับคนในหมู่บ้าน ทุกหมู่บ้านจะดำเนินการจัดกิจกรรมการทำบุญกลางบ้าน ซึ่งมีหลายเหตุผล เช่น เพื่อเป็นการตัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ภายในหมู่บ้านให้ออกไป เพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลและเกิดความอุดมสมบูรณ์พร้อมด้วยข้าวปลาธัญญาหาร เพื่อให้ประชาชนปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เกิดความสงบสุขภายในหมู่บ้าน

เมื่อได้กำหนดวันทำบุญกลางบ้านแล้วจะมีคณะทำงาน เช่น กลุ่มหนึ่งจะมีหน้าที่นำด้ายสายสิญจน์เวียนรอบหมู่บ้าน อีกกลุ่มหนึ่งจะดำเนินการจัดสถานที่เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนาโดยเอาพื้นที่กลางชุมชนจัดทำอาสนะสำหรับพระสงฆ์ อีกกลุ่มจะทำการการบอกกล่าวประชาสัมพันธ์เพื่อให้ชาวบ้านทำบุญร่วมกัน โดยจะหากระบุงมุงลัดเลาะไปทุกบ้าน ชาวบ้านจะเอาข้าวสาร อาหารแห้ง หมากพลู เงินทอง มอบให้แก่คณะทำงาน เพื่อที่จะให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการงานทำบุญกลางบ้านดังกล่าว

เมื่อถึงกำหนดจัดงานตอนเย็นจะนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๕, ๗ หรือ ๙ รูป ไปเจริญพระพุทธมนต์เย็น ณ สถานที่ที่ดำเนินการจัดทำไว้กลางหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะมาฟังเจริญพระพุทธมนต์และร่วมทำบุญกันทุกบ้านทุกครัวเรือน รุ่งเช้าของวันถัดไปชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานมาถวายพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ประกอบกิจทางศาสนาเสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านก็จะกินข้าวพร้อมกัน เมื่อกินข้าวเสร็จจะทำการทิ้งกระจาดตุ๊กตาเสียบบาล

การทิ้งกระจาดตุ๊กตาเสียบบาล ในกระจาดจะมีรูปปั้นจากดินเหนียว มีรูปปั้นคนชาย-หญิง รูปสัตว์ วัว ควาย เป็ด ไก่ ตามจำนวนคนและสัตว์ที่มีในบ้าน โดยนำตุ๊กตาที่ปั้นใส่ลงในกระจาดพร้อมกับพริกแห้ง หอม กระเทียม เกลือ ข้าวปั้นใส่ในกระจาด แล้วนำไปรวมพร้อมกันที่พิธีสงฆ์ หลังจากพระฉันภัตตาหารและชาวบ้านกินข้าวกลางวันเสร็จ เด็กและผู้ใหญ่ก็เอากระจาดใส่ตุ๊กตาเสียบบาลของตน เดินไปทิ้งบริเวณทางสามแพร่งโดยไม่พูดคุยกัน คำกล่าวทิ้งกระจาดตุ๊กตาเสียบบาลในงานทำบุญกลางบ้านนั้น จะมีการตั้งโม ๓ จบ แล้วกล่าวคำว่า “กองหนึ่งกองจัน กองหนึ่งท้าวเวสสุวรรณ กองหนึ่งกองแสนห้า ผู้เข้าได้ปั้นคนมาแลกเปลี่ยนตัวให้มาเอาไปเสีย ทั้งไก่ หมู หมา ช้าง ม้า เป็น ไก่ วัว ควาย ปันให้แล้ว ให้เอาไป แลกเปลี่ยนกันแล้วไม่ต้องเรียกร้องเอาสิ่งใด ๆ” พอกล่าวเสร็จ ปล่อยวางตระกร้า ถอยหลัง ๑ ก้าว เอามือกรีดเป็น X กากบาททางเดิน หันหลังกลับบ้าน ห้ามเหยียบหลังไปดู จนเข้าประตูบ้าน

เหตุที่ไม่ให้เหยียบหลังกลับ เพราะกลัวสิ่งชั่วร้ายในร่างปั้นจะติดตามเรามาได้ ส่วน X ซีด เพราะเป็นการสกัดกั้นสิ่งชั่วร้ายไม่ให้ตามมา ส่วนเหตุที่ปั้นรูปต่าง ๆ ใส่ตระกร้าเพราะเชื่อว่าตุ๊กตาปั้นเหล่านั้นเป็นเสมือนตัวแทนของคนและสัตว์ในบ้านที่นำไปทิ้ง เพื่อทิ้งเคราะห์หรือความชั่วร้ายที่อยู่ในบ้านให้ไปอยู่ในรูปปั้นเหล่านั้น แล้วนำไปทิ้งเหมือนทิ้งเคราะห์ทั้งความชั่วร้ายไปด้วย

ตุ๊กตาเสียบบาลแต่ละตัวจะถูกปั้นเป็นเครื่องหมายแทนตนเอง ก่อนที่จะนำกระจาดตุ๊กตาเสียบบาลไปทำบุญกลางบ้าน พ่อบ้านแม่บ้านก็จะอธิษฐานใส่กระจาดตุ๊กตาเสียบบาลว่า “ขอเทพดาฟ้าดินทั้งหลายจงลงมาตัดเป่าสิ่งชั่วร้ายที่จะเกิดขึ้นกับคน กับสัตว์เลี้ยงที่อยู่ในบ้านนี้ จงลงไปสิ่ง

สถิตอยู่ในรูปปั้นให้หมด แล้วนำสิ่งดี ๆ มาแทนให้บ้านนี้” เมื่อทิ้งกระจาดตุ๊กตาแล้วจึงห้ามหันหลังกลับไปดู เพราะโบราณถือว่า ถ้าหันหลังกลับไปสิ่งชั่วร้ายในตุ๊กตาจะตามกลับมาที่บ้านอีก การนำกระจาดตุ๊กตาเสีย กบาลไปทิ้งเปรียบเหมือนการนำสิ่งชั่วร้ายที่ติดอยู่ในตุ๊กตาเสียกบาลไปทิ้ง ครอบครัวก็จะอยู่เป็นสุข เพราะ สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายออกจากบ้านไปอยู่กับตุ๊กตาหมดแล้ว คงมีแต่สิ่งดี ๆ เพิ่มขึ้นในบ้าน ซึ่งเป็นกุศลโบาย ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ให้ผลทางจิตใจ คือ ได้ทำบุญ ให้ทาน ได้ขจัดสิ่งชั่วร้ายออกจากบ้าน ได้สิ่งที่ดีงามเข้ามา อยู่ในบ้าน ฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ และเกิดความรัก ความสมัครสมาน สามัคคีในชุมชนทุกหมู่บ้าน

๔.๕) พิธีต่อชะตาหมู่บ้าน หรือลาวครั้งเรียกว่าต่อชะตาบ้านเมือง ส่วนใหญ่จะทำหลังจากมีพิธีทำบุญกลางบ้าน มีความเชื่อว่าเป็นการชะล้างสิ่งชั่วร้ายวิญญาณผีเปรตต่าง ๆ ให้ออกไปจากหมู่บ้าน ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับวิญญาณผีเร่ร่อนที่คอยมารบกวนชาวบ้าน การประกอบพิธีไม่ระบุเวลาที่แน่นอน จะทำเมื่อหมู่บ้านเกิดสิ่งผิดปกติขึ้น เช่น มีผู้เจ็บป่วยหรือเสียชีวิตหลายราย ติดต่อกันในปีนั้น ๆ และจะมีการบอกกล่าวให้ชาวบ้านรับรู้ว่าจะทำการทำพิธีต่อชะตาบ้านเมืองหลังการทำพิธีทำบุญกลางบ้าน เมื่อประกอบพิธีบุญกลางบ้านเสร็จจึงจะประกอบพิธีต่อชะตาบ้านในวันเดียวกัน โดยทำพิธีหลังจากชาวบ้านกลับจากทิ้งกระจาดตุ๊กตาเสียกบาล และร่วมกันรับประทานอาหารแล้ว หรือประมาณ ๑๓.๓๐ น. จึงมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ด้วยการเชิญร่างทรงผีเจ้านายมาประกอบพิธีต่อชะตาบ้านชะตาเมืองให้กับชาวบ้าน โดยเชื่อว่าพิธีดังกล่าวจะช่วยป้องกันภูติผี โจรภัยไข้เจ็บ และเสริมดวงชะตาให้กับหมู่บ้าน

๒.๒.๖ สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่า ในตำบลห้วยด้วนยังคงมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล คือ ๑) พิธีกรรมและประเพณีเกี่ยวกับข้าว ได้แก่ พิธีแสกนา พิธีฮับมานข้าว พิธีทำขวัญข้าว การลากกระดาน และการขว้างข้าวเม่า ๒) ความรู้เกี่ยวกับอาหาร ได้แก่ แกงผำ ขนมจีนน้ำยาลาว และขนมในพิธีกรรมต่าง ๆ และ ๓) ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและการดูแลสุขภาพเบื้องต้น

ภูมิปัญญาบุคคล สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ได้แก่
หมู่ที่ ๑ นายจัน พิมพา (พิธีแสกนา) นายประสิทธิ์ นาคโสมกุล (ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับข้าว เช่น การสีข้าว การผัดข้าว ตำข้าว ร่อนข้าว)

หมู่ที่ ๒ นายหอมหวล บุนี และนายสมยศ ป๋องกงลาด (ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับข้าว) นางสมจิต ยอดทอง (ด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว เช่น แสกนา ฮับมานข้าว) นายโสภา บุญทอง (การนวดแผนไทย) นางวิเชียร กำมา (ด้านอาหาร เช่น แกงเผ่า ขนมจีนน้ำยาลาว) นางวิไลพร อริยวงศ์ (การทำแกงเผ่า)

หมู่ที่ ๔ นางนุช ศรีสนิท (พิธีแสกนา) นางบุญธรรม แสงนน (ทำขวัญข้าว)

หมู่ที่ ๕ นางบัวทอง สามงามยา (ด้านขนมหวาน)

หมู่ที่ ๖ นายบุญเรือง ปาแสนกุล (ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน) นางลำพึง บุตรดี (ด้านขนมหวาน) นางธนพร อินทร์แสง (ด้านอาหารจากเผ่า) นางผ่องศรี พิทยโย (พิธีแสกนา)

หมู่ที่ ๗ นางย่น จาตุรัส (ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน)

ภาพที่ ๔.๔๖ แผนที่แสดงกลุ่มปัญหาบุคคล สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

๑) พิธีกรรมและประเพณีเกี่ยวกับข้าว ได้แก่ พิธีแฮกนา พิธีฮับมานข้าว พิธีทำขวัญข้าว การลากกระดาน และการขว้างข้าวเมา

๑.๑) **พิธีแฮกนา** เป็นการขอให้ท้าวจตุโลกบาลปกป้องรักษาให้มีความอุดมสมบูรณ์ และขอให้แม่โพสพช่วยรักษาข้าวกล้าในนาให้พ้นภัยจากแมลง หอย ปู ที่จะเบียดเบียนและให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ พิธีจะต้องทำก่อนการลงมือไถเตรียมดินปลูกข้าวครั้งแรก โดยชาวนาแต่ละครอบครัวเริ่มไถแฮกนาไม่ตรงกันขึ้นกับผู้อาวุโสในครอบครัว โดยไถจากตำแหน่ง “ตาแฮก” ซึ่งเชื่อว่าเป็นบริเวณที่มีผู้ดูแลรักษาไร่นาหรือผืนนาผีไร่สถิตอยู่

พิธีแฮกนาในช่วงเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม ซึ่งมีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

(๑) ตีข้าวแฮก ไม้ไผ่รวก ตาแสง ไม้ไผ่หวัด รูปจำลองปลา แทนท้าวทั้งสี่ สร้อยล่อจำนวน ๕ อัน สำหรับใส่เครื่องพลีกรรมที่จะนำไปถวายแม่โพสพ กรวยดอกไม้ ธูปเทียน จำนวน ๕ อัน คwicklungหรือกระทงใส่เครื่องพลีกรรมสังเวแม่พระธรณี

(๒) พ่อนาหรือเจ้าของนา พร้อมด้วยภรรยาและบุตร เอาเครื่องพลีกรรมที่เตรียมไว้วางบนแทนท้าวทั้งสี่ส่วนหนึ่งวางบนสร้อยล่อสำหรับแม่โพสพและแม่พระธรณี

(๓) พ่อนาจุดธูปเทียน และปู่อาจารย์ประจำหมู่บ้านจะมาทำพิธี โดยกล่าวคำสังเวท้าวทั้งสี่ก่อน แล้วกล่าวคำสังเวแม่โพสพ

๑.๒) **พิธีฮับมานข้าว** คำว่า “มาน” คือ ข้าวที่องแกล่ใกล้จะฟูออกเป็นรวงเต็มที่แล้ว ประเพณีนี้ชาวลาวครั้งถือว่าเป็นพิธีสำคัญที่ต้องรับมานข้าว เพื่อให้ต้นข้าวแตกออกมาเป็นรวงที่ใหญ่แข็งแรง ไม่มีเมล็ดลีบ คือ ให้รวงข้าวมีเมล็ดสมบูรณ์ที่สุด ความเชื่อนี้แม่บ้านจะเป็นคนไปรับมานข้าวที่นา โดยเตรียมอุปกรณ์ ได้แก่ ชะลอมขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ นิ้ว สูงประมาณ ๔ นิ้ว ๔ ชะลอม เอากิ่งไผ่ขนาดเท่าหัวแม่มือ มีกิ่งยื่นออกไป ๔ กิ่ง เอาชะลอมผูกที่ ๔ กิ่ง กิ่งละ ๑ ชะลอม เอาผ้าสีสวย ๆ หลาย ๆ สีผูกให้เป็นริ้ว ลมพัดมาจะปลิวสยายพลิ้วลม ในชะลอมจะมีอาหารคาวหวาน เช่น แกง ผัดข้าวสุก ขนมต้มดำต้มแดง บัวลอย ผลไม้หลายชนิดใส่ในชะลอมพร้อมทั้งน้ำ ๑ ขวด พร้อมมวนยาสูบด้วย ใบตอง ๑๐ มวน ไม้ขีด ๑ กล่อง จีบหมากจิบพลู

ภาพที่ ๔.๔๗ ชะลอมและกิ่งไผ่สำหรับฮับมานข้าว

เช้าที่กำหนดวันไปรับมาข้าว แม่บ้านจะแต่งตัวสวยใส่เสื้อคอเลย ผ้าขึ้นตีนจก ขลิบแดง ผ้าสไบสีขาว หาบอุปกรณ์ดังกล่าวออกจากบ้านประมาณ ๐๗.๐๐-๐๘.๐๐ น. ไปถึงที่นาหมู่บ้าน ที่มีต้นข้าวกำลังจะผลิรวงอยู่ เอาไม้ไผ่ที่เตรียมไว้แล้วปักลงริมคันนา แม่บ้านจะยกมือไหว้ แล้วมือเคาะ พื้นดินสามครั้ง พร้อมกับกล่าวว่า

“แม่โพสพ แม่โพศรี แม่พระธรณีทั้งสิบสอง มื้อนี้มือสันทวันดี เป็นศรีแก่วัน เป็นวันสำคัญของข้า เป็นมหาโชคลาภ ข้าพเจ้าผู้เป็นเจ้าของปลูกข้าวในนาจนเติบโตมาใหญ่ออกผลให้เซยชม เป็นน้ำนมน้ำข้าว ข้าพเจ้าได้นำอาหารคาวหวานอันชา มีกุ่มพล่า ปลาฆ่า แกงผำ แกงบอน ต้มยำอ่อนใบไม้ พริก ใส่ของปรุงร้ง แกงเลียงมาเคียงเสนอ พร้อมทั้งอาหารหวาน ถั่วเขียวต้มน้ำตาล ขนมหวานเผือกร้อน ขนมมนเณยมาเคียงเสวย พร้อมหมากพลูยาสูบ แต่ท่านทั้งหลายที่ได้ดูแลรักษาข้าวกล้าสมบูรณ์เป็นคุณแก่ ข้าพเจ้า ขออำนาจผลหนี้ที่นำมาเช่นไหว้ ขอให้ต้นข้าว กก ด้วย ปลายพวงออกรวงยิ่งใหญ่อุดมสมบูรณ์ ต้นข้าวที่มานอนนี้ให้ได้เป็นศรีศักดิ์ออกรวงพุ่มพักเป็นฝักเป็นพวงออกรวงสมบูรณ์ เก็บเกี่ยวรวงข้าวเต็ม เหย้าเต็มยุ้ง เกิดเป็นอานิสงส์กุศล เป็นมิ่งมลคนทำบุญทำทานเจือลูกหลาน ญาติพี่น้อง เพื่อนพ้องหมู่เฮา อันเป็นเมตตาพุ่มพกรักษาข้าวกล้าให้ผลดีจึงมีสุขชี อยู่ดีทั่วกันเทอญ”

จากนั้นจะเหยียบดินจากบริเวณคันนาขึ้นมา ๑ กำมือใส่พกผ้าที่เอาเดินกลับบ้าน ขณะเดินกลับบ้านมีข้อห้าม คือ ประการแรก ไม่เหยียวลหลัง (ถ้าเหยียวลหลัง แม่ธรณีโพสพจะกลับคืนไปที่นาหมดไม่ตามมาที่บ้าน) ประการที่สอง ไม่พูดกับใคร (ถ้าทักหรือพูดกับใคร แม่ธรณีโพสพจะกลับคืนไปที่นาหมดไม่ตามมาที่บ้าน) และ ประการที่สาม ห้ามให้รับของแก่ผู้ใดทั้งสิ้นขณะเดินกลับบ้าน (ถ้ารับของขณะเดินกลับบ้าน แม่ธรณีโพสพจะกลับคืนไปที่นาหมดไม่ตามมาที่บ้าน)

เมื่อถึงบ้าน ก้าวขึ้นพันหัวบันไดบ้านเป็นอันเสร็จพิธี ประกอบภารกิจได้เช่นเดิม เอาดินที่ใส่พกมาไปวางไว้ข้างเตาหุงข้าว เป็นเคล็ดลับที่ข้าวจะได้เต็มหม้อตลอดไป พิธีรับมาข้าวเป็นวิธี หนึ่งที่ทำเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจของชาวนาที่ต้นข้าวจะออกรวงให้เก็บเกี่ยว แล้วพ่อแม่ ลูกหลาน ปู่ย่า ตายาย ก็จะได้มีข้าวกินอิ่มหมีพีมัน เก็บข้าวไว้เต็มยุ้งอุดมสมบูรณ์มีความสุขกันทั่วหน้า นับว่าเป็นพิธีที่ดีที่ จะต้องบันทึกไว้

๑.๓) พิธีทำขวัญข้าว ตามความเชื่อที่ว่า ข้าวมีแม่โพสพประจำอยู่ จึงมีการ ทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพในเดือน ๑๑ โดยหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ทำพิธี เครื่องประกอบพิธีทำ ขวัญข้าวได้แก่ ตาเหลว^๔ ธงสามสี ผ้าถุง ผ้าเปียง หวี กระจก แป้ง น้ำมันหอม ข้าวปลา กล้วย อ้อย ถั่ว งา และผลไม้รสเปรี้ยว โดยจะนำธงสามสีและตาเหลวไปปักไว้ที่หัวคันนาของแปลงที่ปลูกข้าว โดยจะมีการร้อง เพลงทำขวัญข้าว เพื่อบอกแม่โพสพขอให้ข้าวเจริญงอกงาม ออกรวงใหญ่รวงงาม

^๔ ตาเหลว เป็นเครื่องหมายทำด้วยเส้นตอกไม้ไผ่หรือหวายเส้น หักขัดกันเป็นมุม ตั้งแต่สามมุมขึ้นไป

เพลงทำขวัญข้าว “เฮ้ย เฮ้ย มาชิมาน้องพี่ เรามาร่ำร้องน้องพี่รีนเริงฤดี ได้ดาว
 ร้องรำเราทำขวัญข้าว ร้องรำเราทำขวัญข้าว ขอพรไหว้พระวอนให้รวงเหลืองข้าว พุ่มทอง ข้าวเย็นสยิวพริ้ว
 ลมคู่ รวงยาวระย้าย้อยอยู่ งามहरुคูเหลืองล่ายอง แสงเดือนดาวส่อง นวลน้องผ่องผืน ขวัญเอ๋ยขวัญมา มา
 พบขวัญฟ้า ขวัญจันทราเจอแต่สวรรค์ เจอสาวแล้วลั่น รำพันเหมือนฟักเกล็ดทอง แม่คุณทูลหัว ทูลเกล้า
 คินนี้มีจันทร์เสี้ยวเปล้า ใครเคล้าลิ้มเร้าใจพอง เขาเมื่นเพ็ญส่อง งามผ่องเพ็ญศรี น้ำเอียนน้ำคำ คำเพื่อคำขวัญ
 งามจับขวัญ คราวเอ๋ยคราวนี้ ตัวเนื่อน้องนี้ ตาดีหรือมีแลมา เฮ้ย เฮ้ยมาชิมาน้องพี่ เรามาร่ำร้องน้องพี่ รีน
 เริงฤดีได้ดาว ร้องรำทำขวัญข้าว ร้องรำเราทำขวัญข้าวขอพรไหว้พระวอนพระเจ้า ให้รวงเหลืองข้าว พุ่มทองดวง
 ฤทัยเลี่ยมทอง พี่ปองหมองคอย ผ่าวสวยเพริดพราว แม่เงาเฝ้ายวนทุกท่า อ้อยอย่าแบกยอ มล่อ ปอเลาะ
 เตี่ยวเถอะนะ จะได้ปลาร้ากลับไปหลน ให้เจ้าแดง ปราศร้ายไร้เรื่องจริง ห้ามอิงนิยาย บ้าน้องอย่ามาคิดเรือ
 เคาเขินแห้ง น้องยั่วให้เคื่องตามเรื่องลมแล้ง น้องมันขลัง พี่ชิมันแข็ง ข้าวไทยถึงแกร่งกว่าทอง” คุณยาย
 บุญธรรม แสงนน (อายุ ๗๔ ปี)

ภาพที่ ๔.๔๘ พิธีทำขวัญข้าว

๑.๔) การลากกระดาน เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวจากนาจะนำข้าวขึ้นบ้าน เพื่อ
 เตรียมมัดเก็บไว้ในยุ้งฉางต่อไป ในการเก็บเกี่ยวข้าวสู่ลานบ้าน เจ้าของบ้านจะเตรียมทำลานข้าวในบริเวณ
 บ้านโดยลากหญ้า ปรับพื้นที่เท่าที่มีให้พอนวดข้าวได้ โดยเอาขี้วัวขี้ควายที่ยังเปียก ๆ อยู่ ใส่ตะกร้าเอาฟาง
 รองแล้วเอาน้ำใส่และเหยียบ เพื่อให้หน้าขี้วัวขี้ควายไหลออกมา จากนั้นจะนำไม้กวาด กวาดให้ทั่วลานนวด
 ข้าว ตากไว้จนแห้งแล้วจึงเอาข้าวจากนาสู่ลานข้าว

การกองข้าวที่เก็บเกี่ยวจากนามากองไว้ที่ลานบ้าน จะวางเป็นกองโดยหันหัว
 เข้าชนกัน เอาปลายที่มีเมล็ดข้าวออกข้างนอก เรียงเป็นวงกลมและทับสูงขึ้นไปเป็นวง นอกจากนี้ชาวบ้าน
 จะใช้โคลนกำข้าวเป็นฟาง ปลายกำข้าวที่เป็นเมล็ดข้าวจะหันออกรับแดดฝน ส่วนโคลนกำจะซุกอยู่ภายใน
 เพราะเมล็ดข้าวมีเกลือบหุ้มหันออกตากแดดให้เมล็ดข้าวแห้ง หันออกตากฝน ฝนไม่เปียกเมล็ดข้าว
 เพราะมีเปลือกข้าวเป็นเกลือบเคลือบอยู่ เมล็ดข้าวจะไม่เปียกขึ้นเกิดความเสียหาย

เมื่อฤดูฝนผ่านไป ชาวนาก็จะทำการนวดข้าว (ลงแขก) รื้อกองข้าวลงเอามาวาง
 เรียงเป็นวงกลมในลานนวด หันหัวกำลงดิน ทางกำที่มีเมล็ดข้าวตั้งขึ้นข้างบน ๑ รอบ เอาเคียวตัดปลอก
 รัตมัดข้าวออกจนเป็นวงกลมใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๖-๑๐ เมตรแล้วใช้วัวหรือควายผูกบนวงกลมที่

นวดบนกองข้าวเหยียบย่ำ (ประมาณ ๕ - ๑๐ ตัว) พอเมล็ดข้าวด้านบนหลุดจากฟางข้าว ฟางข้าวก็จะฟูขึ้น จึงมีการพานออก คำว่า “พาน” คือ เอาคันฉวย มาเขี่ยฟางที่ลอยตัวไม่มีเมล็ดข้าวติดออกข้างนอกลานนวดข้าว คำว่า “คันฉวย” คือ ไม้ไผ่ยาวประมาณ ๑๕๐ เมตร ใหญ่ขนาดด้ามมีด ปลายคันฉวยมีขอยื่นออกมา ๑ อัน ขนาดยาว ๕ - ๗ นิ้ว ใหญ่ขนาดนิ้วก้อย (สำหรับเกาะฟาง) ขอยจะเป็นไม้ไผ่ในตัวหรือเอาเหล็กเส้นทำก็ได้

การพานฟาง คือ การเอาฟางลอยตัวจากการพาดข้าวออก เป็นฟางที่ไม่มีเมล็ดข้าวแล้วออกจากลานนวด เป็นเรื่องใหญ่เพราะแต่ละรอบฟางลอยตัวมีมาก พอมันเป็นก้อนก็จะใหญ่ขึ้น คนสองคนดันไม้ไผ่ ต้องมี ๔-๕ คนช่วยกันคันฉวยคันฟางพร้อม ๆ กัน จึงต้องมีจังหวะโดยการร้องว่า เอ้า เฮ เอ้า เฮ หรือ โห่ หิ้ว พร้อม ๆ กัน ฟางก็จะหมุนออกไป เสียงที่ร้องก็จะดังไปเกือบทั่ว บริเวณหมู่บ้านในยามค่ำคืน เป็นประเพณีนวดข้าวที่สร้างความสามัคคี เอื้ออาทรต่อกัน คืบหนึ่ง ๆ จะหมุนเวียนกันไปช่วยบ้านที่นวดข้าว ซึ่งจะทำให้การพานข้าวตลอดจนฟางข้าวไม่มีเมล็ดหมดลาน แต่ถ้าเมล็ดข้าวไม่ยอมหลุดจากฟาง ฟางไม่ลอยก็จะมีผลกระทบฟาง คือเอาคันฉวยด้านมีขอยมากระทบฟางข้าวที่จมติดกันแน่นออกมาให้ฟูๆ แล้วก็เอาวัวนวดต่อจนเสร็จ

เด็ก ๆ ในหมู่บ้านจะรู้ว่าบ้านไหนนวดข้าวเสร็จในคืนนี้ต้องเก็บข้าวที่แผ่กระจายอยู่ลานนวดข้าว ซึ่งต้องรวมข้าวให้มากองรวมกันที่ลานกอง เด็กๆจะพากันวิ่งเล่นกันบนกองฟางที่มีตะเกียงเจ้าพายุส่องไสวทั่วบริเวณบ้าน (สมัยนั้นไม่มีไฟฟ้า) เจ้าของเห็นก็จะเตรียมขนมไว้เลี้ยงเด็กที่จะมาลากกระดานให้อิ่มทุกคน วันนั้นจะมีการนำแผ่นกระดานกว้าง ๖-๘ นิ้ว ยาวประมาณ ๒ เมตร เอาเชือกเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณใหญ่ขนาดเท้าหัวโป้งมือ ยาวประมาณ ๖-๘ เมตร ๒ เส้น ผูกหัว-ท้ายไม้กระดานให้เด็กจับปลายเชือก ผู้ใหญ่ ๒ คนคุมหัวไม้ผูกเชือก เด็กหลาย ๆ คนก็ลากดึงไม้กระดานจะกวาดข้าวที่กระจายอยู่ในลานนวดรวมกันเป็นกองใหญ่ ๆ การลากกระดานก็ต้องมีจังหวะ ให้ความพร้อมเพรียงกัน เช่น เอ้า เฮ ความสนุกสนานก็จะเกิด ไม่รู้จักเหนื่อย

๑.๕) การขว้างข้าวเม่า แม้ว่าชาวลาวครึ่งส่วนใหญ่จะนิยมรับประทานข้าวเจ้า แต่จะมีการกินพื้นที่นาส่วนหนึ่งสำหรับปลูกข้าวเหนียว เพื่อเก็บไว้สำหรับทำขนมที่จำเป็นในการประกอบพิธีกรรมหรือในงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ข้าวต้มมัด ข้าวแป (ข้าวเหนียวแดง คนลาวเรียกข้าวแป) ข้าวเหนียวหนึ่ง ขนมอื่น ๆ ที่ใช้ข้าวเหนียวปรุง รวมทั้งใช้ทำข้าวเม่า การตำข้าวเม่านี้ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่หนุ่มสาวจะได้มาพบปะพูดคุยกันโดยยังคงอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ เนื่องจากในการตำข้าวเม่า ผู้หญิงจะชวนเพื่อน ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงมาช่วยกันทำ เมื่อชายหนุ่มในละแวกนั้นรู้ซึ่งอาจเป็นแฟนหรือกำลังหมายปองสาว ๆ กลุ่มนั้นอยู่จะพากันมาช่วย ตำกันไป พูดคุยหยอกล้อเกี้ยวพาราสีกันไปตามประสาหนุ่มสาว โดยจะมีพ่อแม่และผู้ใหญ่ในบ้านนั่งดูหรือนั่งฟัง

ชาวนาเมื่อลงแขกเกี่ยวข้าวพอเลิกตอนเย็น บ้านที่มีลูกสาวจะขอข้าวเหนียวในนาที่ปลูกไว้ โดยจะเกี่ยวมา ๒ - ๕ กำ (คำว่า กำ คือ เกี่ยวข้าวแล้วให้ได้กำมือใหญ่ ๆ แล้วมัดเป็นมัด) แล้ว

นำกลับมาบ้าน เพื่อตำข้าวเม่ากินเป็นอาหารหวานร่วมกันในครอบครัวหรือแบ่งปันญาติเพื่อนบ้านในคันทันนั้น หากไม่ทันจะตำในคันทันไป ข้าวเม่า คือ ข้าวเหนียวที่ยังไม่แ่กเต็มที่ วิธีทำก่อนตำข้าวเม่า จะนำข้าวที่เกี่ยวข้องมาใส่กระดังแล้วยี คือว่า “ยี” คือเอาตีนบดขยี้ข้าวให้หลุดจากรวงข้าวเป็นเมล็ดลงในกระดัง แล้วเอาไปแช่น้ำ เมล็ดข้าวที่ลืบกี้จะลอยขึ้นก็ช้อนออกเหลือแต่เพียงเมล็ด

ในอดีตหนุ่มสาวจะรับรู้ที่บ้านไหนตำข้าวเม่าจากการไปรวมตัวที่แหล่งน้ำสาธารณะ เนื่องจากสมัยที่ยังไม่มีน้ำประปา ทุกหมู่บ้านจะมีการขุดสระน้ำ ๑ - ๒ สระ เพื่อบริโภคและอุปโภค ตกเย็นหนุ่มสาว คนเฒ่าคนแก่เด็กที่พอหาบน้ำไหว จะนำกระป๋อง ถังน้ำ ไปตักน้ำในสระและหาบไปใส่ไว้ในตุ่มที่บ้าน บริเวณสระน้ำนั้นจึงเป็นที่รวมตัวของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ผู้คนจะพูดคุยกัน สาว ๆ ที่ยี้ข้าวก็จะชวนเพื่อน ๆ ๓ - ๕ คน ที่อยู่บ้านใกล้กันไปร่วมตำข้าวเม่า ข้าวนี้จะมีรูปร่างเหมือนข้าวเหนียวในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงว่าคันทันมีบ้านใครตำข้าวเม่าบ้าง (๑ หมู่บ้านอาจมีตำข้าวเม่า ๒ - ๕ จุด) บรรดาชายหนุ่มจะมีการรวมตัวกัน ๒ - ๕ คนไปหามะพร้าวที่พื้นที่ที่มีเนื้อหนานุ่มขนาดกินกรูบ ๆ จะนำมาจากที่บ้านหรือหาจากที่อื่นมารวมกัน นำมาแยกออกเป็นกลุ่มละ ๓ - ๕ ลูก ถ้าได้ ๑๐ ลูกก็จะแยกเป็น ๒ กลุ่มเตรียมไว้ก่อนมีดคำ

ขั้นตอนการตำข้าวเม่า ฝ่ายสาว ๆ ที่รวมตัวกันตำข้าวเม่าจะกินข้าวตั้งแต่หัวค่ำ พอ ๑ ทุ่มก็มารวมตัวกันที่บ้าน เตรียมข้าวเม่าแช่น้ำไว้แล้ว เอาข้าวออกจากน้ำใส่ตะแกรงถี่ให้น้ำสะเด็ด ก่อไฟฟืนข้าง ๆ ลานบ้าน เตรียมกระทะคั่ว เตรียมกระดังกระมัง ถาด กระบุง จากนั้นกลุ่มที่ ๑ จะนำข้าวใส่กระทะที่มีไฟฟืนติดอยู่ เอาไม้คนข้าวให้เคลื่อนไปเคลื่อนมา พอได้ที่จะยกมาที่ครกเพื่อตำพอแบนได้ที่ จะตักออกมาใส่กระดัง เพื่อนำไปฝัด เอาแกลบออกเก็บกากข้าว (กากข้าว คือ เมล็ดข้าวที่ตำแล้วเปลือกไม่แตก) ทำหมนเวียนกันไป

หนุ่ม ๆ จะพากันเอามะพร้าว ๒ - ๕ ลูก ผูกติดกับผ้าขาวม้า แอบมาหน้าบ้าน แล้วขว้างมะพร้าวไปที่สาว ๆ ตำข้าวเม่าแล้ววิ่งหนี สาว ๆ ก็วิ่งหนี (จับไม่ได้) แต่เอามะพร้าวผ้าขาวม้ามาเก็บไว้ พวกหนุ่ม ๆ ก็จะไปเที่ยวที่กลุ่มตำข้าวเม่าอีกกลุ่มหนึ่ง แต่ไม่ขว้าง แต่ไปช่วยเขาตำข้าวเม่า คอยกันสนุกสนาน (คันทันหนึ่งอาจจะมีหนุ่ม ๆ หลายกลุ่มขว้างข้าวเม่า แต่จะไม่ซ้ากันกับที่เขาขว้างแล้ว) เสร็จก็คลุกข้าวเม่ากินกัน หนุ่มที่ขว้างข้าวเม่าไว้ที่บ้านสาว ๆ ก็พากันแอบมา

อาจารย์บุญเรือง ปาแสนกุล เล่าว่า เหตุที่ขว้างข้าวเม่าโดยใช้ผ้าขาวม้าผูกมาด้วยเพื่อให้สาว ๆ ตำข้าวเม่าเสร็จแล้วเอาข้าวเม่าห่อผ้าขาวม้ามาผูกไว้ให้คนขว้างที่เสาประตูรั้ว แล้วสาว ๆ ก็แอบช่มอยู่ ๒ - ๓ คน พวกหนุ่ม ๆ จะย่อมาจะเอาผ้าขาวม้าห่อข้าวเม่า และอาจถูกสาว ๆ ที่ช่มอยู่จับกุมได้ ๒ - ๓ คน (รู้ ๆ กันอยู่) พอหนุ่ม ๆ เป็นจำเลยสาว ๆ แล้ว ก็จะถูกจับมาที่ลานบ้านตำข้าวเม่า สาว ๆ ก็แกล้งให้ถอดเสื้อนอกออก เอาน้ำในตุ่มมารดที่ละชั้น (ตำข้าวเม่าราว ๆ เดือนพฤศจิกายน กำลังอยู่ในฤดูหนาว) หนุ่ม ๆ ก็จะหนาว (แบบมีความสุข) เสร็จก็อาบน้ำให้ (เอาผ้าขาวม้ามาผลัด) แต่งตัวให้ใหม่ เอาข้าวคลุกกะปิอ่อนอย่างมีความสุข หนุ่ม ๆ ก็จะขอรับรองว่าพอ ขอให้ปล่อย เมื่อปล่อยแล้วก็มารวมกินข้าวเม่าผสมมะพร้าวกับน้ำตาลอร่อย ๆ แล้วก็ห่อผ้าขาวม้าห่อเต็มฝากกลับบ้านให้ด้วย

๒) ความรู้เกี่ยวกับอาหาร ได้แก่ แกงผำ ขนมจีน และขนมในพิธีกรรมต่าง ๆ

อาหารของชาวลาวครั้งห้วยด้วนส่วนใหญ่จะเป็นพืชผัก น้ำพริก และแกง สำหรับรับประทานกับข้าวเจ้าที่เป็นอาหารหลัก มีบ้างที่ทานปลาน้ำจืด ที่จับได้ตามท้องนา หนอง คลอง บึงต่างๆ หากมีงานประเพณี เช่น เลี้ยงผี แต่งงาน บวชนาค จะมีการล้มนมหรือวัวเพื่อเป็นเครื่องเซ่นหรืออาหารในการเลี้ยงญาติและแขกที่มาร่วมงาน โดยอาหารซึ่งเป็นที่นิยมจะเป็นแกงผำและขนมจีน สำหรับการทำขนม ส่วนใหญ่เป็นขนมหวานสำหรับงานเทศกาลพิธีกรรมต่างๆ เช่น ข้าวเหนียวแดง กระจยาสารท

๒.๑) แกงผำ

ผำ หรือไขผำ เป็นพืชน้ำชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นเม็ดกลม ๆ เล็ก ๆ สีเขียวลอยอยู่บนผิวน้ำรวมกันเป็นแพคล้ายตะไคร่น้ำ เกิดในแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่เป็นน้ำใส นิ่ง เช่น หนองน้ำ บึง ผำเป็นพืชที่ขยายพันธุ์ตามธรรมชาติและเพิ่มปริมาณเอง โดยในช่วงฤดูฝนจะขยายพันธุ์ได้มาก เมื่อจะใช้ชาวบ้านจะลงไปบ่อเพื่อช้อนขึ้นมาปรุงเป็นอาหาร ผำมีความสำคัญที่จะนำมาทำเป็นอาหารสำหรับงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ ของชาวลาวครั้ง ซึ่งในตำบลห้วยด้วนมีบ่อผำที่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจ

ภาพที่ ๔.๔๙ บ่อผำ และอุปกรณ์ช้อนผำ

แกงผำเป็นอาหารท้องถิ่นที่จะถูกนำมาเลี้ยงต้อนรับในงานเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ผำ หมู หรือปลาย่าง หรือไก่ กะทิ (หรือใส่น้ำใบย่านาง) พริกแกง ใบกะเพรา เกลือ น้ำตาล น้ำปลา

วิธีทำมีขั้นตอนดังนี้

- (๑) นำกะทิตั้งไฟละลายพริกแกงรอให้เดือดจนกะทิแตกมัน
- (๒) ใส่หมูสับลงไป จากนั้นปรุงรสด้วย เกลือ น้ำตาล น้ำปลา
- (๓) รอจนน้ำเดือดใส่ผำ
- (๔) และรอให้เดือดอีกรอบจากนั้นใส่ใบกะเพรา นำไปรับประทาน

ภาพที่ ๔.๕๐ แกงผำใส่กะทิ

๒.๒) ขนมหุ้นน้ำยาลาว ชาวลาวครั้งห้วยด้วนนิยมนำขนมหุ้นเป็นอาหารถวายพระในงานบุญ และเลี้ยงผู้มาร่วมงานมงคลหรืองานประเพณีประจำหมู่บ้าน เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ โดยในอดีตบ้านเจ้าภาพจะนิยมเอ่ยชวนญาติ ๆ เพื่อน ๆ ที่อยู่บ้านใกล้กันไปร่วมกันตำข้าวและนวดแป้งสำหรับทำขนมหุ้น ซึ่งบรรยากาศของการตำข้าวและเตรียมแป้งจะครึกครื้น เพราะคนที่มาร่วมจะชวนกันคุยไปด้วย และเป็นโอกาสให้หนุ่ม ๆ ที่สนใจสาว ๆ ที่มาร่วมงานได้ปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน โดยอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ในชุมชน

น้ำยาขนมหุ้นที่ชาวลาวครั้งห้วยด้วนนิยมทำกินกันมากกว่าน้ำยาแบบอื่น ๆ คือน้ำยาลาว ซึ่งแตกต่างจากน้ำยากะทิตรงที่น้ำยาลาวจะใส่ปลาร้า ส่วนประกอบสำคัญ ได้แก่ ปลาช่อน กะทิสด เกลือ ปลาร้า และเครื่องแกง (พริกแดงเม็ดใหญ่ หอมแดง กระเทียม ตะไคร้ ข่า กระชาย)

ภาพที่ ๔.๕๑ ขนมหุ้นน้ำยาลาว

นอกจากแกงผำและน้ำยาลาวข้างต้น ชาวลาวครั้งห้วยด้วนยังมีการทำอาหารอื่น ๆ เพื่อนำไปถวายพระและเลี้ยงผู้มาร่วมงานในเทศกาลงานบุญ งานประเพณีต่าง ๆ เช่น แกงเปรอะ แกงป่าหอยจู้บ แกงเลี้ยง และน้ำพริกปลาร้า

๒.๓) การทำขนมเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่างๆ

ข้าวต้มลาว ทำจากข้าวเหนียว หัวกะทิ ถั่วดำหรือถั่วขาว ลักษณะและการท้อเหมือนกับข้าวต้มมัด ต่างที่ไม่ใส่กล้วยจะมีเฉพาะข้าวเหนียว มัดรวบเป็นคู่เมื่อแกะออกใช้ข้าวสุกปากหม้อคลุกน้ำตาลโรยบนข้าวต้มเป็นเครื่องเช่นสำคัญในการไหว้ผีเทวดา ในแต่ละหิ้งใช้จำนวนข้าวต้มในการประกอบพิธีกรรมที่ต่างกัน

บัวลอย ทำจากแป้งข้าวเหนียว หัวกะทิ น้ำตาลโตนด เกลือป่น น้ำดอกมะลิ โดยนำแป้งข้าวเหนียววัดกับน้ำดอกมะลิ ให้แป้งนุ่มและเข้ากันดี จึงปั้นแป้งเป็นเม็ดกลมเล็กๆ จนหมดแป้ง นำแป้งที่ปั้น ต้มในน้ำเดือด พอแป้งลอยให้ช้อนขึ้นแช่น้ำเย็น น้ำกะทิผสมกับน้ำตาล เกลือ ให้หวานเค็มนิดหน่อย ตั้งไฟให้เดือด ใส่แป้งลงไป เติมหัวกะทิลงไป

ขนมตาว่าตาคาว มีตัวแป้ง ใส้ขนม และมะพร้าวคอกขนม ตัวแป้งทำจากแป้งข้าวเหนียว ใส้ขนมทำจากมะพร้าวทึนทึกขูด น้ำตาลปีบ น้ำเปล่า วิธีการทำ ใส้ขนมทำโดยละลายน้ำตาลปีบในกระทะ จากนั้นใส่มะพร้าวลงไปกวนจนแห้งปั้นเป็นก้อนกลม ๆ ไว้ นวดแป้งกับน้ำอุ่นจนเข้ากันดี เนื้อแป้งจะมีลักษณะนิ่ม ปั้นเป็นก้อนๆไว้เช่นกัน นำแป้งที่ปั้นไว้แล้วมากดให้แบน ใส่ใส้มะพร้าวลงไปตรงกลางแล้วห่อ จากนั้นจึงต้มน้ำในหม้อรอนเดือด ใส่แป้งที่ห่อใส่ไว้แล้วลงไปต้มจนสุก นำแป้งที่ต้มจนสุกไปคลุกกับมะพร้าวคอกที่เราผสมกับเกลือไว้

ข้าวปาด นิยมทำในช่วงที่มีงานบุญต่าง ๆ โดยข้าวปาดมีลักษณะคล้ายขนมเปียกปูน แต่เหนียวมาก มีสีเทาอมเขียว ทำจากแป้งข้าวเจ้า น้ำตาลทราย น้ำปูนใส แป้งข้าวเจ้าได้มาจากการเอาปลายข้าว เจ้าแช่น้ำ พอนิ่มนำมาไม่ให้ละเอียดเสร็จแล้วใส่ถุงผ้าดิบมัดปากถุงให้แน่น ใช้หินส่วนบนของไม้ทาบไว้ให้น้ำแป้งไหลออกจนเหลือ แต่เนื้อแป้ง เมื่อแห้งดีจึงนำมาขนาดกับน้ำที่ผสมด้วยน้ำตาล จึงนำไปกวนเพื่อให้แป้งสุก ลักษณะของแป้งที่สุก คือ แป้งใสและชั้น ถ้าจะให้ขนมสีสวยและหอมนิยมใส่น้ำใบเตย ที่เรียกว่าข้าวปาด เพราะกวนจนแป้งสุกแต่ยังเหลว ๆ จนสามารถตักปาดใส่ถาดได้ เมื่อขนมเย็นแล้ว ตัดเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เวลากินขูดมะพร้าวเป็นเส้น ๆ ผสมกับเกลือเล็กน้อยโรยหน้า

ขนมจ็อก (ขนมนมสาว) นิยมใช้ในงานเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ส่วนผสมสำคัญได้แก่ แป้งข้าวเหนียว แป้งข้าวเจ้า แป้งข้าวเก่า มะพร้าวขูด น้ำตาลมะพร้าว น้ำตาลทราย ฟักทอง ถั่วลิสงคั่ว งาคั่ว หอมแดงเจียว เกลือ และใบตองตัดมุม วิธีการทำ ใส้ขนม เริ่มจากตั้งหม้อแล้วเอามะพร้าวคั่ว เคี้ยวให้หอมและมีสีเหลือง อย่าใช้ไฟแรงให้ใช้ไฟอ่อน ใส่น้ำตาลมะพร้าวและน้ำตาลทรายนลงไป เคี้ยวให้เข้ากัน เติมเกลือลงไปเพื่อตัดความหวานของน้ำตาล เคี้ยวไปเรื่อย ๆ จนใส้ขนมเริ่มแห้ง นำงาคั่วและถั่วลิสงคั่วใส่ลงไปและเติมหอมแดงเจียวลงไป คนให้เข้ากันแล้วยกลง พักไว้ ส่วนผสมของแป้งนำฟักทองไปนึ่งให้สุกและนำมาบดให้ละเอียด ผสมแป้งข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวเก่า (ถ้าไม่ใส่ข้าวเก่าก็ใช้เนื้อฟักทองหรือสีจากธรรมชาติเช่นดอกอัญชันได้) เติมน้ำผสมแป้งจนเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน พักไว้ วิธีห่อขนม ปั้นแป้งเป็นลูกกลม ๆ ประมาณเส้นผ่านศูนย์กลาง ๒ - ๓ เซนติเมตร แล้วใช้มือกดให้แบนเพื่อให้มีเนื้อที่ใส่ใส้ขนม นำใส้ขนมตักวางบนลงแป้งแล้วจับขอบแป้งเข้าหากันทำเป็นลูกกลม ๆ เหมือนเดิมแล้วเอาลงคลุกกับน้ำมันพืชที่

ใส่ไว้ในถาด คลุกให้ทั่ว จากนั้นจึงขดใบตองที่เตรียมไว้ให้เป็นรูปกรวยแล้วนำขนมที่ใส่ไส้และปั้นแล้วลง แล้วห่อโดยพับใบตองเข้าหากัน เหลือส่วนปลายแหลมไว้เพื่อสอดส่วนที่เหลือเข้าไปในส่วนที่พับ และ จัดเรียงขนมที่ห่อแล้วใส่ลังถึงนึ่งประมาณ ๒๐ - ๓๐ นาที

๓) ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร และการดูแลสุขภาพเบื้องต้น

การดูแลสุขภาพเบื้องต้นของชาวบ้านในตำบลห้วยด้วนนอกจากจะเป็นการรักษาทางใจโดยการบูชาขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนนับถือ การรดน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์ยามเจ็บป่วย ผื่น ร้าย การดูโชคชะตาเพื่อทำนายอนาคตและหาฤกษ์ยาม งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ในตำบลห้วยด้วนยังคงมีชาวบ้านที่มีความรู้และนิยมนวดแผนไทยและรักษาด้วยสมุนไพรรักษาโรค นอกจากการทานพืชผักสมุนไพรทั่วไปกับอาหารต่าง ๆ จะมีการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยการนำสมุนไพรหลากชนิดไปต้มเป็นยาหม้อ เช่น ยาต้มบำรุงเลือด แก้ไข้ที่ประคุด ยาหม้อแก้โรคเบาหวาน และภายหลังพัฒนามาเป็นลูกประคบใช้นวดแก้ปวดเมื่อย

ดั่งที่ นางยง จาตุรัส อายุ ๗๑ ปี เล่าว่า ตนเป็นหมอนวดตั้งแต่อายุ ๓๐ ปี นับถือพ่อปู่แก่ ก่อนที่จะทำการนวดทุกครั้งจะต้องไหว้ครูก่อน ถ้าไม่ไหว้ครูก็จะทำให้เราไม่สบาย มีค่าครู ๙ บาท หรือ ๒๐ บาท ความรู้ด้านสมุนไพรของป้ายง มาจากการเห็นพ่อแม่ของตนทำตั้งแต่เด็ก และขอให้พ่อกับแม่สอนให้ ต่อมาป้ายงได้นำตำรายาสมุนไพรต่าง ๆ มาผสมผสานทำเป็นลูกประคบในการนวดแก้ปวดเมื่อย นวดรักษาโรค และการนวดหลังคลอด โดยให้ผู้ที่คลอดลูกนั่งอาบเล็กน้อยเพื่อวางหม้อที่มีน้ำสมุนไพรตรงหว่างขา แล้วใช้ผ้าผืนใหญ่คลุมให้มิดชิด ให้อุณหภูมิอบอุ่นอยู่ใน คนที่นึ่งอยู่ในผ้าจะต้องคอยเปิดฝาหม้อเอาเองเพื่อให้ร่างกายส่วนล่างรับความร้อน ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง หลังจากนั้นใช้ลูกประคบซึ่งใส่เกลือลงไปในส่วนผสมด้วยมาประคบตามร่างกาย และนำน้ำที่ใช้ประคบมาอาบและนวดตามร่างกาย

นอกจากป้ายงแล้วในชุมชนยังมี นายโสภณ บุญทอง อายุ ๖๑ ปี ซึ่งเป็นข้าราชการบำนาญที่สนใจการนวดแผนไทย โดยเรียนรู้จากบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ และต่อมาเมื่อสาธารณสุขตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน (อบต.) มีโครงการอบรมให้ความรู้แก่ผู้สนใจในหมู่บ้าน ลุงโสภณจึงเข้าร่วมโครงการดังกล่าว และมีการตั้งกลุ่มนวดแผนไทยขึ้น โดยนวดเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อย และนวดกระตุ้นเพื่อรักษาโรคต่าง ๆ ได้แก่ นวดฝ่าเท้า นวดตัว และนวดน้ำมัน

ภาพที่ ๔.๕๒ กลุ่มนวดแผนไทย

ตารางที่ ๔.๒ สภาพมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน จำแนกตามสภาพการคงอยู่

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	สภาพการคงอยู่ในปัจจุบัน					
	ยังคงมี/ใช้ประโยชน์/ ปฏิบัติตามชัดเจน	ยังคงมี/ใช้ประโยชน์/ ปฏิบัติตามบางส่วน	เปลี่ยนไปจากเดิม ค่อนข้างมาก	ใกล้สูญหาย/ไม่มีการใช้ ประโยชน์/ปฏิบัติตาม	สูญหาย/ ไม่มีการใช้ประโยชน์	กำลังรื้อฟื้น (ไม่นานมานี้)
๑. ศิลปะการแสดง						
๑) การเล่นแคน ซอ กลองยาว		✓				
๒) เพลงร้องพื้นบ้าน		✓				
๓) การร้องรำ		✓				
๒. งานช่างฝีมือดั้งเดิม						
๑) ย้อมผ้า / เลี้ยงครั่ง					✓	
๒) ทอผ้า					✓	
๓) การแต่งกาย			✓			
๔) งานไม้			✓			
๕) จักสาน					✓	
๓. วรรณกรรมพื้นบ้าน						
๑) ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน	✓					
๒) ตำนานเจ้าพ่อแสนหาญ		✓				
๓) การพูดสำเนียงลาวครั้ง		✓				
๔. กีฬาภูมิปัญญาไทย						
๑) การเล่นผีลอบ				✓		
๒) การเล่นผีนางกวัก				✓		
๓) การเล่นผีนางด้ง				✓		

ตารางที่ ๔.๒ (ต่อ)

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	สภาพการคงอยู่ในปัจจุบัน					
	ยังคงมี/ใช้ประโยชน์/ ปฏิบัติตามชัดเจน	ยังคงมี/ใช้ประโยชน์/ ปฏิบัติตามบางส่วน	เปลี่ยนไปจากเดิม ค่อนข้างมาก	ใกล้สูญหาย/ไม่มีการใช้ ประโยชน์/ปฏิบัติตาม	สูญหาย/ ไม่มีการใช้ประโยชน์	กำลังรื้อฟื้น (ไม่นานมานี้)
๕. แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล						
๑) การนับถือผีเจ้านาย	✓					
๒) การนับถือผีเทวดา	✓					
๓) พิธีการเกิด		✓				
๔) พิธีบวชนาค			✓			
๕) พิธีแต่งงาน		✓				
๖) พิธีศพ			✓			
๗) ประเพณีแห่ธงสงกรานต์	✓					
๘) พิธีทำบุญสารทเดือนสิบ	✓					
๙) การได้น้ำมันวันออกพรรษา	✓					
๑๐) ได้น้ำมัน (วันออกพรรษา)	✓					
๑๑) พิธีทำบุญกลางบ้าน	✓					
๖. ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับ ธรรมชาติและจักรวาล						
๑) พิธีแอกนา				✓		
๒) พิธีฮับมานข้าว				✓		
๓) ทำขวัญข้าว				✓		
๔) อาหารจากผ้า	✓					
๕) การทำขนมจีน	✓					
๖) ข้าวต้มลาว	✓					

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	สภาพการคงอยู่ในปัจจุบัน					
	ยังคงมี/ใช้ประโยชน์/ ปฏิบัติตามชัดเจน	ยังคงมี/ใช้ประโยชน์/ ปฏิบัติตามบางส่วน	เปลี่ยนไปจากเดิม ค่อนข้างมาก	ใกล้สูญหาย/ไม่มีการใช้ ประโยชน์/ปฏิบัติตาม	สูญหาย/ ไม่มีการใช้ประโยชน์	กำลังรื้อฟื้น (ไม่นานมานี้)
๗) ขนมตาวัวตากววย	✓					
๘) บัวลอย	✓					
๙) ข้าวปาด	✓					
๑๐) ขนมจ็อก (ขนมมนมสาว)	✓					
๑๑) สมุนไพรพื้นบ้าน การดูแลสุขภาพ			✓			

จากตารางที่ ๔.๒ อาจกล่าวได้ว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในสาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล และความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ชุมชนยังคงมีการดำเนินตามแนวปฏิบัติ หรือใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้เหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง และเป็นที่น่าสังเกตว่า อาหารและขนมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมยังคงได้รับความสำคัญไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก เพราะชุมชนยังคงมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง และในชุมชนมีคนที่ทำอาหารและขนมเหล่านั้นขายเป็นอาชีพ

ขณะที่มรดกภูมิปัญญาสาขางานช่างฝีมือกลับพบว่า มีแนวโน้มที่จะสูญหายไป เนื่องจากความสูงวัยของผู้รู้ ชาดผู้สืบทอด ที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต วัสดุที่จะนำมาใช้ เช่น ไม้ไผ่ ฝ้าย หายาก ราคาแพง หรือไม่เป็นที่นิยม

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปยังกระทบถึงประเพณี แนวปฏิบัติต่าง ๆ ว่าหมดคุณค่า ไม่มีประโยชน์ ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชนหลายท่านที่ว่า ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมหลายอย่างสูญหายไป เพราะไม่ได้ใช้ ไม่ได้ปฏิบัติ สิ่งของต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและช่วยเตือนความจำก็ถูกทิ้งไป ทำให้เราหลงลืมรายละเอียดของประเพณี พิธีกรรมเหล่านั้นไปด้วย เช่น การรื้อยั้งฉาง การขายรูปเสมือนพระแม่โพสพ เมื่อข้าวที่เราปลูกไม่เคยได้เข้าบ้านจากนาไปโรงสีเลย เป็นต้น

มกราคม (เดือนยี่)	กุมภาพันธ์ (เดือนสาม)	มีนาคม (เดือนสี่)	เมษายน (เดือนห้า)	พฤษภาคม (เดือนหก)	มิถุนายน (เดือนเจ็ด)	กรกฎาคม (เดือนแปด)	สิงหาคม (เดือนเก้า)	กันยายน (เดือนสิบ)	ตุลาคม (เดือนสิบเอ็ด)	พฤศจิกายน (เดือนสิบสอง)	ธันวาคม (เดือนอ้าย)
	● รับขวัญข้าว		● แหรงสงกรานต์ ● การเล่นผีนางกวัก ผีตัง ผีลอบ		● เลี้ยงปีพอเต่าหรือเลี้ยงปีผีเจ้านาย ● เลี้ยงปีผีเทวดา			● สารทเดือนสิบ	● พิธีไต้น้ำมัน		● รับมานข้าว
				● พิธีแฮกนา		● ทำบุญกลางบ้าน, พิธีต่อชะตาหมู่บ้าน					

แผนภาพที่ ๔.๑ ปฏิทินแสดงพิธีกรรมและประเพณีที่สำคัญของชุมชนในรอบปี

ตอนที่ ๓ สภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า สภาพการเรียนรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวตำบล ห้วยด้วน มีรูปแบบการเรียนรู้ องค์ประกอบของการเรียนรู้ ปัญหาของการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญดังนี้

๓.๑ รูปแบบการเรียนรู้

ชาวตำบลห้วยด้วนมีรูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หลากหลาย โดยมีสภาพและช่องทางการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ เรียนรู้จากการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย อาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

๑) การเรียนรู้จากการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการเรียนรู้ตามหลักสูตรที่โรงเรียนจัดให้ ซึ่งโรงเรียนในตำบลห้วยด้วนมี ๒ แห่ง คือ โรงเรียนวัดกงลาด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖ เป็นโรงเรียนระดับอนุบาล ระดับประถม และระดับมัธยม และโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒ เป็นโรงเรียนระดับอนุบาลและระดับประถม ส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งตามเนื้อหาหลักสูตร เช่น มีการเชิญผู้รู้เรื่องแคน (นายสนอง คำแสน) มาสอนนักเรียนในวิชาดนตรี หรือนำสื่อบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการนับถือผีเทวดา ซึ่งจัดทำโดยรายการพันแสงรุ่ง มาเปิดให้นักเรียนได้เรียนรู้ เป็นต้น

๒) การเรียนรู้จากการศึกษานอกระบบโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ที่พ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียน เป็นผู้นำหรือคนในชุมชนที่มีโอกาสไปประชุม ศึกษาดูงาน อบรม ได้รับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น บางครั้งเกิดจากการได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยหรือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชน หรือการจัดกิจกรรมฝึกอบรมที่จัดโดยหน่วยงานต่าง ๆ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยด้วน (อบต.) ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบลห้วยด้วน (กศน.) สภาวัฒนธรรม ซึ่งความรู้ต่าง ๆ ที่คนในชุมชนได้รับเพิ่มเติมดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้นอกระบบ และส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่ตรงกับความสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตของผู้คน

๓) การเรียนรู้จากการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการเรียนรู้จากสภาพการณ์ธรรมชาติ จากแหล่งเรียนรู้ จากสภาพสังคมเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจาก

- ก. การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากความสนใจ ศึกษาดูงานปฏิบัติ หรือค้นคว้าหาข้อมูลเพื่อหาความรู้ด้วยตนเอง
- ข. เรียนรู้จากบุคคลจากผู้นำ ผู้ประกอบพิธี ผู้อาวุโส พ่อแม่ ปู่ย่าตายายถ่ายทอดด้วยเป็นแนวที่ต้องนำไปปฏิบัติร่วมกัน หรือแก่ผู้สนใจ ซึ่งมีการทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง
- ค. เรียนรู้จากสังคม เมื่อไปร่วมในการพิธีกรรม ประเพณี เทศกาลต่าง ๆ

- ง. เรียนรู้จากสื่อ เอกสารต่าง ๆ เช่น รายการสารคดีที่ถ่ายทอดเรื่องราววัฒนธรรมของคนห้วยดั่ววน หรืองานวิจัยต่าง ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง
- จ. เรียนรู้จากสถานที่แหล่งเรียนรู้ เช่น เยี่ยมชมการจัดแสดง การจัดนิทรรศการ อาคาร วัตถุ ภายในแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น วัด พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น

๓.๒ องค์ประกอบการเรียนรู้

ในชุมชนห้วยดั่ววนมีองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ คือ แหล่งเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ และองค์ความรู้ของชุมชนและวิธีการเรียนรู้

๑) แหล่งเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชนมีทั้งจากแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เป็นผู้รู้ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน มีการทำทำเนียบของผู้รู้ไว้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยดั่ววน (อบต.) และจากการสัมภาษณ์สอบถามเรื่องผู้รู้ด้านวัฒนธรรมของชุมชน มีรายชื่อผู้รู้อีกจำนวนหลายท่านที่ได้รับการกล่าวถึงแต่ยังไม่มีการบันทึกไว้ และมีหลายท่านที่มีความรอบรู้ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น ผู้รู้ท่านหนึ่งรู้เรื่องงานช่างไม้ เป็นกวน สามารถแกะแกะเคราะห์ได้ รวมถึงการทำเกษตร นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้จากบุคคลแล้วในชุมชนมีแหล่งเรียนรู้จากสถานที่ต่าง ๆ อีกมาก เช่น วัดสามารถเรียนรู้เรื่องราวประวัติความเป็นมา การก่อตั้งที่ผูกโยงกับประวัติชุมชน ศาลเจ้าพ่อที่เป็นวิถี ความเชื่อ ความศรัทธา รู้คุณ เรียนรู้ผ่านพิธีกรรมในวาระต่าง ๆ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั้งที่รวบรวมข้าวของเครื่องใช้ ในชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ การละเล่นต่าง ๆ ไว้อย่างมากมาย มีการจัดแสดง ป้ายนิทรรศการ และข้อมูลเพื่อให้ผู้สนใจได้เข้าไปศึกษาได้ด้วยตนเอง

๒) เครือข่ายการเรียนรู้ การเรียนรู้ของชุมชนได้มีการเรียนรู้ร่วมกันและแบ่งปันความรู้ผ่านเครือข่ายต่าง ๆ ที่ปรากฏ เช่น สภาวัฒนธรรมตำบล และสภาวัฒนธรรมจังหวัดที่มีบทบาทมากในการขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมของชุมชน มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ ประเพณีจุดไต้ น้ำมัน งานบุญประจำปี การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับอาหาร การพ้อนรำลาวครั้ง มีการประสานงานติดต่อให้มีการดูงานจากหน่วยงานภายนอก การเผยแพร่ทางรายการโทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์ การมีเครือข่ายร่วมกับสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น ได้เข้ามาจัดกิจกรรมเข้ามาวิจัยเก็บข้อมูล ให้นักศึกษาได้มาเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายชาติพันธุ์ คือ ชุมชนชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง ที่ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลและเผยแพร่เรื่องราวของคนไทยเชื้อสายลาวครั้ง

๓) องค์ความรู้ของชุมชน และวิธีการเรียนรู้ จากสัมภาษณ์และการสนทนาร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัย ผู้นำชุมชน และผู้แทนชาวบ้าน พบว่า มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ ผู้คนในชุมชนควรมีความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และทบทวนร่วมกันว่าในชุมชนมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอะไรบ้าง ซึ่งมีการ

แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ในมุมมองของชาวตำบลห้วย
ตัวในในแต่ละกลุ่มย่อยไว้ดังนี้

“เป็นสิ่งที่เราได้สืบทอดจากคนรุ่นก่อนมาสู่ลูกหลานรุ่นหลัง เป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีความสำคัญ
เป็นเอกลักษณ์ บอกวิถีชุมชนของเรา” โดยมีการกล่าวถึง สิ่งของเครื่องใช้ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
กลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่ง^๕ โบสถ์เก่าแกในชุมชน

“เป็นของใหม่ที่เรารู้มาใหม่ก็ได้ ที่เราอยากเก็บไว้ให้ลูกให้หลาน” ในส่วนนี้ได้
กล่าวถึงความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากินของคนในชุมชน ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ หากลูกหลานเรียนรู้ไว้ก็จะเป็น
ช่องทางทำมาหากินที่คนรุ่นพ่อรุ่นแม่ให้ไว้ เช่น การทำหมุดเตี้ย การทำน้าว่านทางจระเข้ การตัดเย็บ
ผ้าสมัยใหม่ การทำศาลพระภูมิ เป็นต้น

“เป็นสิ่งที่เราทำจริง หลายอย่างมันเป็นสิ่งที่ทำแล้วสนุก รื่นเริง” ดังที่เล่าถึง โม่ ครก สากที่
จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ฯ ว่า แต่เดิมมีไว้สำหรับตำขอมเงินในงานวัด งานบุญ บรรยากาศของการตำขอมเงิน
จะเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวมาพบปะกันโดยอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสิ่งของ
เครื่องใช้จึงควรรวบรวมทั้งประโยชน์ของสิ่งนั้น มีวิธีการ วัตถุประสงค์สำคัญ ครอบคลุมไปถึงบรรยากาศ เรื่อง
เล่าที่มีเรื่องราวมีชีวิตชีวาของชุมชนที่สัมพันธ์กับข้าวของเครื่องใช้เหล่านั้น

คำพูดเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความสำคัญที่ต้องมีความรู้ของชุมชนก่อน และคนในชุมชน
เองต้องรู้จักได้รับการสืบทอดอยู่ในวิถีชีวิต

๓.๓ ปัญหาของการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

การเรียนรู้ที่มีในชุมชนจากการศึกษาพบว่า มีปัญหาของการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้
สรุปได้ดังนี้

- ๑) เด็กรุ่นใหม่ไม่สนใจในเรื่องที่จะให้มีการสืบทอด
- ๒) การไม่รู้หนังสือทำให้ไม่มีการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ หรือความรู้ที่มีอยู่
- ๓) การมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เนื่องจากปัจจุบันมีอุตสาหกรรม
พาณิชย์กรรมมากขึ้น หรือกล่าวได้ว่าทำงานมีเงินเดือน ทางเลือกเหล่านี้เป็นเหตุให้ไม่จำเป็นต้องเรียนรู้สิ่งที่
คนรุ่นก่อนทำมาเพื่อประกอบอาชีพ และความคิดเรื่องการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไป ซึ่งมีข้อเปรียบเทียบ
การทำอาชีพดั้งเดิมกับอาชีพอื่น
- ๔) นวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทอิทธิพลต่อการเรียนรู้วัฒนธรรมดั้งเดิม

^๕ จิตกวี กระจ่างเมฆ กล่าวไว้ในงานเปิดพิพิธภัณฑ์ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ว่า เหตุที่ตั้งชื่อว่า “พิพิธภัณฑ์
ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่ง” เนื่องจากได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการว่า ภาษาลาว ไม่มีพยัญชนะ “ร” คำว่าลาวครั้งที่
ชาวบ้านนิยมเรียกตนเองนั้น น่าจะไม่ถูกต้องจึงใช้คำว่า “ลาวคั่ง”

๓.๔ กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของคนในชุมชน

สรุปกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ได้ดังนี้

- ๑) สังเกตวิธีการ/ขั้นตอนจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันของครอบครัว
- ๒) เรียนรู้จากการสอนทักษะอาชีพโดยครอบครัว
- ๓) มุขปาฐะ เรียนรู้จากการเล่าปากต่อปาก
- ๔) เรียนรู้ผ่านการทดลอง/ปฏิบัติด้วยตนเอง และนำผลที่ได้มาปรับปรุงพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น
- ๕) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่มอาชีพเดียวกัน
- ๖) เรียนรู้ผ่านพิธีกรรมและความเชื่อ
- ๗) ใช้ภูมิปัญญาความรู้เดิมมาประยุกต์ใช้

สรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของคนในชุมชน

- ๑) สอนให้ลูกหลานรู้จักในอาชีพที่ต้องการถ่ายทอด
- ๒) บอกให้รู้ถึงวิธีหรือขั้นตอนในการประกอบอาชีพ
- ๓) ชี้ให้ลูกทำตามคำบอกเล่าหรือคำสอน
- ๔) เล่าเรื่องราวในอดีตให้ลูกหลานได้ทราบว่า มีประวัติความเป็นมาความสำคัญและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

การเปลี่ยนแปลงอย่างไร

- ๕) สอนผ่านวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในกิจวัตรในชีวิตประจำวัน

บทที่ ๕

แนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

เนื้อหาในส่วนนี้นำเสนอผลการศึกษานโยบายการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้จากการเก็บข้อมูลร่วมกับชุมชน ผ่านการประชุม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ผู้รู้ภูมิปัญญา และผู้แทนชาวบ้าน รวมทั้งการสัมมนาเชิงวิชาการร่วมกับผู้สนใจและเกี่ยวข้องกับการนำแนวทางดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ เพื่อเสนอ ตรวจสอบ และหาข้อสรุปร่วมกันถึงแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยแบ่งการนำเสนอเป็น ๓ ส่วน คือ ๑) มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวตำบลห้วยด้วน ๒) กระบวนการพัฒนาแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และ ๓) แนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ผลการศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน พบประเด็นสำคัญ ดังนี้

ประเด็นแรก การทบทวนนิยามของคำว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมกันของชาวตำบลห้วยด้วน และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมว่า ก่อนที่จะเชิญชวนบุคคลภายนอกเข้ามาเรียนรู้วัฒนธรรมในชุมชน ผู้คนในชุมชนควรตระหนักถึงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนตนโดยส่วนใหญ่อยู่ในรูปของสิ่งของเครื่องใช้ สถานที่ ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงวัตถุที่จับต้องได้ และยังคงพบเห็นได้ในชุมชน ซึ่งสิ่งของเหล่านั้นมีคุณค่ามีความสำคัญ เพราะสามารถเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งเป็นวิถีชีวิตและประเพณีที่บ่งบอกลักษณะเฉพาะของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง หรือมีนัยสะท้อนถึงความผูกพันอันดีของคนในชุมชนที่มีการสืบทอดส่งต่อกันมาจากบรรพบุรุษถึงรุ่นปัจจุบัน การส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผู้คนในชุมชนต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นก่อน และมีการสืบทอดเรียนรู้อยู่ในวิถีชีวิต การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้จึงควรรวบรวมและจัดการความรู้ทั้งด้านเนื้อหา พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องประโยชน์ของสิ่งนั้น วัตถุประสงค์หรือสิ่งของจำเป็น ครอบคลุมไปถึงบรรยากาศ เรื่องเล่าที่มีเรื่องราวมีชีวิตชีวาของชุมชนที่สัมพันธ์กับข้าวของเครื่องใช้เหล่านั้น ดังที่มีการเสนอ ในที่ประชุมหมู่บ้าน ว่าทุกวันนี้สมาชิกในชุมชนที่อยู่ในวัยทำงานหลายคนหลงลืมวันสำคัญทางประเพณีต่าง ๆ เพราะจากบ้านไปทำงานในเมืองมานาน จึงมีข้อเสนอว่า ชุมชนหรือตำบลควรมีการรวบรวมภูมิปัญญาวัฒนธรรมและนำเสนอในลักษณะของ

ปฏิทินกิจกรรมที่ระบุประเพณี เทศกาล พิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ในรอบปี เผยแพร่ให้กับคนในชุมชนได้พบเห็น เพื่อฟื้นฟูและเตือนความจำให้กับชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ

ประเด็นที่สอง การกำหนดข้อมูลสำคัญที่ควรศึกษาร่วมกัน เพื่อเตรียมความพร้อมในการพัฒนา แหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม คือ การศึกษาแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรม สภาพภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมในตำบลห้วยด้วนที่สะท้อนถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง โดยได้ศึกษาข้อมูลดังนี้

๑) สภาพแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต แบ่งประเภทเป็น บุคคล ตามธรรมชาติ และมนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคารสถานที่ บริเวณจัดงานประเพณีวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ ์ท้องถิ่น เป็นต้น

๒) เนื้อหาเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวตำบลห้วยด้วน ได้แก่

(๑) ศิลปะการแสดง เช่น แคน ซอ กลองยาว การร้อง การรำต่าง ๆ

(๒) งานช่างงานฝีมือดั้งเดิม เช่น ความรู้เกี่ยวกับงานช่างไม้

(๓) วรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น ความเป็นมาของชุมชน การพูดด้วยสำเนียงลาวครั้ง

(๔) กีฬาภูมิปัญญาไทย เช่น การเล่นผีนางกวก การเล่นผีลอบ

(๕) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล เช่น ประเพณีตามความเชื่อของ กลุ่มคนพื้นถิ่นผีเจ้านาย ผีเทวดา ประเพณีแห่ธงสงกรานต์

(๖) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล เช่น การทำอาหารคาวหวาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมหรือในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและการ ดูแลสุขภาพเบื้องต้น

๓) สถานภาพของภูมิปัญญาในปัจจุบัน

ที่ประชุมร่วมกับชุมชนได้เสนอว่า ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสภาพภูมิปัญญาควรเป็นการเก็บ รวบรวมข้อมูลร่วมกันระหว่างเด็ก เยาวชน ในหมู่บ้านกับคนภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษา จากมหาวิทยาลัย เนื่องจากระยะเวลาที่ทำงานวิจัย เยาวชนส่วนใหญ่ไปเรียนไกลบ้านไม่สะดวกที่จะกลับ มาร่วมกิจกรรม มีเพียงเด็ก ๆ ที่อาศัยในละแวกพิพิธภัณฑ ์ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา ที่จะ สามารถร่วมศึกษาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ที่ประชุมได้เสนอว่าหากมีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเข้ามาสนใจ ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิปัญญาวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชุมชน นอกจากจะช่วยพาเด็ก ๆ ในหมู่บ้านร่วมกัน ศึกษาชุมชนแล้ว น่าจะมีส่วนสำคัญที่จะกระตุ้นให้เด็กเยาวชนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม รวมทั้งผู้ใหญ่ใน ชุมชนให้ความสนใจเรียนรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น จากข้อตกลงดังกล่าวจึงได้มีการศึกษาสภาพ ภูมิปัญญาวัฒนธรรมและการเรียนรู้ของคนในชุมชนร่วมกันโดยคณะผู้วิจัยและนักวิจัยท้องถิ่น

ประเด็นที่สาม ผลการศึกษาสภาพแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน พบว่า แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ในตำบลห้วยด้วน

แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ แหล่งเรียนรู้สถานที่และภูมิปัญญาด้านบุคคล แหล่งเรียนรู้สถานที่ที่สำคัญในตำบลห้วยด้วน ได้แก่ วัดกงลาด วัดทุ่งผักกูด ศาลเจ้าพ่อแสนหาญชุมชนทุ่งผักกูด ศาลเจ้าพ่อแสนหาญชุมชนวัดกงลาด และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่ง และภูมิปัญญาด้านบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต่าง ๆ อาทิ สาขาศิลปะการแสดง ได้แก่ การเล่นแคน ซอ และกลองยาว การร้องเพลงพื้นบ้าน การร้องรำต่าง ๆ สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม ได้แก่ การแต่งกาย งานช่างไม้ และงานจักสาน สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ ประวัติศาสตร์บอกเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเชื้อสายลาวคั่ง ตำนานเจ้าพ่อแสนหาญ และการพูดสำเนียงลาวคั่ง สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย ได้แก่ การเล่นผีนางกวก การเล่นผีนางดั่ง และการเล่นผีลอบ สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล ได้แก่ การนับถือผีเทวดา การนับถือผีเจ้านาย พิธีกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ พิธีทำบุญสารทเดือนสิบ พิธีการไถ่น้ำมันวันออกพรรษา พิธีทำบุญกลางบ้าน และพิธีต่อชะตาหมู่บ้าน และสาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ได้แก่ พิธีแฮกนา พิธีฮับมานข้าว พิธีทำขวัญข้าว ความรู้เกี่ยวกับอาหาร ได้แก่ แกงผำ การทำขนมจีน และการทำขนมเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ และความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและการดูแลสุขภาพเบื้องต้น

สภาพองค์ความรู้ด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการนับถือผีเทวดาและผีเจ้านาย การแห่ธงสงกรานต์ การร้องรำในงานเทศกาลยังคงมีการปฏิบัติและสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง สำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวแม่ไม้ได้มีการนำมาปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีมาช่วงเวลาหนึ่ง แต่พบว่าอาจารย์บุญเรือง ปาแสนกุล ประธานชมรมชาวไทยเชื้อสายลาวคั่งอำเภอดอนตูม และอาจารย์ภักทิยา สามงามยา กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม ยังคงให้ความสนใจฟื้นฟูและรักษาวัฒนธรรมดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่องทั้งในลักษณะของการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและการแสดงในวาระสำคัญต่าง ๆ เช่น งานสงกรานต์ของตำบล หรือในงานเทศกาลในที่ต่าง ๆ ที่มีการเชิญผู้แทนชาวบ้านไปร่วม นอกจากนี้ ภายหลังจากการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ในชุมชน ได้มีการนำสิ่งของมาจัดแสดงและจัดนิทรรศการความรู้ เช่น มีถังฉาง นำเครื่องมือการเกษตรและงานช่างในอดีตมาวางโดยรอบและภายในพิพิธภัณฑ์ ทำให้ได้รับความสนใจจากเด็ก เยาวชน และบุคคลภายนอกและมีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดังกล่าวกลับมา ขณะที่ศิลปะการแสดงและงานช่างส่วนใหญ่สูญหายไป เนื่องจากไม่มีการใช้ประโยชน์ หรือขาดการสืบทอดปฏิบัติตามกันมา เช่น การทอผ้าต่าง ๆ การย้อมผ้า การจักสานสูญหายไป เนื่องจากผู้รู้ในด้านดังกล่าวมีอายุมากและหลายรายเสียชีวิตทำให้องค์ความรู้ดังกล่าวสูญหายไป เช่นเดียวกับเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องที่ถูกขายไป โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าเพราะใช้ไม่เป็น ไม่เห็นคุณค่า ในทำนองเดียวกับการเป่าแคน การสืซอ ไกล่จะสูญหายไปเนื่องจากความสูงวัยของผู้รู้

ผลการศึกษาสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนพบว่า ชาวตำบลห้วยด้วนมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หลากหลาย โดยมีสภาพและช่องทางการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ เรียนรู้จากการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายลาวคั่งตามเนื้อหาหลักสูตรหรือที่สอดคล้องกับรายวิชาต่าง ๆ การศึกษา

นอกระบบส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ที่พ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียน เป็นผู้นำหรือคนในชุมชนที่มีโอกาสไปประชุม ศึกษาดูงาน อบรม ได้รับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และการศึกษาตาม อัยาศัย เป็นการเรียนรู้จากสภาพการณ์ธรรมชาติ จากแหล่งเรียนรู้ จากสภาพสังคมเป็นการเรียนรู้ที่เกิด จากการค้นคว้าด้วยตนเอง จากผู้รู้ในชุมชน จากสังคม จากสื่อต่าง ๆ และจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

ประเด็นที่สี่ ผลการส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่ผ่านมา ตำบลห้วยด้วน อำเภอดอนตูม ได้รับความสนใจในฐานะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานประเพณีแห่ธงสงกรานต์ ประกอบกับชุมชนได้มีการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั่งอย่างเป็นทางการเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๕๖ เพื่อเป็นแหล่งจัดเก็บรวบรวมสิ่งของ มรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้ลูกหลานเกิดความภาคภูมิใจ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ เพื่อความภาคภูมิใจ เพื่อเป็นแหล่งรวมจิตใจของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง ของผู้คนในอำเภอดอนตูม และเพิ่มแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของนครปฐม รวมทั้งส่งเสริม การมีรายได้การมีงานทำของประชาชนใกล้เคียง โดยจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือเชิงช่าง เครื่องมือทางการเกษตร เสื้อผ้า เครื่องประดับ ธงสงกรานต์ เป็นต้น

หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งของชาว ตำบลห้วยด้วนมาอย่างต่อเนื่องได้แก่ สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมตำบล ที่สนับสนุนการจัดงาน ประเพณีแห่ธงสงกรานต์และการเผยแพร่วัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งผ่านเว็บไซต์ของหน่วยงาน การจัดงานเทศกาลต่าง ๆ จะมีการเชิญผู้แทนจากชุมชนไปร่วมจัดนิทรรศการหรือจัดการแสดงฟ้อนรำ ต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ภายในท้องถิ่นมีชมรมชาวไทยเชื้อสายลาวครั้งอำเภอดอนตูมที่มีบทบาทหลักใน การค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาวัฒนธรรมและเผยแพร่แก่ผู้สนใจ ขณะที่หน่วยงานในท้องถิ่นทั้ง องค์กรบริหารส่วนตำบล ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบลห้วยด้วน (กศน.) มี การศึกษาและรวบรวมรายชื่อภูมิปัญญาต่างๆ มีการนำชาวบ้านในชุมชนไปศึกษาดูงาน อบรม เกี่ยวกับการ อนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาใกล้เคียง ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครปฐม สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา ที่เข้ามาทำงานวิจัยและจัดโครงการ บริการวิชาการต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนและเพื่อการศึกษาของนักศึกษาและผู้สนใจ ภายนอกชุมชน

๒. กระบวนการพัฒนาแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในส่วนนี้นำเสนอการมีส่วนร่วมของชาวตำบลห้วยด้วนในการพัฒนาแนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มีขั้นตอนกระบวนการทำงานดังนี้

ขั้นที่ ๑ มีการจัดประชุมชี้แจงและทำความเข้าใจร่วมกันถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและความหมายของคำว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวตำบลห้วยด้วน รวมทั้งกำหนดแนวทางการศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนร่วมกัน เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ โรงเรียนวัดทุ่งผักกูด

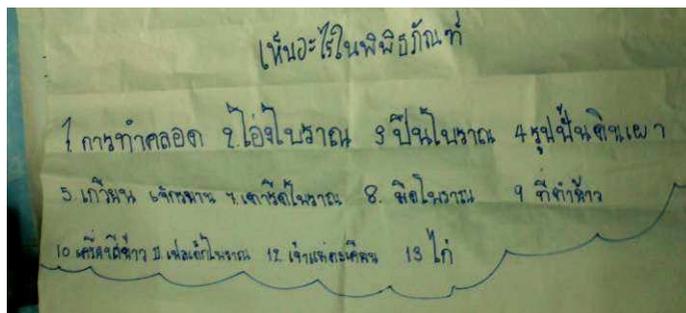

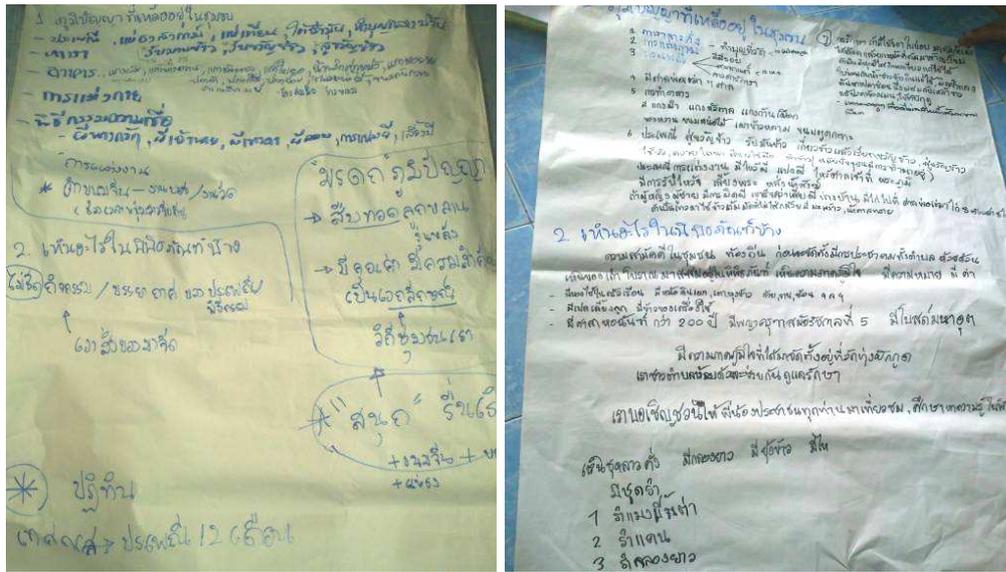
ภาพที่ ๕.๑ การสนทนากลุ่มย่อยในการประชุมชี้แจงโครงการ

ผลการประชุมได้มีการทบทวนภูมิปัญญาและการเรียนรู้ที่ผ่านมาเกี่ยวกับภูมิปัญญาเหล่านั้น กล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาที่เหลืออยู่ในชุมชน ได้แก่ ประเพณี ภาษา อาหาร การแต่งกาย พิธีกรรม การละเล่นต่าง ๆ และการรักษาอาการเจ็บป่วยทั่วไปด้วยภูมิปัญญา

๒) การเรียนรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่มีการจัดการในชุมชน ซึ่งพบส่วนใหญ่กล่าวถึงสิ่งที่พบเห็นในพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ สิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น ข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน ถ้วย จาน ช้อน อู๋ (เปล) ฯลฯ และสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น กิจกรรม พิธีกรรม การละเล่นต่าง ๆ ความสามัคคีของคนในชุมชนคุณค่าของของที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ ๕.๒ ผลการสนทนากลุ่มย่อยในการประชุมชี้แจงโครงการ

ในการกำหนดแนวทางการวิจัยมีการเสนอในที่ประชุมว่าขั้นตอนต่อไปควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูล ควรเก็บข้อมูลร่วมกันระหว่างเด็ก เยาวชน ในหมู่บ้านกับคนภายนอกชุมชน เพื่อเรียนรู้ร่วมกันและกระตุ้น ความสนใจของคนในชุมชน และนำเสนอในที่ประชุมเพื่อระดมความคิดในการกำหนดแนวทางการเรียนรู้ ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมกันต่อไป

ขั้นที่ ๒ ดำเนินการศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้าน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนร่วมกัน ระหว่างคณะผู้วิจัยกับผู้รู้ในชุมชน และระหว่างเด็ก ๆ ในตำบลห้วยด้วนกับนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร ระหว่างวันที่ ๔ - ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ และ วันที่ ๒๓ - ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร จำนวน ๑๐ คน และเด็ก ๆ ใน ตำบลห้วยด้วน จำนวน ๕ คน โดยมีคุณครูโรงเรียนวัดทุ่งผักกูดจำนวน ๓ คน และคณะผู้วิจัยจาก มหาวิทยาลัยศิลปากรช่วยอำนวยความสะดวกในการประสานงานและวางแผนการศึกษาร่วมกัน

ภาพที่ ๕.๓ การศึกษาชุมชน เก็บข้อมูลภูมิปัญญาในชุมชน

ขั้นที่ ๓ เสนอแนวทางจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยจัดประชุมหมู่บ้านขึ้นในวันเสาร์ที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาภูมิปัญญาวัฒนธรรมและการเรียนรู้ของชาวลาวครั้งตำบลห้วยด้วน และวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อกำหนดแนวทางจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้เข้าร่วมการประชุม ได้แก่ สมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้รู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นคุณครูและนักเรียนโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด ชาวบ้านที่สนใจ นักวิจัยจากภายนอกชุมชน และนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร

ในการประชุมแบ่งกลุ่มเพื่อสนทนากลุ่มย่อยเป็น ๓ กลุ่ม โดยมีประเด็นสำคัญในแต่ละกลุ่ม ดังนี้

๑) กลุ่มเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษา นำเสนอว่า อยากให้มีกิจกรรมเรียนรู้เกี่ยวกับการคลอตกของคนในสมัยก่อน การใช้เตารีดที่ใช้ถ่าน และการทำไผ่ต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเด็กนักเรียนกลุ่มนี้มีโอกาสขึ้นไปชมพิพิธภัณฑ์เพียงครั้งเดียวและประเด็นเหล่านี้คือสิ่งที่เด็ก ๆ จำได้และสนใจ แต่เมื่อวันเปิดพิพิธภัณฑ์มีคนถามเด็ก ๆ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว แต่ไม่สามารถอธิบายได้ว่าไว้ทำอะไร จึงมีความสนใจอยากเรียนรู้ โดยกิจกรรมอยากให้ได้ลองทำลองใช้สิ่งของเหล่านั้น

ภาพที่ ๕.๔ การสนทนากลุ่ม กลุ่มเด็กนักเรียน

๒) กลุ่มผู้ใหญ่ (ผู้ใหญ่) เสนอเรื่องราวที่ควรส่งเสริมให้มีการเรียนรู้แบ่งเป็นเรื่องที่ใกล้สูญหายไป เช่น ความรู้เกี่ยวกับผ้าโบราณ การทำคลอตก การอยู่ไฟ ความรู้ ประเพณีและภูมิปัญญาเกี่ยวกับข้าว เช่น การทำขวัญข้าว ซึ่งในกลุ่มเองจำได้บ้างจำไม่ได้บ้างในลำดับและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องรวมทั้งเรื่องที่ยังคงปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น ศาลเจ้าพ่อและหิ้งผีเทวดา นอกจากนี้ยังอยากให้มีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในวัยต่าง ๆ เกี่ยวกับเครื่องมือในการประกอบอาหาร เช่น การทำเตาแบบโบราณ การ

ใช้ให้ในการเก็บรักษาอาหาร โดยการเรียนรู้ที่จะส่งเสริมควรเป็นการเรียนรู้จากการทำจริง การปฏิบัติจริง ร่วมกันระหว่างคนที่สนใจ

ภาพที่ ๕.๕ การสนทนากลุ่ม กลุ่มผู้ใหญ่ (ผู้หญิง)

๓) กลุ่มผู้ใหญ่ (ผู้ชาย) มีการแลกเปลี่ยนร่วมกันถึงวิธีการผลิตและการดำเนินชีวิตในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก โดยสะท้อนว่า ชุมชนควรมีการจัดเก็บและจัดการความรู้ดังกล่าวไว้เป็นสมบัติให้ลูกหลาน ให้สามารถอยู่ได้ในสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนเช่นน้ำท่วม ปุ๋ยยาฆ่าแมลงแพง ชายข้าวขาดทุน เช่น การศึกษาและจัดทำสื่อของชุมชนที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการทำนาในอดีตเชื่อมโยงกับเครื่องมือเครื่องใช้และมุมมองต่างๆที่จำลองขึ้นโดยรอบ พิพิธภัณฑสถาน สื่อดังกล่าวอาจจัดทำเป็นสื่อการ์ตูนเคลื่อนไหวให้เห็นถึงวิธีการทำนา นอกจากนี้ได้มีการพูดคุยร่วมกันว่า ควรมีการรวบรวมองค์ความรู้หลายอย่างจากผู้ซึ่งอยู่ในวัย ๕๐ ปีขึ้นไปยังคงเคยเห็นได้ใช้ชีวิตได้ ปฏิบัติและจดจำความรู้เหล่านั้นได้ดีอยู่ เช่น การสู่วิวข้าว การสีข้าว การมัดข้าว การต้มเหล้า เป็นต้น รวมทั้งมีการสนทนาร่วมกันว่าหากจะรื้อฟื้น น่าจะจัดให้สนุกสนาน จัดในบริเวณใกล้ ๆ และเชื่อมโยงสิ่งของที่ชาวบ้านร่วมกันบริจาคให้กับพิพิธภัณฑสถานที่เพิ่งตั้งขึ้น

ภาพที่ ๕.๖ การสนทนากลุ่ม กลุ่มผู้ใหญ่ (ผู้ชาย)

หลังจากที่แต่ละกลุ่มได้นำเสนอเรื่องราวการเรียนตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มีการสรุปร่วมกันว่า ในการส่งเสริมการเรียนรู้ควรเริ่มจากองค์ความรู้ที่ใกล้สูญหายไปแต่ยังพอมือคนที่ยังจำรายละเอียดและมีความรู้ในเรื่องดังกล่าวอยู่ จึงมีการให้ทดลองเริ่มจากเรื่องใกล้ตัวที่มีสิ่งของเครื่องใช้ ครอบถ่วงและจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานก่อน นั่นคือองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนา ซึ่งในที่ประชุมเห็นว่าชุมชน ยังคงมีภูมิปัญญาที่จะนำมาจัดการเรียนรู้ตั้งแต่เรื่อง พิธีกรรม วิธีการ ภาษาที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือเครื่องใช้

ในการทำนาหรือเกี่ยวข้องกับข้าว พร้อมกันนี้ได้เสนอว่า การจัดการเรียนรู้นั้นก่อนจะนำไปสู่การเผยแพร่ คนนอก ชาวบ้านเองจะต้องมีความแม่นยำในองค์ความรู้ดังกล่าวก่อน จึงเห็นว่ากลุ่มเป้าหมายของการ เรียนรู้ ควรเป็นเด็กและเยาวชนในชุมชนเพราะเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ที่สำคัญ การเรียนรู้นี้จะมีส่วน สำคัญที่จะทำให้เข้าใจเรื่องราวความลำบากของบรรพบุรุษ และเรียนรู้ตั้งแต่ข้าวในนาจะมาถึงข้าวในจาน

แนวทางส่งเสริมจึงควรที่เป็นกิจกรรมที่เรียนรู้ควรให้ความสำคัญกับบรรยากาศที่สนุกสนานผ่อนคลาย และสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาที่เรียนรู้กับชีวิตประจำวันได้ จากการสาธิตโดยผู้ใหญ่ในชุมชน เปิดโอกาสให้เด็กได้ลงมือทำจริง ทดลองทำ หรือมีการจำลองสถานการณ์ และไม่ลืมที่จะผูกโยงภูมิปัญญา เหล่านั้นกับสิ่งที่มีการจัดแสดงอยู่ภายในหรือโดยรอบพิพิธภัณฑ์ สำหรับผู้ที่จัดกิจกรรมดังกล่าว มีการ เสนอว่าควรส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรม เพื่อสามารถดำเนินการจัดกิจกรรม ดังกล่าวได้ด้วยชุมชนต่อไป แต่เนื่องจากผู้ที่เข้าร่วมการประชุมยังไม่แน่ใจในบทบาทของตนเองรวมทั้ง แนวทางที่จะดำเนินการในรายละเอียดร่วมกันต่อไป หลายคนจึงมองว่าน่าจะเป็นเรื่องยุ่งยากหากต้องลุก ขึ้นมาเป็นคนออกแบบและจัดกิจกรรมด้วยตนเอง หลายคนดูตื่นเต้นและไม่แน่ใจว่าตนจะสามารถเป็น วิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้เด็กๆได้ เพราะเคยแต่ทำเอง บางคนล้อกันว่าสอนลูกหลานยังไม่เคยจะสอนเด็ก เยอะ ๆ ได้ไหม จึงทำให้มีการมอบหมายให้มีอาสาสมัครที่เป็นนักวิจัยชุมชนประมาณ ๑๐ คนเป็นหลักใน การร่วมออกแบบและประสานงานต่อไป

ภาพที่ ๕.๗ นำเสนอผลการสนทนากลุ่มร่วมกัน

อาจกล่าวโดยสรุปถึงแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ที่สำคัญได้ดังนี้

๑) ด้านเนื้อหาที่จะเรียนรู้ ควรเป็นเนื้อหาที่มาจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่เคยมี การปฏิบัติจริงในชุมชน ให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ควร ครอบคลุมเนื้อหาทั้งด้านเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้อง วิธีการใช้เครื่องมือเหล่านั้น พิธีกรรมความเชื่อที่ เกี่ยวข้อง รวมทั้งเรื่องเล่าเกี่ยวกับความรู้สึกของผู้คนในอดีตต่อองค์ความรู้ นั้น ๆ และควรมีการเชื่อมโยง ความรู้นั้นกับแหล่งเรียนรู้ เช่นศาลเจ้าพ่อ บ้านผู้รู้ รวมทั้งสิ่งของที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของชุมชน

๒) กลุ่มเป้าหมายในการเรียนรู้ ควรเน้นไปที่เด็ก เยาวชนในชุมชน เพราะเป็นผู้สืบทอด ความรู้ภูมิปัญญาที่สำคัญ รวมทั้งเป็นผู้เสนอความต้องการในการเรียนรู้ที่สำคัญ

๓) ด้านวิธีการเรียนรู้ ควรให้ความสำคัญกับบรรยากาศสนุกสนานผ่อนคลาย มีความหลากหลาย เหมาะสมกับแต่ละช่วงวัย อาจใช้วิธีการสาธิตและลงมือทำในตอนท้าย หรือใช้วิธีการจำลองสถานการณ์ หรือจัดทำสื่อวีดิทัศน์ เอกสาร ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาวัฒนธรรมนั้น ๆ

๔) ด้านผู้จัดการเรียนรู้ มีการเสนอว่าชาวบ้านในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อสามารถนำประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ร่วมกันไปสู่ความสามารถในจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ในอนาคต

ขั้นที่ ๔ ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผลจากการประชุมเพื่อเสนอแนวทางจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้เสนอว่า ควรส่งเสริมให้นักวิจัยชุมชนและผู้รู้ภูมิปัญญาได้มีประสบการณ์ในฐานะผู้จัดการกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับลูกหลานเด็ก ๆ ในชุมชน ที่มิวิจัยจากภายนอกชุมชนจึงวางบทบาทในฐานะที่เป็นผู้อำนวยการความสะดวกในการเรียนรู้เพื่อให้นักวิจัยชุมชนและผู้รู้ในชุมชนร่วมกันออกแบบและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการดังนี้

๑) ใช้สื่อวีดิทัศน์เพื่อสื่อสารกับนักวิจัยชุมชนให้เห็นศักยภาพของตนเองและเข้าใจบทบาทของตนเองมากขึ้น โดยวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ มีนักวิจัยในพื้นที่และคุณครูร่วมกันประชุมวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเด็กนักเรียนจากโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด โดยฉายวีดิทัศน์ เรื่อง บ้านสามขา: กระบวนการสู่ความเป็นไท และเรื่องชวานาเงินล้าน เพื่อเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานวิจัยโดยคนในชุมชนนั้นเพื่อพัฒนาชุมชนของตน มีการตั้งคำถามพูดคุยร่วมกันและเชื่อมโยงมาถึงสิ่งที่นักวิจัยชุมชนจะต้องทำงานร่วมกันคือ กิจกรรมการเรียนรู้แบบใดที่เหมาะสมกับนักเรียนและสอดคล้องกับภูมิปัญญาความสามารถที่ผู้ใหญ่ซึ่งต้องทำหน้าที่เป็นผู้จัดการเรียนรู้มีอยู่

ภาพที่ ๕.๘ ใช้สื่อวีดิทัศน์เพื่อสื่อสารกับนักวิจัยชุมชน

๒) ใช้การสนทนากลุ่มย่อยเพื่อพัฒนากระบวนการกลุ่มของนักวิจัยชุมชน โดยกำหนดประเด็นสนทนาร่วมกันหลังจากชมวีดิทัศน์ และเชื่อมโยงเนื้อหาดังกล่าวเข้ากับหน้าที่ที่นักวิจัยชุมชนได้รับมอบหมายให้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ แบ่งกลุ่มนักวิจัยชุมชนเพื่อรับผิดชอบงานตามความถนัด ทั้งนี้ใน

กลุ่มของนักวิจัยส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเดียวกันคือ ข้าว และเป็นผู้มีส่วนร่วมในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคั้ง ทั้งในฐานะผู้สร้างอาคารจัดแสดง ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ ผู้บริจาค จึงเห็นพ้องในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับข้าวในวิถีของคนในอดีต โดยที่ประชุมได้มีการระดมสมองและสรุปผลร่วมกันว่า จะจัดการเรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับอุปกรณ์ในการทำนา การทำขวัญข้าว การฮับมานข้าว การสีผัด การตำข้าว การฮ่อนข้าว (ร่อนข้าว) และการหุงข้าว โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการเป็นวิทยากรตามความรู้ที่แต่ละคนมี แต่ละคนจะร่วมกันสำรวจและจัดหาอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาการเรียนรู้นั้น ๆ ขณะที่คุณครูและตัวแทนจากนักเรียนชั้น ป.๕ - ป.๖ จะร่วมกันวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้ในภาพรวม โดยออกแบบจากความคิดเห็นของนักวิจัยชุมชนร่วมกัน โดยที่นักวิจัยภายนอกชุมชนจะร่วมในการประสานงานต่าง ๆ จากนั้นจึงมีการประชุมในวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เพื่อนำเสนอและปรับปรุงแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน

ภาพที่ ๕.๙ ใช้พิพิธภัณฑ์เป็นฐานจัดกิจกรรม และการประชุมกลุ่มเด็ก

๓) แลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีประสบการณ์ โดยเชิญนักวิจัยชุมชน คือ อาจารย์ภัททิยา สามงามยา ไปร่วมฟังการสัมมนาและแลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับชุมชน เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ในโครงการ “เรียนรู้และสืบสานแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นภาคตะวันตก” เป็นโครงการที่จัดขึ้นโดย ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ผลจากการเข้าร่วมสัมมนา ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงถึงบทบาทของอาจารย์ภัททิยา ในการประชุมกับนักวิจัยที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจนขึ้น กล่าวคือ จากเดิมจะวางบทบาทตนเองเป็นเพียงผู้ช่วยประสานระหว่างทีมผู้วิจัยภายนอกกับนักวิจัยชุมชน และในการประชุมหรือสนทนากลุ่มจะวางบทบาทตัวเองไว้เพียงผู้แนะนำตัว จัดหาอาหารเครื่องดื่ม แต่เมื่อกลับจากการฟังสัมมนา อาจารย์ภัททิยาพร้อมนำการสนทนากับนักวิจัยชุมชน และช่วยพูดกระตุ้นและให้กำลังใจนักวิจัยชุมชนในทำนองว่า เรามีของดีภูมิปัญญาในท้องถิ่นมากมาย มีเยอะกว่าที่อื่น ๆ และเล่าสิ่งที่ตนได้ยินและได้พูดคุยมาคุยให้ทุกคนฟัง ซึ่งหลายคนเริ่มเข้าใจร่วมกันว่า การสืบทอดภูมิปัญญาวัฒนธรรมหนทางหนึ่งที่สำคัญคือ การทำให้องค์ความรู้และเรื่องราววิถีชีวิตของคนในอดีตมีชีวิตชีวาขึ้นมา โดยนำเอาข้าวของเครื่องใช้ที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์มาเป็นสื่อช่วยในการถ่ายทอด

ภาพที่ ๕.๑๐ การประชุมนักวิจัยชุมชน

ผลการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาได้ตกลงจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับข้าวในวิถีของคนในอดีต ซึ่งเน้นไปที่การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติและสนุกสนานร่วมกัน ทำให้ได้แผนการจัดกิจกรรมคร่าว ๆ ดังนี้ กิจกรรม ๑ วัน ช่วงเช้า เริ่มงานด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ ฟังเรื่องราวของโบสถ์เก่ามหาอุทม์ที่วัดทุ่งผักกูดโดยเจ้าอาวาส และเข้าฐานเรียนรู้ ซึ่งแบ่งเป็น ๗ ฐาน ได้แก่ ๑) การสีข้าว ๒) การตำข้าว ๓) การฮ้อนข้าว (ร่อนข้าว) ๔) การหุงข้าว ๕) จิ๊กซอว์เครื่องมือเกี่ยวกับการทำนา ๖) การฮับมานข้าว และ ๗) การทำขวัญข้าว

ขั้นที่ ๕ ทดลองจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ภายหลังจากนักวิจัยท้องถิ่นได้พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เชื่อมโยงกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งแล้ว จึงทดลองจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนที่กำหนดไว้ โดยมีนักวิจัยชุมชนและชาวบ้านที่สนใจร่วมเป็นวิทยากรให้ความรู้ มีกลุ่มเป้าหมายหลักคือ นักเรียนโรงเรียนวัดทุ่งผักกูด จำนวน ๓๒ คน มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นวิทยากรและนักวิจัยในตอนแรกกำหนดไว้ จำนวน ๑๕ คน แต่เนื่องจากวันที่จัดกิจกรรมตรงกับวันพระ จึงทำให้มีผู้สูงอายุที่นุ่งขาวห่มขาวมาร่วมกิจกรรมอธิบายทั้งวิธีการใช้และเล่าบรรยากาศสมัยหนุ่ม ๆ สาว ๆ ให้นักเรียนฟัง ทำให้พื้นที่รอบพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นสถานที่จัดงานในวันนั้นเต็มไปด้วยรอยยิ้มและเสียงหัวเราะของนักเรียน นักวิจัยชุมชนที่ส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนไปถึงผู้สูงอายุ ซึ่งหลายท่านมีบทบาทในชุมชนทั้งเป็นคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์ ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/กำนัน คุณครู นักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร รวมทั้งสิ้น ๑๐๐ คน โดยประมาณ

ภาพที่ ๕.๑๑ ฐานเรียนรู้ เรื่อง การสีข้าว

ภาพที่ ๕.๑๒ ฐานเรียนรู้ เรื่อง การตำข้าว

ภาพที่ ๕.๑๓ ฐานเรียนรู้ เรื่อง การฮ้อนข้าว (ร่อนข้าว)

ภาพที่ ๕.๑๔ ฐานเรียนรู้ เรื่อง การหุงข้าว

ภาพที่ ๕.๑๕ ฐานเรียนรู้ เรื่อง จิ๊กซอว์เครื่องมือเกี่ยวกับการทำนา

ภาพที่ ๕.๑๖ ฐานเรียนรู้ เรื่อง การฮับมานข้าว

ภาพที่ ๕.๑๗ ฐานเรียนรู้ เรื่อง การทำขวัญข้าว

ภาพที่ ๕.๑๘ การสะท้อนการเรียนรู้

เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อสิ้นสุดการจัดกิจกรรม นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มนี้ ได้ไปขออนุญาต ผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานเพื่อเข้าไปเยี่ยมชมภายในพิพิธภัณฑสถานทั้ง ๒ ชั้น หลายคนบอกว่า “ตั้งแต่วันเปิดพิพิธภัณฑสถาน พวกตนไม่ได้เข้าไปเยี่ยมชมอีกเลย และอยากให้มีการจัดกิจกรรมแบบนี้ขึ้นอีกเรื่อย ๆ ในหมู่บ้าน”

ขั้นที่ ๖ พัฒนาและตรวจสอบแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

นักวิจัยชุมชนและทีมวิจัยจากภายนอกชุมชนร่วมกัน สรุปผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน และร่วมกัน ให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมกัน กล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

ภาพที่ ๕.๑๙ นักวิจัยชุมชนร่วมสรุปผลการจัดกิจกรรมและนำเสนอแนวทางในอนาคต

๑) เนื้อหาในการเรียนรู้ควรจัดลำดับให้มีความต่อเนื่องเพราะการเวียนฐานอาจทำให้ผู้เรียนเกิดความสับสนในลำดับขั้นตอน คือ เริ่มจากพิธีกรรมฮับมานข้าว การสู่วัชยข้าว แล้วจึงมาที่การสีข้าว การตำข้าว ต่อด้วยการฝัดรำข้าว การฮ้อนข้าว (ร่อนข้าว) แล้วจึงเป็นการหุงข้าว และควรลำดับว่าเหตุที่ต้องใช้เครื่องสีหรือเครื่องร่อนเพราะอะไร และเสนอว่าควรมีการนำเรื่องราวของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ มาเป็นเนื้อหาสำหรับการเรียนรู้ต่อไปซึ่งจะทำให้ชุมชนจำเป็นต้องทบทวน ฟังดู สอบถามและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันเกี่ยวกับภูมิปัญญาวัฒนธรรมนั้นอย่างเป็นระบบมากขึ้น เนื่องจากนักวิจัยชุมชนที่เป็นวิทยากรประจำฐานสะท้อนในที่ประชุมว่า เมื่อรู้ว่าตนเองต้องมาสอนเด็ก ๆ ทำให้ตื่นเต้น ซ้อมที่บ้านคนเดียว ซ้อมให้เพื่อนฟังก็มี พอซ้อมก็มีการตรวจสอบทบทวนทำให้ที่เกือบลืมไปจำได้ชัดเจนขึ้น

๒) การจัดกิจกรรมมีการเสนอว่า ควรจัดให้มีกิจกรรมลักษณะเช่นนี้อีก โดยจัดแบบเรียบง่าย เน้นสนุกสนาน คนเฒ่าคนแก่ลูก ๆ หลาน ๆ มาเจอกัน เพราะครั้งนี้จัดให้เด็กนักเรียน ที่เป็นลูกหลานในบ้าน จึงจัดแบบเรียบง่าย ทำให้หลายคนสะท้อนว่า

“มันเป็นธรรมชาติดี เราไม่เงินมาก คนเฒ่ามาเยอะแยะ เขาเหมือนมาทวนความหลัง”

“ชื่นใจ เห็นลูก ๆ หลาน ๆ สนใจสอบถาม ไม่รู้เขาเข้าใจหรือเปล่า แต่พอเห็นที่เขาเขียนในกระดาษแผ่นใหญ่ เราชื่นใจว่าเขาเข้าใจ”

“เราคิดไปว่าเขาไม่สนใจจริง ๆ เรานี่แหละไม่ได้สอนเขา”

ทั้งนี้ในที่ประชุมมีข้อเสนอว่า ชุมชนมีโอกาสมากมายที่จะจัดกิจกรรมลักษณะเช่นนี้ เช่น ช่วงสงกรานต์ ลอยกระทง ซึ่งสามารถจัดได้ แต่อาจต้องมีอาจารย์ภักทิธา สามงามยา ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน ช่วยเป็นแกนนำพาพวกเขาทำ เช่นเดียวกับครูในโรงเรียนที่บอกว่าแม่โรงเรียนวัดทุ่งผักกูดจะเป็นโรงเรียน เล็ก ๆ แต่การพานักเรียนทำกิจกรรมลักษณะนี้น่าจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชนมากขึ้น โดยโรงเรียนสามารถเชื่อมโยงเป็นหลักสูตรท้องถิ่นหรือกิจกรรมเสริม เนื่องจากเห็นว่าผู้นำในชุมชนที่เข้าร่วม กิจกรรมได้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นการจัดกิจกรรมแบบนี้

๓. แนวทางการสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

จากผลการวิจัย มีข้อเสนอแนวทางเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ดังนี้

๑) จัดให้มีการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาและเรื่องราววัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒) ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้คนในชุมชนทั้งต่างวัย ต่างสถานะ โดยการเรียนรู้ จากกันและกัน มีแกนนำของชุมชนทุกเพศ ทุกวัยเพื่อสืบทอดการเรียนรู้ด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๓) จัดการเรียนรู้โดยเชื่อมโยงการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย เป็นการ เรียนรู้ที่บูรณาการกับหลักสูตรและการจัดกิจกรรม การจัดเรียนการสอน

๔) มีการบริหารจัดการความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

๕) ระดมทรัพยากร คน ทุน สิ่งของเพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรม

๖) ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายหน่วยงานหรือกลุ่มองค์กรผู้ทำงานวัฒนธรรมชุมชนทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการเช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล สภาวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา กรรมการ พิพิธภัณฑสถาน และสมาคม/ชมรม กลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั่ง

๗) จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ให้มีการเรียนรู้ที่สนุก มีชีวิตชีวาสร้าง บรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้เชื่อมโยงกับวิถีและวัฒนธรรมของชุมชนและมีความต่อเนื่อง

๘) หาอัตลักษณ์ ที่เป็นเรื่องราวของชุมชนเพื่อนำมาส่งเสริมให้เกิดความรักชุมชน เห็นคุณค่าใน เชื้อชาติและถิ่นกำเนิด

๙) ใช้สื่อและการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมให้คนในชุมชนและคนนอกชุมชน ได้ตระหนักถึงคุณค่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ

๑๐) ยกย่อง ให้ความสำคัญแหล่งเรียนรู้ บุคคล และผู้สนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

๑) รายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากการศึกษามีความแตกต่างคลาดเคลื่อนกันไปบ้าง เพื่อการสืบทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนควรจะมีการตรวจสอบ ทบทวนข้อมูล เพื่อให้เป็นหลักฐานองค์ความรู้หลักของชุมชน โดยคนในชุมชนเอง และโดยร่วมมือกับหน่วยงานสถาบันการศึกษาที่ทำงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

๒) มีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาหลายเรื่องที่ยังคงมี ใช้ประโยชน์ และปฏิบัติในชุมชน และจากการร่วมงานวิจัยและปฏิบัติกิจกรรมฟื้นฟูเรื่องการทำนา ชุมชนมีความสนใจที่จะสืบทอดและนำเรื่องที่ใกล้สูญหายมารื้อฟื้น เพื่อให้คงอยู่ในชุมชน

๓) ในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ มีกลุ่มเยาวชนหนุ่มสาวเข้าร่วมกิจกรรมน้อย เพราะตามสภาพข้อเท็จจริงคือต้องไปเรียนหนังสือนอกชุมชน หรือไปทำงานในเมือง ทำให้เห็นการขาดช่วงวัยที่จะสืบทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น หากชุมชนต้องการจะสืบสานงานด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมควรหาวิธีหรือกิจกรรมที่จะสามารถดึงกลุ่มเยาวชนหนุ่มสาวให้มาเข้าร่วมด้วย

๔) มีประเพณีบางอย่าง เช่น ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดต่อเนื่องทุกปีในชุมชนมีความสำคัญเป็นการบอกรับบุญเพื่อสนับสนุนวัด และมีการจัดขบวนแห่และประดิษฐ์ธงสงกรานต์ในแต่ละกลุ่มมาร่วมงาน การทำธงแต่เดิมเป็นการนำสิ่งของเครื่องใช้มาประดิษฐ์และแขวนประดับเป็นธงเพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งสามารถนำธงและสิ่งของเครื่องใช้ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้ จึงอาจใช้วิธีเดิมที่เคยทำมาฟื้นฟูให้เห็นคุณค่า ความสวยงาม ความคิดสร้างสรรค์ของการทำธง และใช้ประโยชน์จากธงที่ประดิษฐ์ขึ้นได้จริง

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑) วิจัยเพื่อบูรณาการการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน เรื่อง มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒) ถอดบทเรียนและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นในชุมชน

๓) วิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สร้างสรรค์เพื่อสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๔) วิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม

๕) การวิจัยรูปแบบการจัดการความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน